

**magazin
istoric**

ANUL VI Nr. 9 (66)

SEPTEMBRIE 1972

vicio gemacio. sei. comelio cons. ab ex-
 ternis ferne bellis otium fuit. foram
 atq. allum colome deduce. albam in e
 quos v. mit colonorum scripta. fora agn
 uulsi fuerat. si possent. et. sanita. qua
 nio. milia hominu. missa. Ecce
 Tutio
 i quo
 ns. pe
 patan
 ce laa

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul VI - Nr. 9 (66)
septembrie 1972

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Redactor șef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ

CONSTANTIN ANTIP

VIRGIL CANDEA

TITU GEORGESCU

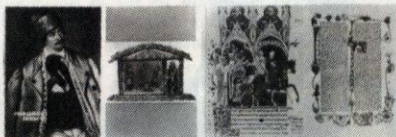
DINU C. GIURESCU

ȘTEFAN PASCU

M. PETRESCU-DIMBOVIȚA

ȘTEFAN ȘTEFANESCU

COPERTELE NOASTRE

① ④ ② ③

① Falnicul erou al revoluției de la 1848 din Transilvania. Portret contemporan de Barbu Iscovescu.

④ Avram Iancu și tribunii săi într-un cadru reprezentând o tradițională poartă românească. Pictură pe sticlă de Horea Benea. (Un erou al poporului român, p. 2)

② Bogata istorie a Romei a fost obiect de inspirație și pentru miniaturistii din sudul Italiei, contemporani cu dramaticele evenimente din Sicilia anului 1282. (Vecerniile siciliene, p. 58)

③ Splendide desene împodobeau paginile Bibliei cu 42 rinduri. (Un oarecare Ioan, denumit Gutenberg, p. 90)

S U M A R

AVRAM IANCU Un erou al poporului român: VASILE NETEA • Craiul munților: M. BADEA • „Inamicul faptelor neomenoase”: AUREL DECEI	2
REPUBLICA ÎMPLINEȘTE 25 ANI „Orindulala cea cuvîncioasă...”: D. ALMAȘ • Un episod din lupta antidinastică — Ploiești, 1870: ION BULEI	13
Operația „Typical”: F.W.D. DEAKIN	23
Vagabondările post-mortem ale lui Cristofor Columb: EUSEBIU NICORESCU	30
1933: dialog dr. Petru Groza — dr. Nicolae Lupu: OCTAV LIVEZEANU	38
Richard III — legitimist sau uzurpator?: E. FARCA	42
Manuc Bey între legendă și adevăr: H. DJ. SIRUNI	50
Vecerniile siciliene: ADINA BERCIO	58
Generațiile Ceneiului: WILLIAM MARIN	66
Cea mai lungă noapte: NICOLAE MINEI	71
Citind în osemintele străvechi...: DAN LAZĂRESCU, I. M. ȘTEFAN	79
„Afacerea” V. M. Kogălniceanu: DAMIAN HUREZEANU	84
Un oarecare Ioan, denumit Gutenberg: RADU CREȚEANU	90
Episod post-revoluționar pașoptist: ÁRPÁD ÁRVAY	94
• Enigmistică . . . 37 • Zimbete din cronici . . . 41 • Cărți sosite la redacție . . . 96 • Poșta Magazin istoric . . . 97	

**Un
erou
al
poporului
român**

AVRAM

IANCU

VASILE NETEA

Doctor în istorie

● Este semnificativ pentru tradițiile de frăție ale poporului român cu naționalitățile conlocuitoare că, la fel ca de atâtea ori de-a lungul istoriei, cînd au luptat împreună împotriva asupritorilor comuni, românii, maghiarii, germanii, secuii au acționat în numeroase ocazii cot la cot și în timpul revoluției de la 1848; la adunările românilor de pe Cimpia Blajului, ca și cu prilejul altor manifestări populare din Transilvania, au participat și cercuri largi din rîndul naționalităților conlocuitoare, apăsate de aceeași asuprire de clasă, care înțelegeau că interesele lor supreme se împleteau cu cele ale românilor, că ele impuneau să lupte împreună cu aceștia pentru dreptate și libertate.

● Ceea ce a contribuit la slăbirea revoluției în Transilvania a fost și faptul că unii conducători ai mișcării, atît români cît și maghiari, n-au înțeles apelul la lupta comună făcută de cei mai consecvenți revoluționari din rîndurile lor, necesitatea imperioasă a unirii într-un front comun împotriva Imperiului habsburgic; dezbinarea lor a ușurat sarcina reacțiunii de a înăbuși revoluția, de a împiedica înfăptuirea revendicărilor comune ale maselor muncitoare fără deosebire de naționalitate. Sfîrșitul tragic al revoluției ardelenae a dovedit încă o dată importanța covîrșitoare a înfrățirii poporului român și naționalităților conlocuitoare în luptă și muncă, a unității lor de nezdruccinat în eforturile pentru o viață mai bună, pentru libertate socială și dreptate.

NICOLAE CEAUȘESCU

120 DE ANI DE LA REVOLUȚIA DIN 1848 (Cuvîntare la adunarea populară din Capitală 29 iunie 1968).

Frîmțările din primăvara anului 1848 au îndemnat la acțiune patriotică și au deschis poarta istoriei pentru atîția din marii fii ai poporului român: N. Bălcescu, I. Ghica, C. A. Rosetti, I. C. Brătianu, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, S. Bărnuțiu, A. T. Laurian, G. Barițiu etc. Printre ei s-a impus îndeosebi Avram Iancu, una din cele mai robuste și mai înflăcărâte întruhipări ale spiritului revoluționar. Crescut în cultul tradiției revoluționare a lui Horea, el a îmbrățișat din primul moment * cele mai înaintate concepții, manifestîndu-se cu o îndrăzneală nu numai tinerească, ci într-adevăr eroică. Alături de alți fruntași ai revoluției, Avram Iancu s-a declarat pentru libertatea tuturor locuitorilor Transilvaniei, fără condiții și fără privilegii, iar din punct de vedere social pentru cea mai avansată formulă, destinată să pună capăt șerbiei seculare a țărănilor.

La consfătuirea de la Tîrgu Mureș, convocată de canceliștii maghiari — el

a afirmat cu tărie toate aceste deziderate. Tînarul revoluționar s-a raliat ferm punctului de vedere formulat de revoluționarii români, în consfătuirile de la Sibiu și Blaj, organizate concomitent cu cea de la Tîrgu Mureș. În urma unei proclamații a lui Simion Bărnuțiu, fruntașii români au luat atitudine categorică împotriva unirii Transilvaniei cu Ungaria, reclamată de revoluționarii maghiari. S-a hotărît ca românii să nu discute în nici un fel această chestiune, mai înainte de a le fi recunoscută egalitatea în drepturi, iar numărul deputaților din Dieta Transilvaniei să fie stabilit pe baza numărului locuitorilor fiecărei naționalități.

La 25 martie 1848, pentru a se obține asentimentul tuturor fruntașilor și locuitorilor români la această hotărîre, intelectualii din Blaj au luat inițiativa de a organiza, în ziua de 30 aprilie, o adunare populară, care să-și asume răspunderea conducerii întregii mișcări românești. De hotărîrea luată la Blaj au fost anunțați, în ziua următoare, și canceliștii de la Tîrgu Mureș, printre care se afla și

* Vezi pentru tinerețea lui Avram Iancu, articolul semnat de Ștefan Pascu, în *Magazin istoric*, nr. 7/1972.

Avram Iancu. Imediat după sosirea emisarului de la Blaj, Iancu a convocat la locuința sa din strada Olarului (azi Avram Iancu) pe toți canceliștii, pentru a le cere să se solidarizeze cu proclamația lui Bărnăuțiu și să răspundă afirmativ invitației.

În urma cuvântării înflăcărate a lui Iancu propunerea de a merge la Blaj a fost primită cu un entuziasm unanim, participanții „cu un cuget și cu o inimă, ridicându-și mințile în sus și strigând cu o însuflețire română: *Ne jurăm, fraților, ca pe 18/30 aprilie prin foc și prin apă și prin toate pericolele vieții să mergem la Blaj... pentru mintuirea națiunii noastre*”.

„Sintem mulți și tari...”

Din acest moment, Iancu a devenit unul din principalii exponenți democrat-revoluționari ai românilor. După consfătuire, el a plecat grabnic în Munții Apuseni pentru a îndemna moșii să participe la adunarea proiectată. Deși guvernul de la Cluj a luat întinse și severe măsuri pentru a împiedica adunarea, Iancu a izbutit, trecând prin „foc și prin apă”, așa cum se hotărîse la Tirgu Mureș, să aducă la Blaj cîteva sute de moși călări. Aceștia au defilat prin Piața Blajului, imprimînd adunării — la care au venit peste 4 000 români — însuflețire și prestigiu. Drumul lui Iancu de la Vidra de Sus, prin văile abrupte ale Munților Apuseni, înfiorate de amintirea lui Horea, și

pînă la Blaj, a fost considerat un drum istoric, deschizător de noi speranțe și de largi perspective pentru realizarea vechilor idealuri ale românilor. Pentru mobilizarea maselor s-a alcătuit ad-hoc și un marș popular, ce imita o mai veche poezie a lui C. Negruzzi. În cadențele unei arii a lui Rossini, cîntecul începea cu cuvintele: „*Astăzi cu bucurie românilor veniți / Pe Iancu în cîmpie cu toți să-l însoștiți*”.

Marșul lui Iancu s-a răspîndit cu iuteala fulgerului în toată Transilvania și a devenit, alături de *Deșteaptă-te române*, unul din cele mai iubite cîntece revoluționare ale românilor.

Punctul cel mai important al zilei de 30 aprilie l-a constituit consfătuirea fruntașilor revoluționari sosiți la Blaj: Simion Bărnăuțiu, Avram Iancu, Ion Buteanu, Al. Papiu-Iliarian ș.a. Ei au hotărît convocarea în ziua de 15 mai, a unei mari adunări naționale, la care să participe principalii conducători ai românilor din Transilvania, precum și masele populare care să stabilească revendicările poporului român.

Înainte de a părăsi Blajul, Iancu a

La 26 martie 1848, în cadrul unei întruniri ținute la Tirgu Mureș, în casa din str. Olarului (azi Avram Iancu), canceliștii români s-au solidarizat cu proclamația lui Bărnăuțiu și au hotărît participarea la adunarea convocată la Blaj, pentru ziua de 30 aprilie (Tirgu Mureș la mijlocul sec. XIX)

luat contact cu studenții și elevii de la școlile din acest oraș, îndemnându-i să se înroleze în luptă „pentru apărarea cauzei naționale”.

Deosebit de impresionantă a fost adunarea de la Blaj, din 15 mai 1848. Au participat peste 60 000 români. Avram Iancu a venit în fruntea citorva mii de moți și a luat parte activă — alături de Simion Bărnuțiu, Andrei Șaguna, George Barițiu, A. T. Laurian, Timotei Cipariu — atât la elaborarea programului, cât și la celelalte lucrări ale adunării.

Prin moțiunea alcătuită de conducători și citită poporului de către A. T. Laurian, se cerea recunoașterea independenței și egalității politice a națiunii române, libertate pentru folosirea limbii sale, desființarea, fără despăgubiri, a lobăgiei, o nouă constituție transilvană, bazată pe principiile dreptății, libertății, egalității și frăției; se preciza totodată, că „națiunile conlocuitoare nici decum să nu ia în dezbateri cauza unirii Transilvaniei cu Ungaria, pînă cînd națiunea română nu va fi națiunea constituită și organizată cu vot deliberativ și decisiv în Camera legislativă”. S-a hotărît în unanimitate ca locul pe care s-a ținut adunarea să se numească pe viitor *Cîmpia Libertății*.

Moțiunea a fost primită de adunare cu un entuziasm furtunos, poporul purtînd în triumf pe Bărnuțiu, Laurian și alți fruntași, printre care s-au aflat și tinerii Avram Iancu, Al. Papiu-Ilarian și Ion Buteanu. Emoționat de această manifestare, Iancu s-a adresat mulțimilor în-

demnîndu-le la luptă aprigă pentru obținerea tuturor drepturilor postulate. „Români — a exclamat el, pentru a inspira tuturor curaj și încredere — uitați-vă pe cîmp, sîntem mulți ca cucuruzii brazilor; sîntem mulți și tari și Dumnezeu e cu noi”.

Iancu, ales în comitetul de conducere al mișcării, și-a consacrat toată energia și însuflețirea realizării programului votat de adunare, program care concretiza cele mai îndreptățite revendicări ale poporului român.

Nici Dieta din Cluj, în care nu se afla nici un român, ca reprezentant al poporului, și nici împăratul de la Viena, Ferdinand I, n-au ținut însă seama de postulatele românilor. La 29 mai, Dieta a votat unirea Transilvaniei cu Ungaria — unire sancționată de împărat la 10 iunie. Totodată, autoritățile guvernamentale au dezlănțuit o aprigă acțiune de prigonire a participanților la adunarea de la Blaj și a susținătorilor programului adoptat acolo, operîndu-se numeroase arestări și chiar, cum a fost cazul în comuna Mihalț, execuții sîngeroase, ținînd astfel mai departe națiunea română în aceeași stare de umilintă și nedreptate.

Piața din Blaj, așa cum arăta la mijlocul secolului trecut. În apropiere se afla Cîmpia Libertății, unde au sunat răspicat cuvintele lui Avram Iancu: „Pretențiile noastre sînt sfinte, pe cit de sfîntă e dreptatea...”

Lupte crîncene pentru apărarea drepturilor lor au purtat moșii în luna mai la Buceș și Roșia (În imagine: steamuri de la minele de aur din Roșia, în primele decenii ale sec. XIX)

Moșii din Auraria Gemina

În fața acestei atitudini, Iancu a cerut Comitetului național întrunit la Sibiu pentru reexaminarea situației, să ordone ridicarea și înarmarea maselor; era singura cale de a pune capăt persecuțiilor și a obține punerea în aplicare a celor hotărâte pe Cîmpia Libertății. În zilele de 14-28 septembrie 1848, la Blaj s-a ținut o nouă adunare, la care Iancu, hotărît să treacă la fapte, a venit însoțit de 6 000 moși înarmați. Înfățișîndu-se poporului adunat pe Cîmpia Libertății el a declarat în mod categoric: „Pretențiile noastre sînt sfînte, pe cît de sfîntă e dreptatea. Noi sîntem gata a le apăra cu orice preț”.

Sub presiunea adunării, guvernul s-a văzut constrîns să-i elibereze pe fruntașii arestați; unii dintre ei au și venit în zilele următoare la Blaj, poporul avînd astfel dovada concludentă a importanței forței sale. „Nu sînt cuvinte — scrie unul din istoricii adunării — a spune bucuria cu care au fost primiți de popor”.

Adunarea a votat o nouă mișcare prin care se cerea încetarea „sistemului teroris-

tice”, sistarea robotelor, și se preciza că „poporul român... nu vrea să recunoască unirea Transilvaniei cu Ungaria, în contra căreia a protestat mai înainte și n-a luat parte în Dietă la dezbaterile acestei chestiuni”.

Tot la această adunare s-a ales și un nou comitet, în frunte cu Simion Bărnuțiu, și s-a hotărît, de acord cu comandaamentul austriac, o nouă organizare administrativ-militară; Transilvania a fost împărțită în 15 prefecturi și s-au creat tot atîtea legiuni militare, cu un efectiv de 195 000 oameni. În unele din aceste prefecturi — Făgăraș, Hațeg, Zarand, Alba Iulia, Blaj, Cetatea de Baltă, — s-a procedat la instaurarea unei administrații românești, aleasă prin vot obștesc, adoptîndu-se, ca limbă oficială, limba română.

Iancu și-a asumat organizarea și conducerea legiunii *Auraria Gemina* din Munții Apuseni, adunînd sub drapelul său pe vitejii moși; aceasta a devenit nucleul apărării militare a întregii regiuni. În legătură cu colaborarea dintre români și comandaamentul austriac, Iancu scria unui fruntaș maghiar că aceasta n-a fost determinată de vreo simpatie, ci de faptul că pe români i-au „răsculat nerecunoașterea naționalității, tiraniile și barbariile conservatorilor și aristocraților

La chemarea lui Iancu și a celorlalți revoluționari, moșii au transformat Munții Apuseni într-o adevărată forță de libertății (Chipuri de moși într-o stampă din deceniul trei al sec. XIX)

maghiari din Transilvania, pe care poporul nu le-a mai putut suferi".

La începutul lunii decembrie, trupele guvernului revoluționar maghiar, comandate de generalul Iosif Bem, au pătruns în Transilvania și, respingând forțele austriece, au ocupat, rând pe rând, orașele Cluj, Dej, Bistrița, Sighișoara, Brașov, Sibiu. La 11 martie 1849, trupele austriece, comandate de feldmareșalul Puchner, au fost silit să se retragă peste Carpați, la Călimănești. O dată cu armatele austriece a părăsit Transilvania și Comitetul național român. Împotriva populației românești din ținuturile ocupate s-au dezlănțuit noi represalii.

Din culme în culme — alarma tulnicelor

Singura regiune neocupată a fost cea a Munților Apuseni, apărată de Avram Iancu, unde a continuat, totodată, să se exercite și autoritatea administrației românești. În jurul lui Iancu s-au grupat și celelalte forțe; munții au devenit astfel o adevărată fortăreață a libertății și independenței, pe stîncile lor fluturînd stindardele programului revoluționar de pe Cîmpia Libertății.

În lunile ianuarie, februarie, martie și aprilie 1849, trupele guvernului maghiar au încercat în diferite rînduri să-și deschidă drum spre localitățile din munți, destinînd acestui scop aproape 12 000 oameni. Aceștia s-au izbit însă de rezistența de fier a moșilor, conduși de prefecții și tribunii aflați în subordinea lui Iancu — Axente Sever, Simion Balint, Ion Buteanu, Nicolae Corcheș, Mihai Andreica, Vasile Fodor, Clement Aiudeanu.*

La începutul lunii mai, pentru a pătrunde cu orice preț în cetatea Apusenilor, s-a ordonat un nou atac, pe linia Brad-Abrud, cu intenția de a se ajunge la Cîmpeni, unde se afla reședința statului major al lui Iancu și a lichida astfel îndrîjita rezistență a apărătorilor munților. Comanda trupelor atacatoare a avut-o maiorul Emeric Hatvany, unul din cei mai devotați aderenți ai lui Kossuth, conducătorul revoluției maghiare. Concomitent cu pregătirea acestui atac, Kossuth a încredințat deputatului Ioan Dragoș misiunea de a intra în tratative cu Iancu și ceilalți conducători români pentru a le oferi, fără a face propuneri concrete, o înțelegere, cu condiția să depună armele. Asumîndu-și această misiune, Dragoș a cerut lui Kossuth asigurarea că pe tot timpul tratativelor,

operațiile militare împotriva moșilor vor fi suspendate.

Discuțiile cu Dragoș s-au purtat la Abrud. Comunicîndu-li-se asentimentul lui Kossuth pentru armistițiul solicitat de Dragoș, la tratative au participat Avram Iancu, Ion Buteanu, Petru Dobra, alți prefecți și tribuni. Dar la 5 mai, în toată discuțiilor, prefecții au primit uluitoarea veste că trupele lui Hatvany — cărău Kossuth nu-i trimisese ordinul solicitat de Dragoș — au sosit prin surprindere la marginea Abrudului, pregătindu-se să intre în oraș. Dîndu-și seama de consecințele grave ale pătrunderii lui Hatvany în Abrud, Iancu a părăsit discuțiile și s-a îndreptat în goana calului spre Cîmpeni. Tulnicile au răsunat grabnic din culme în culme, vestind primejdia și dînd semnalul de adunare.

Buteanu și Dobra, încrezîndu-se în armistițiul invocat de Dragoș, au rămas cu acesta și au fost capturați de Hatvany, care între timp ocupase Abrudul.

La 8 mai 1849 s-a produs contraatacul fulgător al lui Iancu, forțele sale ocupînd a doua zi orașul Abrud. Iancu a dovedit cu această ocazie remarcabile calități de comandant și mult curaj personal. Moșii îl urmau cu aceeași înversurare cu care-i urmaseră pe Horea, Cloșca și Crișan, cu 65 ani mai înainte. La 16 mai, profitînd de împrăștierea moșilor după victoria obținută cu cinci zile mai înainte, Hatvany a reapărut pe neașteptate în fața Abrudului, izbutind să pătrundă iarăși în oraș. La chemarea lui Iancu, cetele moșilor s-au adunat însă cu o rapiditate uluitoare. În ziua de 19 mai trupele lui Hatvany au fost înfrînte și acesta s-a refugiat la Baia de Criș, doar cu cîțiva oameni.

Nici atacurile întreprinse în iunie și iulie sub comanda lui Farkas Kemeny (Hatvany fusese înlăturat) și a lui Vasvari Pál nu au avut mai mult succes. La Fîntînele (6 iulie) unde — conduse de Palagia Roșu — au luptat și femeile moșilor, și-a găsit moartea chiar Vasvari Pál. Munții au rămas exclusiv în mâinile forțelor românești, conduse de Avram Iancu.

Prea tirziu!

Personalitatea eroică și victoriile lui Iancu au provocat nu numai dragostea și admirația românilor din Transilvania, care l-au numit „Craiu munților”, ci și pe ale celor de peste Carpați, care vedeau în el un sprijin pentru propria lor luptă de eliberare. Marele revoluționar transilvan s-a bucurat de simpatia deosebită a lui Nicolae Bălcescu, care urmărea solidari-

* Vezi Magazin Istoric, nr. 8/1972.

zarea tuturor popoarelor împilate din sud-estul Europei și preconizase îndeosebi o înțelegere între români și maghiari, pentru ca astfel și unii și alții să-și poată dobândi independența. Pentru realizarea planului său, la sfârșitul lunii mai 1849, Bălcescu s-a deplasat la Debrețin, unde se afla reședința lui Kossuth, spre a-i arăta necesitatea colaborării româno-ma-

revoluționarul român. Dar după victoriile lui Iancu din Munții Apuseni și după ce Austria a solicitat ajutorul țarului Nicolae I, ale cărui armate s-au îndreptat spre Ungaria și Transilvania, pentru a lichida revoluția maghiară, conducătorul maghiarilor — hotărât să reziste — s-a arătat concesiv și l-a rugat pe Bălcescu să ia contact cu Iancu pentru a se ajunge la înțelegerea dorită.

La 30 iulie, după ce trupele maghiare fuseseră izgonite din munți, iar armatele țariste comandate de generalul Luders pătrunseseră în Transilvania, Bălcescu a sosit la Cîmpeni, pentru a obține din partea lui Iancu asentimentul la înțelegerea sa cu Kossuth. Era, însă, prea târziu. Ori-care ar fi fost atitudinea lui Iancu, ea nu mai putea schimba mersul evenimentelor. Trupele lui Bem, ca și ale celorlalți generali au fost învinse, armata revoluționară ungără fiind silită să capituleze la Șiria, la 13 august 1849. Kossuth, cu o parte din colaboratorii săi, s-a refugiat în Turcia, iar generalii capturați la Șiria au fost condamnați la moarte.

Asupra întregii Ungarii, readusă sub autoritatea Habsburgilor, s-a abătut un val de sîngeroase represii, căruia i-au căzut victime cei mai buni fii ai poporului maghiar.

Îndată după lichidarea revoluției, legiunile românești care luptaseră pentru revendicările exprimate pe Cîmpia Libertății au fost și ele dezarmate în condiții brutale, producîndu-se și unele arestări de prefecți, iar intervențiile stăruitoare făcute de delegații români — Iancu, Șaguna, Bărnăuțiu, Laurian etc. — la Curtea din Viena, în anii 1849-1850, pentru a obține drepturile așteptate, au fost înfruntate cu ingratitude.

În locul drepturilor convenite întregului popor, împăratul Franz Iosef I, venit pe tron la 2 decembrie 1848, după abdicarea lui Ferdinand, a oferit unora dintre conducătorii românilor cîteva... decorații. Îndignat de ingratitudea împăratului, Iancu a refuzat să primească medalia oferită, cerînd „ca mai întîi să se decoreze națiunea”, prin satisfacerea revendicărilor ei*. Aceeași atitudine a adoptat-o și vechiul său amic, Al. Papiu-Ilarian. La 9 februarie 1851 autoritățile vieneze i-au chemat pe Iancu și pe ceilalți delegați și i-au somat ca în termen de 8 zile să se „care” din capitala imperiului. Din acest moment, orice legături între conducătorul român și guvernul habsburgic au fost rupte. În vara anului 1852, cînd Franz Iosef I a întreprins o călătorie în Transilvania și a vizitat și Munții Apuseni, Avram Iancu a refuzat să se prezinte în fața monarhului, deoarece drepturile pentru care luptaseră românii nu deveniseră realitate. După plecarea împăratului, el

* Vezi Magazin istoric, nr. 3/1969.

Cumplitele încercări de după înfringerea revoluției l-au afectat profund pe Avram Iancu. Fotografia ni-l înfățișează în ultimii ani ai vieții

ghiare — bazată pe recunoașterea și acordarea drepturilor naționale reclamate de românii din Transilvania. Totodată, Bălcescu i-a solicitat lui Kossuth concursul în vederea organizării unei legiuni de români destinate eliberării Țării Românești. Atîta timp cît Bem s-a menținut biruitor în Transilvania, Kossuth a arătat puțin interes propunerilor lui Bălcescu, amînînd mereu luarea hotărîrii așteptate de

a doborât în mod demonstrativ și a călcat în picioare pajura imperială, fixată pe frontispiciul primăriei de la Climpeni, arătând astfel că numai prin prăbușirea puterii pe care o reprezenta aceasta se putea spera într-o viață bazată pe libertate.

La 17 august 1852 s-a emis împotriva lui Iancu un mandat de arestare; a fost internat la Alba Iulia și apoi la Sibiu, unde i s-a înscenat un proces. Teama de o nouă răzvrătire a moșilor a determinat autoritățile să-l pună în libertate.

Epilog...

O dată cu aceasta a luat sfârșit și rolul său politic, Iancu ieșind din aceste cumpilte încercări cu nervii profund zdruncinați. Sfișietoarea dramă a durat aproape 20 ani. Durerea care îl mistuia a dat vieții sale semnificații de simbol și l-a transformat într-un martir național. Poporul îl slăvea în cintece care au trecut din gură în gură și au țesut în jurul lui aureola legendei.

Refuzul eroului de a se întâlni cu împăratul, ale cărui promisiuni n-au fost decât minciuni, a fost interpretat de moși prin disprețuitoarele cuvinte atribuite lui Iancu: *...cu un mincinos nu pot sta de vorbă.*

Abrud, imagine de la mijlocul secolului trecut

În dimineața zilei de 10 septembrie 1872, Avram Iancu a fost găsit fără suflare în curtea unui brutar din Baia de Criș, care îl adăpostise peste noapte. Peste trei zile a fost înmormântat ca „mort al națiunii” la Tebea, sub ramurile gorunului legendar al lui Horea.

Pe ultimul său drum, eroul a fost însoțit de 36 preoți, de peste 4.000 moși și de prefeți și tribunii intrați în istorie o dată cu dinsul: Axente Sever, Simion Balint, Mihai Andreica, Nicolae Corheș, Clement Aludeanu.

Lacrimile moșilor, ca și cintecele lor, s-au unit atunci cu lacrimile românilor de pretutindeni, gloria lui Iancu răsunând-se asupra tuturor. Viața eroului a fost cercetată și povestită de numeroși istorici și scriitori; amintirea sa a rămas adinc înscrustată în sufletul poporului, care i-a dat puterea de simbol al năzuințelor sale de dreptate, libertate și demnitate.

NOTĂ BIBLIOGRAFICĂ

Al. Papii Ilarian: Istoria românilor din Dacia Superoară, Viena, 1852; George Barițiu: Părți alese din istoria Transilvaniei pe 200 de ani, 1890; V. Moldoveanu: Memorii 1848-1849, Brașov, 1895; I. Sterca Suluțiu: Biografia lui Avram Iancu, Sibiu, 1897; I. Ciurileanu: Fragmente istorice din anii 1848-1849, București, 1897; N. Buta: Avram Iancu și epoca sa, Cluj, 1924; O. Goga: Precursorii, București, 1930; I. Lupas: Studii, conferințe și comunicări istorice, Sibiu, 1941; S. Dragomir: Avram Iancu, București, 1965; V. Chereșepiu: Adu-narea națională de la Blaj, București, 1966 etc.

Craiul munților

„Iancu nicidecum nu a visat popularitate; nu el a alergat după popor ci acesta era fermecat de personalitatea lui, el alerga la el” (G. Barițiu)

M. BADEA

Revoluția se încheiase. Armata lui Iancu urma să fie supusă acțiunii de dezarmare. Pretutindeni se instaura din nou, atotputernică, forța administrației Imperiului habsburgic. Dar Iancu continua să fie considerat de către moți „prefectul munților”.

Oricine venea în contact cu realitățile din satele moților nu putea să nu sesizeze prestigiul de care se bucura. Conducătorul armatei țariste intervenționiste, generalul Luders, scria într-un raport către țar că Iancu și-a câștigat „prin simțul său de dreptate și de cinste încrederea conaționalilor... Iancu, suflul revoluției române, și-a câștigat în popor încredere și iubire nemărginită”. O impresie similară își formase istoricul francez Elias Regnault, care peste câțiva ani, în lucrarea dedicată istoriei Principatelor dunărene, scria: „Reputația lui Iancu creștea din zi în zi. Nu i se mai spunea decât «Craiul munților...»”.

Marea lui popularitate în rindurile moților, prezența sa zilnică printre aceștia, gata oricând să-i cheme la acțiune împotriva arbitrarului, au pus foarte repede pe gânduri autoritățile habsburgice, cărora le inspira un sentiment de teamă. O atestă prezența printre ofițerii austrieci în decembrie 1849, a ideii că „românii s-ar fi împăcat cu ungurii și că aceștia voind a se folosi de marea popularitate a lui Iancu ar fi dat mâna cu el și cu toți românii, ca cu puteri unite să reînceapă revoluțiunea și să scoată pe austrieci din țară”. Era ecoul încercărilor de angajare a forțelor revoluționare române și maghiare pe fașgașul unic al luptei împotriva Habsburgilor, încercări ce avuseseră loc în ultimele luni ale revoluției, prin înțelegerea dintre Lajos Kossuth și Nicolae Bălcescu.

Fapt este că Iancu era obiectul unei atenții speciale din partea autorităților. Cu greu s-a admis, de pildă, tipărirea în 1850, la Viena, de către Ioan Maiorescu a rapoartelor lui Avram Iancu, Simion Balint și Axente Sever care pledau pentru cauza românilor, pentru afirmarea lor ca națiune în Imperiul habsburgic. În schimb, s-a interzis apariția acestor rapoarte în paginile gazetei **Foale pentru minte, inimă și literatură**, care din inițiativa lui Barițiu, începuse a le publica. Mai mult, poliția militară a procedat la îndepărtarea lui Barițiu din această redacție.

Prin lupta sa neînfrică, prin crezurile fierbinte în viitorul națiunii, prin spiritul de sacrificiu, Avram Iancu s-a impus nu numai contemporanilor, ci și generațiilor care aveau menirea să aducă la îndeplinire „dosarul” nerezolvat al revoluției de la 1848. Moartea lui, în septembrie 1872, a căpătat dimensiunile unui eveniment național. Întreaga presă de pe ambele versante ale Carpaților a consemnat, îndoliată, dispariția eroului și a comentat pe larg semnificația istorică a activității sale revoluționare. „Această manifestare de doliu general la români pentru moartea lui Avram Iancu este un adevărat fenomen, aparițiune pe care orice popor, ajuns la conștiința de sine, îl va lua în cea mai de aproape considerațiune” — scria Barițiu. El nota mai departe: „Numai epocile extraordinare produc oameni extraordinari[...], numai popoare ajunse la un grad oarecare al conștiinței de sine și al culturii se știu folosi de asemenea epoci și își aleg sau recunosc de conducători pe bărbați de acei care au venit tocmai la timp nu ca să vorbească, ci mai virtos ca să lucre, bărbați ai faptelor, ai acțiunii, care apucaseră [...] a avea în sine spiritul națiunii, care știuseră a-și identifica interesele lor cu ale poporului și a se inspira de mărimea epocii în care au ajuns[...] Avram Iancu, om născut pentru acțiune, venise tocmai la timp, tocmai în acei ani epocali, cari dacă ar fi trecut peste noi lăsând numai urme de simple adunări, de punctuațiuni, deputațiuni, petițiuni și proteste, poate [...] că națiunea română ar sta în aceste zile de cercare nouă încă și mai rău decât a stat pînă în anul 1848”.

Figura lui, faptele sale au fost pe larg comentate atît cu prilejul încetării sale din viață, cît și după aceea. Elementele conservatoare au contestat justetea cauzei pentru care Iancu scosese sabia. Dimpotrivă, oamenii politici și de cultură înaintați, sprijinindu-se pe datele oferite de istorie, au fundamentat necesitatea mișcării conduse de „Craiul munților”. Printre aceștia s-au aflat și fruntași politici sau istorici maghiari care au prezentat pe Iancu nu departe de dimensiunile lui reale, recu-

noscînd justețea idealurilor sale naționale și revoluționare și sensul obiectiv al revendicărilor sociale, forța personalității lui care s-a contopit atît de armonios cu cauza poporului căruia i-a aparținut. La elogiul lui Paul Vasvári din anii revoluției („Iancu acesta e un om fără seamăn, cu singe rece, destoinic, dar cînd vorbește despre suferințele neamului său e fanatic; îi scintilează ochii și poți vedea într-însii făclia aprinsă a revoluției”) aveau să se adauge aprecieri lucide cum sînt cele ale istoricului Laszlo Kövári: „Iancu «Craiu muncitor» [...] din interes național a înarmat munții și n-a fost condus de egoism”, sau Jancsó Benedek: „Iancu a fost figura cea mai onorabilă a mișcărilor române din 1848-1849 [...] Iancu era revoluționar, născut idealist ca și Petőfi, Vasvári și ceilalți tineri maghiari. A crescut în aceeași lume de idei ca și tinerii maghiari din vremea lui”...

Figură proeminentă a revoluției de la 1848-1849, Avram Iancu a fost adesea invocat și de mișcarea socialistă, iar mai tîrziu de comuniștii români care i-au relevat capacitatea de mobilizare la luptă a maselor populare și justețea telurilor social-politice în numele cărora a acționat. În evocarea personalității lui Iancu, reprezentanții mișcării muncitorești s-au referit atît la natura socială a luptei moșilor, cît și la semnificația ei națională. „Pentru ca ziua mințuirii să sosească pentru ardeleni, — scria cotidianul socialist Drepturile o-mului — va trebui ca poporul muncitor să se răscolească și, încă odată, ca pe vremea lui Horea și ca pe vremea lui Avram Iancu, să-și recîștige libertatea politică și economică”.

În 1913, socialistul I. Flueraș, desfășurîndu-și activitatea de propagandă în Munții Apuseni, a ținut să treacă pe la Tebea, „să viziteze mormîntul revoluționarului din 1848-1849, Avram Iancu”. În același an, un raport al Congresului Secției române a Partidului Social-Democrat din Ungaria își fundamenta chemarea la luptă

adresată clasei muncitoare, tărînimii și altor pături de oameni ai muncii pe tradiția bogată a trecutului, în care Avram Iancu apare ca un continuator al lui Horea și ca un predecesor al cărui exemplu trebuie urmat pînă la izbăvirea de exploatare a omului de către om. „Marii revoluționari cari și-au jertfit viața pentru libertatea poporului, cum au fost Horea, Cloșca și Crișan, iar mai tîrziu, în 1848, Avram Iancu, au chemat la luptă pe dezmoșeniți prin trasul clopotelor într-o parte și suflarea buciurilor în virful munților. Și [...] luptătorii au luat coasa, săcurea și cîteva puști ruginite (căci) astea erau mijloacele în luptă pentru dezrobire”.

După desăvîrșirea unității statale a poporului român, în condițiile în care clasa muncitoare și forțele sociale care o urmau și-au intensificat eforturile în luptă pentru eliminarea exploatarei, comuniștii au continuat să evoce dintr-o nouă perspectivă figura lui Avram Iancu. La aniversarea centenarului nașterii sale, dar mai ales în focul luptei împotriva fascismului și a politicii revizioniste stimulată de orientarea sa agresivă, expansionistă, comuniștii au reactualizat în conștiința istorică a maselor exemplul „viu” al faptelor lui Horea și Avram Iancu, „cei mai viteji luptători” pentru dreptate socială și națională. În decembrie 1935, memorabilul legămînt antifascist, încheiat la Tebea între forțele politice progresiste, sub conducerea P.C.R., a fost semnat sub gorunul lui Horea, la umbra căruia se află mormîntul lui Avram Iancu. A fost un semn de cinstire a celor ce în trecut se sacrificaseră pentru idealul libertății și, în același timp, o expresie a voinței care anima masele populare, indiferent de naționalitate, pentru „împunerea prin luptă a unui regim de libertate, de democrație reală”. Semnificația luptelor înaintașilor, grefată în conștiința politică a vremii, dădea un plus de vigoare forței cu care masele se avîntau în bătăliile hotărîtoare ce le stăteau în față

„Inamicul faptelor neomenoase”

AUREL DECEI

Înspre dimineața zilei de 10 septembrie 1872, Avram Iancu a fost găsit mort lîngă casa brutarului Ioan Stupină zis Lieber din Baia de Criș. Viața lui, atît de zburcîmată, luase sfîrșit. Ziarele românești

au fost unanime în deplîngerea și glorificarea eroului din 1848-1849. Cuvînte de laudă la adresa marelui dispărut au apărut și în organele de presă maghiare. **Hazánk és Külföld** scria: „Iancu cel onest

și serios a fost inamicul faptelor neome-noase. Acei maghiari, care au căutat scut la el, au avut cea mai onestă tratare. Acesta e un fapt pe care nimeni nu-l poate nega". În schimb, ziarul guvernamental **Reform**, din 15 septembrie 1872, publica o lungă corespondență nesemnăată de la Baia de Criș, scrisă, după cum s-a aflat ulterior, de dr. Francisc Sölyom-Fekete, procurorul regal maghiar din localitate. Folosind termeni injurioși la adresa lui Iancu, el arăta că „o demonstrație îndreptată împotriva ideii de stat maghiar” a fost „organizată și înfăptuită de funcționarii comitatului”. În încheiere, se cerea pedepsirea vinovaților.

Sesizat Ministerul Afacerilor Interne maghiar a ordonat efectuarea unei anchete la fața locului, prin intermediul prefectului Zarandului, groful Alexandru Haller. Ancheta s-a desfășurat în lunile septembrie și octombrie 1872 și rezultatul ei este cuprins într-un grup de documente păstrate astăzi la Arhivele Statului din Budapesta (cota: OLBM.K. 148-1873-IV-541). Un microfilm al acestor documente a fost adus și depus la Arhivele Statului București, Direcția Arhivelor Centrale (cota: Colecția microfilme, R.P. Ungaria, Rola 39). Din declarațiile celor anchetați în problema morții și a înmormintării lui Avram Iancu, reproducem aici pentru prima dată câteva pasaje caracteristice.

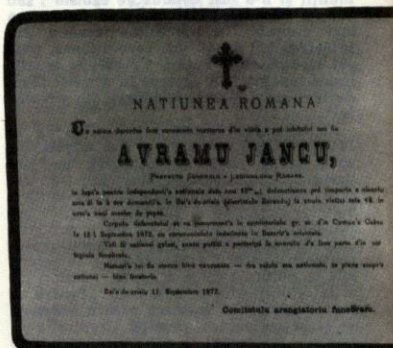
Întrebat dacă a dat dispoziții bisericilor neromânești să tragă clopotele în acea zi, pretorul Albert Veress a confirmat acest lucru încheind: „Sînt de părere că aranjamentul meu nu este în contradicție cu bunacuvîință și cu cînstea și nu e în afara limitelor legii”. O atitudine demnă în fața anchetei a avut Sigismund Borlea, prim-notarul comitatului Zarand și deputat în Parlamentul maghiar — vechi și bun prieten al lui Iancu; de altfel a fost înmormîntat lîngă Iancu la Tebea. „Excelența ta — declara el respingînd calomniile publicate în **Reform** — care cunoaște împrejurările de aici, știe, desigur, că dacă eu aș fi dat dispozițiile poruncitoare despre care este vorba, sau aș fi exercitat numai o presiune morală, atunci la înmormîntarea răposatului Avram Iancu nu ar fi fost de față 3 000-4 000, ci de zece ori atîta popor”.

Arpad Pinter, șeful percepției regale maghiare, a spus: „Domnul procuror Secula și domnul Frîncu [care au ținut discursuri cu prilejul funeraliilor — n.r.] au plăcut mult... n-a fost o vorbire instigatoare și nici nechibzuită... Împotriva guvernului, cît am fost eu acolo, nu am auzit nimic vorbindu-se pe față”. Francisc Ribiczey, coleg de studii cu Iancu la Cluj, declara: „În ultimii ani venea în casa mea și ...se purta cu respect față de ai mei”. Referindu-se la învinuirile aduse organizatorilor înmormîntării, spunea că nu-i condam-

na pe „principalii făptași, care nu pot să-î nege pe bărbații mari ai națiunii și n-îi n-o fac”.

Nu trebuie neglijate cuvintele lui Albert Veress: „Am considerat ca o lipsă de tact dacă refuz tragerea clopotelor la înmormîntarea lui Avram Iancu, la care în 1848/1849 mai multe persoane maghiare urmărite de moarte au găsit adăpost.”

Toate aceste declarații infirmau acuzațiile articolului publicat în ziarul **Reform**. În felul acesta, intenția de a redeschide, în 1872, o problemă Iancu **post-mortem** a dat greș.

Foarte volantă tipărită de „Comitetul aranjatorilor funebre” (fotografia ne-a fost pusă la dispoziție de Camil Grigorescu)

Sierul lui Avram Iancu, înainte de a fi coborît în mormînt; în spate se văd biserică din Tebea și gorunul lui Horea (fotografia a fost executată după un clișeu aflat în posesia lui Ilie Bufnea)

Un proiect de republică la începutul veacului XIX

„Cuvîntul Republică este vorbă veche, care va să zică lucru al tuturor. Republica este un stat în care oamenii adunați îngrijăsc singuri de soarta lor, fără a-și pune stăpîni pe cap, avînd în lucrarea lor drept regulă dreptatea și drept țintă frăția. Într-o republică, poporul nu ascultă decît slujbașii aleși de dînsul, chiar cu treabă hotărîtă și pe vreme hotărîtă. Acești slujbași sînt d-opotrivă cu toți ceilanți oameni. Ei poruncesc numa în numele poporului și sînt datori a lucra numa pentru dînsul, ascultînd legea făcută de dinșii, supunîndu-se la privegherea necurmăată a cetățenilor și stînd totdeauna gata d-a da-napoi slujba cu care au fost însărcinați, cînd s-a sfîrșit vremea pentru care au primit-o”.

N. BALCESCU: Manualul bunului român.

„Orînduiala cea cuvîncioasă...”

D. ALMAȘ

Noțiunea de republică o întîlnim încă în scrierile despre originea latină a poporului nostru și despre antichitatea clasică ale unor croniciari erudiți ca Miron Costin, Nicolae Costin sau stolnicul Constantin Cantacuzino. În **De neamul moldovenilor**, de pildă, Miron Costin arată că, după alungarea lui Tarquiniu Superbul, Roma „s-au cîrmuit [...] totu sub sfatul sinatorilor, cum vedem că se cîrmuiește Veneția, pînă la Avgust chesar, 500 și mai bine de ani”. Mai departe cronicarul explica dezvoltarea republicii romane care „de suptu cirma sftetnicilor au crescut. Și alegea ei din an în an cîte doi mai mari, cărora cu numile boierii le zicea **consules**, adică capitele sfatului, că **consilium** lătimește ieste sfatul”.

În veacul XVIII, Școala Ardeleană a sporit cunoștințele în rîndurile poporului nostru despre formele de stat. Cultura cobora între oameni. Venea vremea de aur și lumină pentru învățămîntul românesc „dominat tot mai mult de spirit progresist, de spirit național” (Dionisie Prodan), vremea lui Gheorghe Lazăr și Gheorghe Asachi. Apărea și se exprima în scris o mai largă înțelegere pentru cei de jos, pentru oropșiții societății. Apăreau și se infiltrau în cugete ideile despre orînduirea cea nouă a vieții social-politice, puse în practică, în sec. XVIII, de Revoluția franceză. Se vorbea și la noi despre umanizarea legiuirilor, despre codurile de legi, despre egalitatea în fața legii, despre drepturile naturale, „driturile firești” ale oamenilor. Vehiculatorii acestor idei erau,

indeosebi, tinerii boieri, burghezia din țara noastră fiind încă prea slabă. Dar însușindu-și acele noi idei, boierimea le ajusta după propriile-i nevoi și le îngusta după propriile-i interese.

Boierimea mare, bucurându-se de privilegiile ocrotirii, era și la noi conservatoare și chiar arhiconservatoare. Dar boierimea de treapta a doua, care deținea doar slujbele mărunte, și cea de treapta a treia, care nu se bucura nici măcar de scutirea dărilor, căuta o schimbare a lucrurilor. Se făceau felurite planuri de reformă, proiecte progresiste, unele inspirate din Apus, altele gândite autohton, în interesul boierimii și ale tinerii burghezii. Între acestea se numără și proiectul de reformă intitulat **Plan sau o formă de oblațuire republiciană aristo-democratică** a logofătului Dimitrie I. Sturza, unul dintre boierii moldoveni luminați de la sfârși-

cu inherbințeală", dar fără avere. Aceeași poemă spunea: „Haractir are precum Caton, ca Brutus statornicie”.

Comparația cu Brutus e cu atât mai potrivită cu cât se arăta a fi un „republicaneț”.

Studiind lucrarea lui D. Sturza, Emil Vîrtosu o pune în legătură directă cu evenimentele care zguduiau atunci Europa: cu Revoluția franceză, cu războaiele napoleoniene și o datează 1802, an în care un grup de boieri munteni au înaintat petiții lui Bonaparte, nădăjduind sprijin din partea lui în înfăptuirea gândurilor ce-i animau. I. A. Vaillant și D. I. Ghica afirmă că boierul muntean Ducescu a fost trimis la Paris să ia legătură cu Napoleon*. Și pentru că de la Ducescu nu mai primeau nici o știre, au

Cifra din cărturarii care, în decursul veacurilor, au contribuit la răspândirea ideilor înaintate:

Miron Costin

Dinicu Golescu

Gheorghe Lazăr

tul veacului XVIII și începutul celui următor.

Patriot cu inherbin- țeală

După cum ni-l descrie Radu Rosetti în amintirile sale, Dimitrie sau Dumitrache Sturza era un „bărbat ursuz și nu amabil”, renumit pentru integritatea și cinstea lui deosebită, ca și pentru iubirea-i sinceră și adâncă pentru țară și neam. El „a dat un sprijin puternic redeșteptării limbii naționale și, între altele, a fost unul dintre cei care au încurajat mai tare reprezentările teatrale în limba română”. Era socotit printre „cei șapte stâlpi ai țării” Moldovei, la începutul veacului XIX. O poemă contemporană îl socotea „patriot

trimis pe un Golescu care „ducea o adresă colectivă către primul consul, în care boierii cereau cu stăruință sprijinul Franței ca să transforme și țara lor în republică”.

Așadar, un lucru este clar: boierii progresiști, atât cei din Moldova cât și cei din Țara Românească, s-au gândit să preschimbe țările lor în republici. Aceasta înseamnă că erau la curent cu marile transformări social-politice și ideologice ale vremii, că nădăjduiau ca, prin schimbarea formei de guvernământ, să se încadreze pe linia progresului. Apelul adresat Franței putea fi rezultatul și al unui alt calcul politic just: acela de a găsi încă o cale prin care să scape de sub suzeranitatea otomană sau de primejdia ocupării țării de către alte imperii —

* Vezi Magazin istoric, nr. 6/1969.

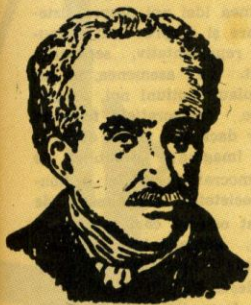
habsburgic sau țarist. Desigur, au fost foarte dezamăgiți când, în 1806, au aflat de planul lui Talleyrand, „planul de la Strasbourg”, prin care ministrul de Externe al lui Napoleon propunea ca, în schimbul teritoriilor habsburgice din Vest, încadrate în Confederația Rinului, creată de împăratul francez și pusă sub a lui protecție, țările române să fie cedate Austriei.

Proiectul lui Dimitrie Sturza poartă, cum e și firesc, limitele epocii sale. Încercarea de reformă politico-administrativă a boierului moldovean reprezintă politica de clasă, interesele acelei părți a boierimii al cărui exponent era. Fără să afecteze bazele orânduirii feudale existente, inițiatorul proiectului urmărea, în esență, „democratizarea” clasei dominante

acel proiect de constituție pentru o „republică aristo-democraticească”.

Autorul socotea republica drept „orînduiala cea cuviincioasă pentru fericirea unui loc”, adică a unei țări și a locuitorilor ei, „ce se hotărăște a fi republică de stare aristo-democraticească”.

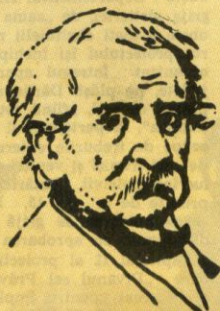
El își împărțea proiectul în patru „capete” sau capitole. În fruntea republicii propunea a fi „un Divan Mare de cinci-sprezăci veliți”, adică boieri mari, care „va avea toată grija izvodirii capetilor prăvălnicești asupra sa, și datorie să străjuiască de toată trebuința și orînduiala stăpînirii republicii”. Divanul cel Mare avea, pe lângă inițiativa legilor, și îndatorirea de a se ocupa „de ale îconomiei pămîntului”, de agricultură, visterie, armată, educația tineretului, arte și cultură,

Gheorghe Șincai

Petru Maior

Gheorghe Asachi

prin participarea la conducerea treburilor publice a boierimii mijlocii și mici și, într-o măsură mai redusă, a burgheziei, încă slab dezvoltată în acea vreme.

Rămîne însă un merit al românilor care, la începutul veacului trecut se gîndeau la republică, cu atât mai mult cu cît, într-o Europă monarho-feudală, nu era de fel ușor a concepe și a discuta o astfel de formă de guvernămînt. Robespierre însuși mărturisea că, chiar în Franța revoluționară, „spre republică s-a alune-cat pe furiș”.

Îndatoririle Divanului cel Mare

În acest context de împrejurări, interne și externe, logofătul Dimitrie sau Dumitrache I. Sturza a luat pîna și a ticluit

de treburile externe ale republicii. Acestul for, autorul proiectului îi destina și misiunea de a „ave priveghere pentru păs-trarea năravurilor bune”.

În ideea lui Dumitrache Sturza, cei 15 membri ai Divanului Mare se alegeau pe viață; locurile vacante se completau prin cooptare cu majoritate de voturi, iar în caz de balotaj, prin tragere la sorți. Nu puteau fi aleși decît boieri, de la 30 ani în sus, cu un comportament civic și moral ireproșabil: „să fie știut de cinstit, de înțelept și cu iubire de patrie”.

Compozenții Divanului erau împărțiți în cinci departamente sau comisii a cîte trei membri. Departamentul I răspundea de instrucția și educația tineretului, veghind „asupra tuturor școalelor țării” și a altor instituții „făcute pentru ca

creșterea tinerilor, atât de parte bărbătească, cât și de parte femeiască, să poată fi îndestul pentru a săvârși la toate obrazile ce vor face, din neamuri în neamuri, lăcuiitori buni răpublicii". Conducătorii acestui departament „vor avea și putere de a sili veri pă ce părinți, fără osăbire, să dea fiului său creșterea bună". Mai mult decât atât: „pruncii cei sărmani îi va crește răpublica", pentru motivul că „tot de obște sînt ai săi fii".

Membrii Departamentului II „vor fi păstrătorii năravurilor bune, adică lucrurilor cu cînte și cu cale". Ei se vor îngriji de „theatre și alte asemenea, făcute pentru desfătare publică" și se vor preocupa de toate cele care ajută a îndrepta și „deștepta ochii greșitului", făcînd „poprire de cele netrebnice și pe cele ce pricinuesc desfrănare sau scandal de obște". Departamentul III trebuia să aibă grija vîstieriei, de „sama sumei cei de obște a toată cheltuieli răpublicii". Autorul proiectului își închipuia cum trebuia organizat întregul aparat financiar, pe județe, pe plăși. Dările se cuveneau a fi plătite de toți, „fiind tot un trup cu răpublica". Departamentul IV urma să se ocupe de treburile externe ale republicii, de „cei trimiși și veniți" din țările străine, lucrînd potrivit hotărîrilor și sfaturilor primite de la cei 15. Departamentul V „avea purtarea de grijă părții ostășești", dar numai cu aprobarea celor 15.

Capitolul II al proiectului avea în vedere „Divanul cel Prăvelnicesc", adică acela creat „pentru împlinirea pravililor celor scrisă". El trebuia să fie alcătuit din 15 judecători, aleși pe viață, la vîrsta de cel puțin 25 ani, avînd „o deplină știință de partea pravilnicească". Judecata trebuia să se facă „fără de nici o deosăbire, de la cei mai mare pînă la cel mai mic". Acest divan era sortit să aplice legile „fără de nici un adaos sau scădere", nimeni neputînd fi închis fără dovadă.

Icoana unui norod deplin slobod

Capitolul III stabilea caracterul și atribuțiile „Divanului de Jos" care reprezenta, în fapt, țara. Era conceput ca alcătuit din „deputații cei trimiși din țară", care „închipuiesc icoana unui norod deplin slobod", deci avea un rol general

reprezentativ: „Tot ce va fi primit de acești deputați iaste tocmai ca cum un glas de obște ar fi întărită primire de toți lăcuiitorii cei adevărați slobozii ai republicii aristo-dimocratecești". Iată dar o primă încercare de definire a suveranității poporului. Vrednic de subliniat este, de asemenea, faptul că acești deputați „pot fi atât din parte boierească, cât și din celelalte stări, ipochimene vrednice de acea credință ce li se dă". Alegerea se făcea „pînă județuri și trimiși la cathedra (capitala) republicii". Deputații urmau să se adune din șase în șase luni. Original este în acest proiect faptul că autorul integrează biserica în stat.

Cam așa arăta, în linii mari, primul proiect de constituție republicană ieșit de sub pana unui român. În concepție și în intenții el conținea idei noi despre sistemul de guvernare și despre stat: republica, sistemul reprezentativ, separarea puterilor în stat. De asemenea, în cuprinsul lui circulau noțiuni noi, progresiste: majoritate, democrație, fericirea patriei. Ei chiar dacă era vorba doar de un proiect care imagina o „republică de stare aristo-dimocratească", el demonstra că și în societatea românească de atunci s-au aflat oameni care, trăind în spiritul vremii, gîndeau la schimbarea stărilor de lucruri. Apariția unor „republicaneți" vădește din plin că se rîvnea la crearea unei forme statale noi, „pentru fericirea unui loc". Ideea s-a dezvoltat mai apoi în 1848, prin practica politică a guvernului provizoriu din Țara Românească, prin gîndirea și activitatea propagandistică a multor revoluționari generoși entuziaști, progresiști. În **Manualul bunului român**, N. Bălcescu delimita clar deosebirea dintre republica aristocratică „...în care puterea e în mîna unor oameni numai, ce se chiamă nobili sau boieri..." și cea democratică în care „...puterea statului și drepturile lui trebuie să fie în mîna poporului întreg..."

Cu toate limitele pe care le prezintă, proiectul lui Dimitrie I. Sturza constituie, pentru epoca în care apare, o încercare meritorie de reformă a statului, de aliniere la cerințele progresului și civilizației acelei vremi.

„Republica“ de la Ploiești

Un episod din lupta antidinaastică

ION BULEI

Era în zorii zilei de 8 august 1870, „pe la 3 și jumătate ore, cînd... viața începea a se pune în mișcare...” Deodată, ca la un semn, începură să bată toate clopotele din oraș. Alarmați, ploieștenii ieșiră cu mic cu mare în stradă. La puțină vreme după aceea, Alexandru Candiano-Popescu anunța mulțimii răsturnarea, în Capitală, a prințului Carol și instaurarea unei locotenențe domnești în frunte cu generalul Nicolae Goleșcu.

Astfel debuta „Republica” de la Ploiești, episod al unei largi mișcări antidinastice care se profilase încă din primii ani ai domniei lui Carol I de Hohenzollern.

Adus pe tronul țării la 10 mai 1866, în urma înlăturării de către „monstruoasa coaliție” a popoului domn Alexandru Ioan Cuza, principele Carol de Hohenzollern fusese întîmpinat cu ostilitate de opinia publică românească. Ciocnirea de interese dintre burghezii și moșierime, divergențele dintre diferitele grupuri din interiorul acestor clase, inexistența încă a unor partide încheiate, cu un program bine definit — constituiau principalele cauze ale instabilității politice existente în primii ani de domnie ai principelui străin. Pînă în 1868, Carol se sprijinea în-deosebi pe gruparea liberal-radicală. După această dată, ca urmare și a unor presiuni externe, principele a pus la cîrma țării guverne de centru, ceea ce a dus la o recrudescență a mișcării antidinastice.

Împotriva „prusaci-zării”

Alegerile din 1869, de la Colegiul III din București, ca și cele de la Craiova, sau Ploiești au fost însoțite de grave incidente. La Ploiești, de pildă, din îndemnul lui Alexandru Candiano-Popescu, birourile electorale, care fuseseră organizate nelegal de guvernul Dimitrie Ghica, au fost înlăturate. Acțiunea a fost sprijinită de garda civică* a orașului, fapt pentru care, ulterior, ea a fost dezarmată. La fel s-a întîmplat și la Craiova, Tîrgoviște, Giurgiu, dezarmarea gărzilor avînd drept scop — nemărturisit, dar evident — slăbirea opoziției liberal-radicală.

Din vara anului 1869, presa opoziționistă, mai ales **Românul** și gazeta **Traian** a lui B. P. Hasdeu, și-au întîiet atacurile împotriva dinastiei, Lui Carol i se imputa „prusacizarea” armatei, amestecul brutal al consulului german în treburile țării, abuzurile și risipa legate de concesiunile de cale ferată etc.

În ianuarie și din nou în aprilie 1870, alegătorii Colegiului IV Mehedinți** l-au ales deputat pe fostul domnitor Al. I. Cuza. Era, desigur, o replică, dacă nu chiar un avertisment dat lui Carol I, un

fel de a i se atrage atenția că putea fi înlocuit cu fostul domnitor.

O dată cu venirea la putere, la 14 februarie 1870, a guvernului prezidat de Al. G. Goleșcu — despre care M. Kogălniceanu spunea că va fi „cel din urmă ministru al prințului Carol” — atacurile antidinastice au devenit și mai directe. Dimitrie Ghica, fostul prim ministru, îl anunța cu mare temere pe domnitor că în țară se organizează un complot împotriva sa și că garda civică din București nu ar fi străină de această acțiune.

Afacerea Strousberg și numirea lui Ambronn — șambelanul tatălui lui Carol — drept comisar al statului român pe lângă societatea concesionară condusă de Strousberg (numirea se făcuse contrar prevederilor Constituției, care interzicea accesul unui străin în astfel de posturi), au oferit un nou prilej opoziției să-și manifeste cu vehemență nemulțumirile. Pentru a le potoli, domnitorul a dus la putere, la 2 mai 1870, pe Manolache Costachi Epureanu, care a format un guvern cu „juna dreaptă” (tinerii conservatori moderați). Noile alegeri au prilejuit însă alte grave tulburări. La Ploiești, Candiano-Popescu, în gazeta sa **Democrația**, s-a arătat revoltat și hotărât să înlătore tirania.

Într-un asemenea climat, știrea izbucnirii, la 19 iulie 1870, a războiului franco-

* Vezi Magazin Istoric, nr. 9/1970.

** Vezi Magazin Istoric, nr. 2/1967.

prusac a adâncit spiritul antidinastic. Opinia publică a manifestat simpatie față de Franța, luînd atitudine împotriva Prusiei. În ședința Camerei Deputaților, ministrul Afacerilor Străine, P. P. Carp, ulterior cunoscut pentru sentimentele sale filogermane, declara: „Acolo unde sînt națiunile latine, acolo va fi și inima României“. Profitînd de împrejurările create de acest conflict, liberal-radicalii, care nu-și puteau închipui că francezii vor pierde războiul, au încercat să-l răstoarne pe Carol.

8 august: afară cu Carol!

În acest scop, a fost organizată o mișcare anticarlistă, cu ramificații în toată țara. În fruntea ei se afla Eugen Carada, pe atunci prim-redactor al ziarului **Românul**. În înțelegere cu șefii partidului „roșilor“, sprijinit de maiorul Pilat (ofițer activ, ginere al lui C. A. Rosetti), de Constantin Ciocîrlan, administrator al ziarului **Românul** și de foarte popularul medic bucureștean dr. D. Sergiu, Eugen Carada a organizat la București un comitet de conducere a mișcării, care a început să facă pregătiri în țară pentru răsturnarea lui Carol.

Acțiunea urma să izbucnească, simultan, în București, Craiova, Ploiești, Pitești, Buzău, Brăila, Turnu Severin, Râmnicu Vilcea și în tabăra militară de la Furceni. Fiecare centru avea stabilit planul său de acțiune și era condus de șefi locali cu misiuni concrete. La Craiova, de pildă, în fruntea acțiunii se aflau toți liderii liberali locali: Boicea Radianu, Anastase Stolojan, Gheorghe Chițu, Ion Theodorian și Pera Opran. „Tabăra de la Furceni — spunea E. Carada mai târziu — trebuia să proclame locotenența domnească și să pornească spre București“.

Răscoala urma să înceapă în ziua de 8 august 1870. În ultimul moment, însă, cînd cu greu se mai putea opri o acțiune hotărîtă dinainte, ofițerii din tabăra de la Furceni au cerut o amîinare de cîteva zile, pregătirile lor nefiind încă încheiate. Printr-un limbaj cifrat, al cărui cod nu ni s-a păstrat, comitetul de conducere de la București a telegrafiat imediat tuturor centrelor din țară ordinul de a nu întreprinde nimic. Pe de altă parte, mersul războiului franco-prusac nu era de natură să încurajeze o schimbare a stării de lucruri din România în acel moment.

Totuși, în zorii zilei de 8 august, Can-

Alexandru Candiano-Popescu, conducătorul mișcării antidinastice de la Ploiești

În p. 17: în amintirea „apărătorilor libertăților publice“, prin contribuția cetățenilor orașului Ploiești, în 1881 a fost ridicată această statuie a Libertății

diano-Popescu * a proclamat „revoluția“ la Ploiești. Alături de el se aflau: C. T. Grigorescu, deputat în Cameră, maiorul în retragere C. Handoca, Stan Popescu, fiul preotului din Breaza, Radu Stanciu, Petre Apostolescu, Matache Nicolau, fost deputat, Take Drăghiceanu, Alecu Siru, G. Lăzăreanu, amic al lui Candiano,

* Al. Candiano-Popescu. (1841-1901) a fost un personaj contradictoriu. În tinerețe a împărțat și vederi foarte democratice.

Sublocotenent în 1859, a devenit căpitan în timpul lui Cuza. Aceasta nu l-a împiedicat să participe, alături de alți ofițeri, la acțiunea de înlăturare a domnitorului Unirii, în februarie 1866. La un an după aceea a demisionat din armată și a trecut în Transilvania. Aici a fost arestat de către autoritățile austro-ungare pentru propaganda desfășurată împotriva încorporării Transilvaniei la Ungaria. În august 1870 a condus mișcarea anticarlistă cunoscută sub denumirea de „Republica“ de la Ploiești. A plecat apoi în Italia, unde și-a făcut studiile și și-a luat licența în drept. În 1877 a reîntors în armată, cu gradul de maior, distingîndu-se, în fruntea oștenilor săi, în timpul luptelor pentru ocuparea redutei Grivița. Trădîndu-și propriile sale convingeri, între 1880-1882 a îndeplinit funcția de adjutant al lui Carol I. În 1894 a fost avansat la gradul de general.

Guță Antonescu (Grădinaru) etc. În fața mulțimii ieșite în stradă la sunetul clopotelor, Candiano a citit conținutul unei telegrame sosită, după spusele lui, de la București. Depeșa arăta că, în Capitală, vodă Carol fusese răsturnat, în locul lui fiind instaurată o locotenență domnească în frunte cu generalul N. Goleșcu, și având ca ministru de Război pe Ion C. Brătianu. Urmat de mulțime, care striga: „Ura, am scăpat de nemți!”, Candiano a mers la prefectură, l-a arestat pe C. Ruban, directorul acesteia (prefectul era plecat din oraș) și s-a proclamat prefect de Prahova. Stan Popescu a fost numit polițai al orașului, în locul lui A. Teodorescu, arestat, iar Titu Bălăceanu subprefect. De la prefectură, însoțit de pompierii înarmați și de gardiștii municipali, având în frunte un stindard, Candiano s-a dus la cazarma dorobanților, unde nu se găsea decât un număr neînsemnat de ostași, unii dintre ei proaspăt recrutați. Pe la orele șase dimineață, răzvrătiții au ajuns la cazarma trupelor de infanterie. Maiorul Polizu, în fruntea batalionului său, a refuzat să dea crezare depeșei care îi era prezentată ca fiind din partea lui Ion C. Brătianu. Rezistența lui Polizu l-a descumpănit pe Candiano, care nu s-a hotărât să ia o atitudine energică din teama de a nu se ajunge la vărsare de sânge. El s-a mulțumit să meargă la închisoarea orașului și să elibereze câțiva deținuți politici. În același timp, l-a trimis pe Guță Antonescu (Grădinaru) să ocupe oficiul telegrafic, dându-i poruncă să cerceteze toate telegramele care pleacă de la Ploiești.

În noua sa calitate de prefect, Candiano a dat ordin să se concentreze la

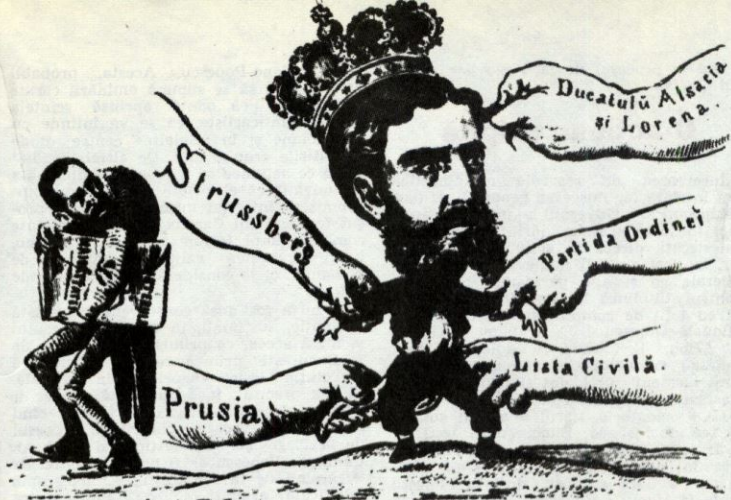
GRUPAREA LIBERAL-RADICALĂ (PARTIDA „ROȘILOR”): nume sub care era cunoscută, între 1848-1875, aripa de stînga a liberalilor. După 1875 s-a unit cu liberalii de centru și cei de dreapta (coaliția de la Mazar pașa). O parte a liberalilor radicali, după moartea lui C. A. Rosetti (1884), va constitui nucleul Partidului Radical.

COLEGIILE III, IV: potrivit prevederilor Constituției promulgată la 1/13 iulie 1866, completată apoi de Legea electorală din 30 iulie/11 august același an, corpul electoral era împărțit în patru colegii pentru alegerea reprezentanților din Adunarea Deputaților și în două colegii pentru alegerea celor din Senat. La Colegiul III votau comercianții, industriașii cu patente, liber profesioniștii, ofițerii în retragere, profesorii și pensionarii statului, persoane cu un venit care nu depășea 100 galbeni. La Colegiul IV votau țărani și populația nevoiașă a orașelor.

Ploiești toți dorobanții și grănicerii din județ. În aceeași dimineață, la orele zece, a trimis în acest scop o telegramă comandantului grănicerilor de la Predeal, căpitanul Georgescu: „Principele Carol este răsturnat; guvernul provizoriu este instaurat, avînd în cap pe Nicolae Goleșcu ca regent; sînt prefectul districtului numit de guvernul provizoriu; concentrați imediat grăniceri și în 24 ore, dacă se poate, să fiți la Ploiești. Aștept de la patriotismul și energia dvs. aceste servicii”. În același timp, Candiano a expediat o telegramă ziarului *Albina* din Budapesta în care comunica: „Principele Carol este răsturnat; guvernul provizoriu înființat sub titlu de regentă. În Ploiești — mare entuziasm”.

Vedere din Ploiești, 1871

„Ah!.. Ce de „magnete puternice” m’atrăgu!
 „Ce polă eu să facu?... Să spună „majorității camerei!”

Caricatură publicată în Ghimpele din
 21 februarie 1871

„Ce faceți d-lor, ce se petrece acolo?”

Dar depeșele nu au produs efectul scontat. Comandantul grănicerilor din Predeal nu a răspuns chemării, iar Filipescu, șeful oficiului telegrafic din Predeal, a reținut telegrama adresată ziarului **Albina**. Mai mult, el a comunicat conținutul acesteia la București, de unde i s-a răspuns că „în nici un caz să nu se transmită peste frontieră o astfel de știre falsă”.

În acest fel, pe la orele 11 dimineața, autoritățile din Capitală au aflat că, la Ploiești, se petreceau lucruri neobișnuite. Oficiul telegrafic din București a început a chema cu insistență Ploieștii: „Ce faceți d-lor, pentru Dumnezeu, ce se petrece acolo, de ce nu răspundeți?”. Dar apelurile rămneau fără răspuns. Abia după-amiază guvernul a primit informații mai amănunțite despre cele întâmplate. N. Constantinescu, pe atunci telegrafist la Ploiești, nota în amintirile sale: „Pe la ora 3 după-amiază se prezintă la ghișet un pescar cu o telegramă comercială, cam de vreo 30 cuvinte, pentru Brăila, adresată tot unui pescar. Guță Grădinaru ia depeșa s-o citească... Văzînd că tele-

grama trata despre o afacere de pescărie mi-o lasă și o taxează și înregistrează. Profit de astă împrejurare și recurg la o stratagemă. Mă așez la aparat și cu telegrama pentru Brăila înaintea mea, chem Bucureștii care îmi răspund imediat. Pe cînd păzitorul [G. Grădinaru — n.r.] sta în spatele meu rezemat în pușcă și credea că transmit depeșa la Brăila, eu am dat lui Filiponescu, șeful oficiului telegrafic din București, în cabinetul căruia se găsea prim-ministrul Manolache Costachi, toate deslușirile cît mai amănunțite despre cele ce se petreceau la Ploiești”.

În mare grabă, guvernul a luat măsuri pentru restabilirea ordinii. Prin același N. Constantinescu, autoritățile centrale au transmis maiorului Polizu ordinul să nu se predea cu nici un chip, „că în țară e liniște, că Vodă e pe tronul lui și că s-au pornit din București trupe cu maiorul Gorjan”.

Seara, pe la orele 22, la marginea de sud a orașului, s-a auzit o puternică detonătură. Sosise maiorul Gorjan cu batalionul lui de vînători. Candiano a fugit, dar a fost prins peste cîteva zile în apropiere de comuna Lîpia, lângă Buzău. Cei alți participanți la acțiune s-au retras pe la casele lor. Batalionul maiorului Gorjan, căruia i s-a adăugat cel al maiorului Polizu, a intrat în oraș. „Republica” de la Ploiești căzu.

Doar la stația de telegraf vreo 30 răzvrățiți înarmați au încercat să opună rezistență. În ciocnirea ce s-a produs, cîteva dintre ei au fost răniți, după cum

relata la procesul de la Tîrgoviște maiorul Gorjan.

O acțiune pripită

Încercarea de răscoală antidinastică era înfrîntă iar mișcarea generală pe țară compromisă. Guvernul a început arestări în toate orașele țării. Pe lângă cei amestecați, direct, în acțiunea ploieștenilor, au fost arestați numeroși conducători liberali, ca și alte persoane cunoscute pentru atitudinea lor antidinastică, bănuți cu toții de complicitate. Printre ei se aflau N. Golescu, I. C. Brătianu, I. Ghica, A. Arion, E. Carada, A. Stolojan, Popa Bulescu, colonelul Crețulescu. A fost socotit element periculos și istoricul B. P. Hasdeu, cunoscut opozant al lui Carol.

La 6 octombrie, ziarul **Românul** anunța că cei închiși la București, Pitești și Craiova, au fost eliberați. „Adevărul a triumfat deja, ușile temniței s-au sfărîmat”. Ceilalți au fost duși la Ploiești, unde la Hanul Călugăruului, se amenajase o închisoare preventivă.

Românul a continuat să combată guvernul și pe suveran pentru samavolnicia arestărilor și brutalitatea comportării față de cei închiși. Spre a veni în sprijinul arestațiilor ziarul minimaliza — în mod voit — importanța acțiunii de la Ploiești. „Gluma domnului Candiano este o revoluție, cum este bobul de linte un munte pentru o furnică” — scria C. A. Rosetti la 28 august 1870.

La 30 septembrie, cei 41 arestați aflați la Ploiești au fost trimiși la Tîrgoviște, unde urmau să apară în fața Curții cu jurați. Din toată țara au sosit avocați pentru a-i apăra. Amintim printre ei pe N. Fleva, E. Stătescu, A. Stolojan, C. I. Vernescu, I. Cîmpineanu, frații Iorga și Pantazi Ghica. Procesul a ținut 5 zile. La 17 octombrie, primul jurat, N. Rusu, a anunțat verdictul „Înainte lui Dumnezeu și a oamenilor acuzații nu sînt culpabili”.

Hotărîrea juriului din Tîrgoviște, luată sub puternica presiune a opiniei publice, a fost primită cu mare entuziasm în toată țara. Ea arăta că de impopular era Carol I în România, că de mare era nemulțumirea față de principele străin din scaunul domniei.

Pregătită în mai multe puncte ale țării, mișcarea anticarlistă de la 1870 s-a manifestat numai la Ploiești. De ce numai aici? Să nu fi cunoscut conducătorii ei hotărîrea comitetului de la București, în urma aminării cerută de ofițerii taberei de la Furceni? Cum se explică, totuși, că toate celelalte centre au cunoscut această decizie iar Ploieștii, cel mai apropiat de București, nu?

Pripita acțiune de la Ploiești ar putea să se datoreze spiritului aventuros al lui

Al. Candiano-Popescu. Acesta, probabil că n-a vrut să se supună aminării cerute în speranță că, odată aprinsă scînteia revoltei anticarliste, ea se va întinde cu repeziciune și în celelalte centre unde pregătirile erau făcute. De altfel, imediat după ce acțiunea sa a eșuat, Candiano s-a învinovătit că el fusese acela care compromisese întreaga mișcare. El i-a reproșat totodată lui Carada că îi încredințase comanda unui sector „cînd el, Candiano, nu-și recunoștea calitatea unui om de comandă, ci se considera numai un om de acțiune”.

El nu a fost însă consecvent în această afirmație, susținînd, în timpul procesului și după aceea, că primise o telegramă de la București prin care era anunțat că „revoluția” ieșise victorioasă în Capitală. El n-a precizat, însă, niciodată, cine îi trimisese această telegramă și nici cînd a primit-o. Avocații apărării în procesul de la Tîrgoviște au susținut și ei că Al. Candiano-Popescu ar fi primit o astfel de telegramă de la București. O telegramă falsificată așadar, spunea unul dintre apărători, N. Fleva, însă, „nu de Candiano, ci de acei care slujesc tronurile”. În acest caz acțiunea de la Ploiești ar părea ca o provocare a autorităților, ceea ce ni se pare a nu fi conform cu realitatea. E mai de crezut că Fleva a făcut această afirmație pentru a influența jurații, în scopul minimalizării răspunderii lui Candiano. Studiul atent al documentelor, confruntarea părerilor contemporanilor evenimentului conduc la concluzia că telegrama pe care Candiano-Popescu a citit-o în dimineața zilei de 8 august era întocmită chiar de el. N-o primise de la București, n-o primise de niciunde, dar avea nevoie de ea pentru a porni la acțiune. Și într-un oraș ca Ploiești, unde liberal-radicali aveau mare influență și unde existau puternice tradiții de luptă democratică, a porni o mișcare cu caracter progresist nu era, cum nici n-a fost, o imposibilitate. Populația bătrînului oraș se bătuse curajos pentru drepturile și libertățile sale, participase cu entuziasm la revoluția din 1848, îl prețuia și stima pe fostul domnitor Cuza. Mulți păstrau neștearsă încă amintirea vizitei pe care domnitorul Unirii o făcuse ploieștenilor în 1860. Carol I, „uzurpatorul”, „străinul” nu putea ocupa locul celui pe care ei îl îndrăgiseră. Acestea toate le știa bine Candiano-Popescu.

Și dacă „Republica” de la Ploiești n-a fost decît o acțiune solitară, slab pregătită și repede înăbușată, ea a reprezentat o manifestare concretă a nemulțumirii populare, a fost expresia unei stări de spirit generale anticarliste. În cursarea vremii, mișcarea ploieștenilor rămîne ca un episod al luptei antidinastice din istoria modernă a României.

**OPERATIA
„TYPICAL“**

F.W.D. DEAKIN

F. W. D. Deakin, autorul cărții *The Embattled Mountain* („Meterezele muntelui“), apărută în 1971 și din care prezentăm câteva fragmente, a făcut parte din misiunea cu numele de cod *Typical*, primul grup de recunoaștere parașutat de Comandamentul forțelor britanice din Orientul Mijlociu, în mai 1943, pe lângă forțele de partizani conduse de Partidul Comunist din Iugoslavia în lupta împotriva ocupanților fasciști.

Pînă atunci, aliații occidentali recunoscuseră ca reprezentant al Iugoslaviei ocupate numai guvernul refugiat la Londra, în frunte cu regele Petru, iar drept conducător al mișcării de Rezistență, pe omul desemnat de acest guvern, generalul Draža Mihailović, care, în fapt, pactiza cu ocupanții. Misiunea *Typical* era determinată de interesul stîrnit de marile succese ale luptei de eliberare a partizanilor, care nu mai puteau fi ignorate, și de informațiile ce se înteeau despre eminenta personalitate a comandantului lor suprem, Tito. Comandamentul britanic voia să cunoască importanța și intențiile noilor forțe care se ridicase pe incilciturile eșichier al Iugoslaviei ocupate de fasciștii germani și italieni.

Comandamentul suprem al Mișcării naționale de eliberare, în frunte cu Iosip Broz Tito, se afla pe atunci în Munții Muntenegrului. Hitleriștii declanșaseră tocmai o nouă ofensivă de mare amploare, a cincea la număr, operațiunea *Schwarz*, în scopul încercuirii și nimicirii grosului trupelor de partizani*. În momentul parașutării misiunii britanice, lupta era în toi. Datorită curajului și spiritului de sacrificiu al partizanilor, precum și capacității de decizie și manevră a Comandamentului lor suprem, operațiunea *Schwarz* — ca și următoarele ofensive germane — nu și-a atins scopul, iar grosul trupelor de partizani a spart încercuirea, reușind să ajungă în zonele împădurite ale Bosniei.

Misiunea britanică, compusă din doi ofițeri — dintre care unul a fost ucis în primele săptămîni după parașutare, într-un bombardament — și doi subofițeri, operatori radio, a însoțit Comandamentul partizanilor iugoslavi în toată această etapă dramatică a luptelor. În septembrie 1943, în urma recunoașterii lui Iosip Broz Tito de către Comandamentul aliat, ca unic conducător al mișcării de Rezistență antifascistă a partizanilor iugoslavi, englezii i-au trimis o misiune oficială de legătură, la nivel de comandament, iar Deakin și cei doi operatori radio au fost rechemati la Cairo.

Cartea lui Deakin, relevînd rolul Partidului Comunist din Iugoslavia, își trage valoarea și din personalitatea autorului — inteligent, curajos, talentat observator și povestitor. Hazardul războiului l-a parașutat, literalmente, în miezul desfășurării unor evenimente istorice, la care a participat — și nu numai ca martor. F. W. D. Deakin a înțeles la fața locului rădăcinile și telurile luptei partizanilor iugoslavi și i-a îndrăgit, chiar dacă se înșală uneori în interpretările pe care le dă evenimentelor istorice trăite de el. Pînă la apariția cărții, în 1971, Deakin avea să se mai întoarcă de mai multe ori în locurile pe care le cunoscuse în focul luptelor din 1943**.

Petru NICULAE

La 27 mai 1943, în amurg, un bombardier de tipul *HALIFAX* din *Royal Air Force* a decolat de la un aeroport din Derna, în Africa de Nord. La bord se aflau ofițeri și subofițeri, desemnați pentru una din numeroasele acțiuni speciale ce porneau de la baze secrete, în direcția zonelor europene ocupate de inamic. Operațiunea era dezarmant de simplă. Misiunea *Typical* urma să fie parașutată în cursul nopții în Munții Muntenegrului, ca reprezentantă oficială a Cartierului general britanic din Orientul Mijlociu pe lângă Comandamentul suprem al partizanilor

iugoslavi. Ofițerii —, căpitanul Stuart și cu mine — primisem la Cairo instrucțiuni, pe care le învățasem pe de rost.

Focuri în noapte

Știam doar că vom ajunge în Muntenegru. Hărțile urma să le studiem pe aeroportul african, unde sosisem la 23 mai, venind de la Cairo, cu trenul și cu camionul. O serie de mesaje primite de la comandamentul partizanilor ne așteptau aici, anunțînd lupte grele în zona de parașutare și în ținutul înconjurător, spre care germanii aruncaseră opt divizii. Partizanii cereau de urgență sprijin aerian și dădeau o listă de orașe care trebuiau bombardate, în primul rînd Sarajevo,

* *Vezi Magazin Istoric*, nr. 11/1970.

** Titlul dat fragmentelor, ca și substituirile aparțin redacției.

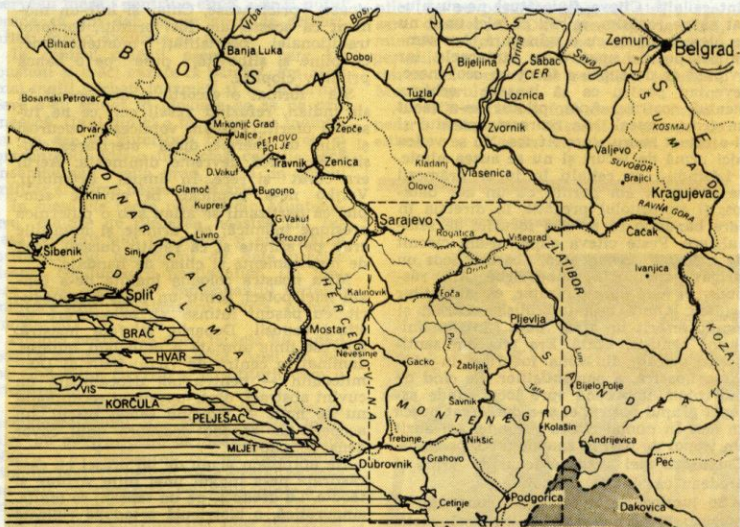
capitala Bosniei, unde se afla Cartierul general german. „Considerăm că aceasta este în interesul Aliaților“. Germanii intenționau să „curețe“ întreg teritoriul. „Trimiteți urgent delegați și explozivi“, glășuia unul din mesaje.

Deși un element de bază al misiunii noastre era de a organiza sabotajul în comun al principalelor linii de comunicații ce treceau prin regiunile aflate în mâinile partizanilor, o hotărâre de ultim moment a Londrei a făcut ca materialele necesare acestei acțiuni să fie reținute, până la primirea primelor rapoarte ale grupului nostru. Se expediasă însă un mesaj din Cairo, anunțând comandamen-

fără nici o explicație, dispoziția să scoatem din avion medicamentele deja anunțate partizanilor. Urma deci să zburăm spre o bătălie pe care o percepeam doar confuz, împotriva unui dușman comun, fără a aduce ajutor sub nici o formă, nimic în afară de povara prezenței noastre.

În primele ore ale serii, misiunea Typical — se relatează în continuare — și-a luat zborul și a traversat Mediterana. Vremea rea a obligat-o însă să se înapoieze la bază. Abia la 27 mai, englezii au pornit iar, ajungând de această dată la destinație.

Ne fixasem deja curelele parașutelor și armamentul, când în plafonul de nori de

Harta zonei de operațiuni, așa cum apare în cartea lui Deakin. În cadru (linia întreruptă): regiunea principalei bătălii descrise în lucrare

tul partizanilor că vom aduce medicamente.

La 24 mai, am primit semnalul hotărâtor din Muntenegru. Eram așteptați, în noaptea următoare, pe un mic podiș din apropierea Muntelui Durmitor. Englezii „nu trebuie să întirze, pentru că germanii încearcă să înainteze cu forțe puternice. În caz de vreme rea, vom aștepta încă o noapte“.

În timp ce făceam ultimele pregătiri, un mesaj sosit din Cairo ne-a transmis,

sub noi s-a ivit o deschizătură și, în beznă, a răsarit o cruce alcătuită din focuri — semnalul dinainte convenit. După ceasurile noastre, era ora trei dimineața.

Motoarele bombardierului și-au domolit huruitul, avionul a descris un cerc, reducându-și viteza și a trecut deasupra focurilor. Pilotul a aprins becul verde de deasupra ieșirii din avion și, la un semn brusc cu mîna al dispecerului, ne-am aruncat în gol.

Albul unei parașute plutea, la același nivel cu mine, destul de aproape. Era ofițerul Stuart și ne-am strigat unul altuia cuvinte de îmbărbătare. Noaptea era atât de densă, încît nu puteam zări pămîntul de sub noi. Numai fulgerarea unor

focuri de armă lumina întunecimea din jur.

Sufla un vînt puternic. Grupul nostru sârise cam la șapte sute de metri deasupra zonei celei mai înalte și mai sălbatice a Muntenegrului. Coboram cu repeziciune, tîrîți departe de focurile semnalizatoare, care dispărură dintr-o dată, mascate de niște înălțimi. Un curent de aer de munte m-a prins pe mine și m-a purtat din nou în sus. Apoi, căzînd iute, înconjurat de o noapte adîncă, am închis ochii, am strîns picioarele și am așteptat cu calm. M-am lovit de pămînt, am icnit odată și m-am rostogolit pe sol, uimit cît de bine aterizasem.

Era prea întuneric ca să pot vedea unde sînt cellați. Cîteva fluierături ne-au ajutat să ne regăsim, mirați că nici unul nu se alesese măcar cu o zgîrietură. Am semnalizat poziția noastră cu lanternele, iar avionul de deasupra a făcut un ocol mare, revenind pentru ca să lanseze echipamentul nostru. Apoi, pilotul ne-a făcut un semn amical, și-a redresat aparatul și și-a reluat zborul spre Africa. Nu se vedea nici urmă de focuri și nu se auzea nimic.

Lăsîndu-i pe cellați în jurul grămezii de parașute, am pornit, cu un aer bătaios, și cu pistolul pregătit, în direcția în care bănuiam că se află focurile de semnalizare. Peste cîteva clipe, m-am ciocnit de o formă omenească, care a scos un strigăt puternic în limba sîrbă. Am răspuns, în mod corespunzător, că sînt ofițer britanic. Omul m-a îmbrățișat energic și am întrezărit un tînar înalt, într-o uniformă cenușie, uzată. Era una din santinelele plecate din zona focurilor în căutarea noastră, a parașutiștilor. Pe cînd ne îndreptam împreună spre locul unde aștepta grupul nostru, el și-a descărcat pușca în aer. În numai cîteva secunde, am auzit un tropot de pași în spatele meu, pe iarbă. Camarazii mei auziseră focul de armă și credeau că sînt în primejdie.

Se lumina de ziuă. Am constatat că aterizasem pe o pajiște de munte îngustă, cu o lățime de nici o sută de metri, mărginită în ambele părți de stînci și pilcuri de brazi. Cufînd ne-am trezit înconjuțați de o mică ceată de tineri, care vociferau toți în același timp. Fiecare era echipat și înarmat într-alt fel, unii în uniforme cenușii, alții în haine civile uzate. În timp ce ne adunam lucrurile și porneam la drum, am fost copleșiți de o ploale de întrebări. De ce n-am sosit mai de mult? De unde venim? Ce vîrstă avem? Care sînt gradele noastre militare?

În cîteva minute, am ajuns pe un podiș larg, locul unde ar fi trebuit să aterizăm. Legăturile de vreascuri, așezate cruciș, ardeau încă în lumina tot mai puternică a zorilor.

Întîlnire pe malul Lacului Negru

O serie de patrulare porniseră să caute echipamentul nostru. Un ofițer înalt, într-o uniformă cenușie elegantă și cizme negre, ne-a ieșit în întîmpinare și s-a prezentat: „Veljko“. Fusese trimis pentru a conduce misiunea noastră la Cartierul general, aflat cam la zece kilometri departare.

Am poposit într-o mică gheretă de piatră, înconjurată de cîteva case țărănești. Singura încăpere, începînd de la intrarea strîmtă, era înțesată de fețe curioase, prietenoase. Chiar și într-un moment ca acesta, am fost primiți, conform tradiției ospitalității muntenegrene, cu pîine și șlibovită, puse pe o bancă primitiv cioplită.

S-a format o escortă și am pornit în șir indian, refuzînd veseli caii ce ne fuseseră oferiți. Pășeam voinicește, bucuroși și plini de energie, după aterizarea reușită. Era încă devreme dimineața. Aerul era curat și rece. În timpul drumului, Veljko ne-a explicat, în cuvinte simple, că partizanii se aflau sub o puternică presiune inamică, că armele și munițiile erau pe sfîrșite și că răniții duceau lipsă de medicamente și chiar de bandaje.

Mica noastră coloană înainta de-a lungul unei poteci, printr-un tînut nelmpădurit, cu pășuni întinse și aglomerări de stînci cenușii. Departe, în fața noastră, apăruse linia zimțată a unui lanț muntos, dominat în centru de virful înalt al Durmitorului — pentru noi deocamdată un cuvînt abstract, dintr-un mesaj recepționat nu de mult — ridicînd semeț piscul lui acoperit de zăpadă deasupra unui covor dens de păduri.

Ne apropiam acum de un orașel cu case răsirate de-a lungul unei ulițe strîmte și tăcute. La dreapta, pe un tăpșan, se înălța, singuratică, o bisericuță ortodoxă ridicată în amintirea unei victorii din trecut împotriva turcilor. Orașelul acesta, Zabljak, era centrul regiunii și, după cum ne-a povestit Veljko, în cursul luptelor din ultimii doi ani, trecuse de mai multe ori dintr-o mînă într-alta, adăpostind, în repetate rînduri, Cartierul general al partizanilor din Muntenegru. Trecuseră mulți străini în uniformă pe drumul acesta, dar se zvonise că, în sfîrșit, sosiseră prieteni și aliați; cîteva aplauze și saluturi timide au creat o oarecare atmosferă de bun venit.

Am trecut de ruinele caselor și de o parte și de alta a potecii dinaintea noastră s-au ivit deodată poleni întinse, străjuite de fagi și pajiști verzii însorite. Pădurea s-a extins de ambele părți, străjuind malurile unei ape întunecate. Era Lacul Negru,

de o splendoare calmă, înconjurat de copaci deși, care ajungeau pînă la o potecă îngustă de-a lungul țărmlui. De partea opusă a lacului, se înălța, în lumina cristalină a dimineții, Muntele Durmitor, dominînd orizontul, flancat de povrînișurile unor creste mai puțin semețe.

Pe poteca ce înconjură lacul, înainta un șir de cai mărunți, purtînd rîniți — figuri cu fețe supte, înfășurate în pățuri zdrențuite, bălăbănindu-se pe șei primitive, de lemn.

Am cotit brusc, pătrunzînd în pădure și am început să urcăm muntele, conduși de Veljko, pînă am dat de o tabără, alcătuită din bărbați și femei instalați în corturi mici. Printre ei circulau fete care serveau masa; pentru o clipă, s-ar fi putut crede că am dat de un grup de schiori, aflați într-o excursie la munte.

În centrul poienii, așezați în cerc pe busteni și crăci căzute la pămînt, am zărit mai mulți bărbați înarmați și în uniformă, care s-au sculat în picioare ca să ne primească. Unul din ei a făcut un pas înainte, cu un aer de autoritate firească. Zvelt și prezentabil, într-o uniformă cenușie fără însemne sau vreun grad, purta un chipiu militar și cizme negre de călărie.

În mesajele radio primite din Muntenegru, înainte de plecarea noastră, nu fusese pomenit nici un nume și autoritățile britanice nu dispuneau de date precise despre conducătorii partizanilor. Un fapt era totuși cunoscut: comandantul forțelor militare din Muntenegru purta numele conspirativ de „Tito”.

Grupul nostru s-a oprit în fața lui, luînd poziție de drepți, și a salutat. Apoi am dat pe rînd mîna cu Tito și cu ofițerii care îl înconjurau.

Aceștia aveau să fie camarazii noștri în următoarele luni, dar prima noastră întîlnire pe povrînișurile de deasupra Lacului Negru s-a desfășurat cu un ceremonial simplu, potrivit pentru niște străini pe care un salt cu parașuta i-a adus dintr-o cu totul altă lume.

Se aștepta mult de la noi, încă din prima clipă. Vestea sosirii noastre se răspîndise și în unitățile învecinate și fusese dezbătută la întrunirile nocturne organizate de comisari. Noi reprezentăm legătura simbolică cu lumea exterioară și prezența noastră fizică era o dovadă a recunoașterii existenței acestor luptători, semnifica ruperea izolării în care ei trăiseră pînă atunci.

Sosirea noastră a produs un val cald de emoție. Așa cum a spus unul din martorii primei noastre întîlniri cu Tito: „Printre brazii de deasupra malurilor pașnice ale Lacului Negru, am avut impresia că țîșnea și se revărsa din toate părțile marelă adevăr al luptei eroice a partizanilor iugoslavi.”

Din cînd în cînd, un țipăt

Bobotov Kuk, vîrfurile cel mai înalt al Muntelui Durmitor ajunge la peste două mii de metri altitudine. Stînci abrupte, răzlete, domină platoul ce se înalță deasupra pereților verticali ai cheilor rîului Tara, la Răsărit, și ai cheilor rîului Piva, la Apus, protejînd, pe ambele flancuri, această fortăreață muntoasă. Nu există poteci care să ducă peste culmi, iar pîcurile sînt acoperite de zăpezi veșnice. În afară de rarele adăposturi de piatră ale stînelor și de colibele de lemn ale ciobanilor de pe pășunile pleșuve, nici o așezare omenească. Dar, generații la rînd, muntele a fost folosit ca refugiu, iar în peșterile și văile sale împădurite s-au retras, în vremuri de restriște, locuitorii Muntenegrului.

Această regiune a fost aleasă de inamic pentru distrugerea Mișcării naționale de eliberare a Iugoslaviei, ale cărei princi-

Tito împreună cu autorul

pale forțe urmau să fie împinse într-o zonă de formă triunghiulară, stîlcoasă și stearpă, prinsă între cheile Tarei, cheile Pivei și lanțul munților.

Lupta ce se desfășura era o adevărată competiție pentru ocuparea înălțimilor și a punctelor de trecere a apelor. Linia Tarei spre Est, ocupată un timp de iugoslavi, era acum zăvorâtă de unități hitleriste. Grosul forțelor de partizani, anticipînd închiderea cercului în sectoarele vitale dinspre Vest și Nord-Vest, înaintau grăbite, urmărind să mențină trecerea peste Piva, Muntele Vucevo și înălțimile de dincolo de el. Coloana comandamentului se afla în urma corpului principal al armatei și a fost ultimul grup care a efectuat manevra dificilă inițiată de Tito — căutarea unei ieșiri din cleștele încercuirii germanilor și aliaților lor.

Traversarea Munților Durmitor, în noaptea de 28 mai, a fost, pentru noi, membrii misiunii britanice, parașutați în ajun din Africa, o inițiere fizică și psihică într-un nou tip de război. Deși luptători căliți, păream niște orășeni aruncați, în decurs de cîteva ore, în plină desfășurare a unui marș lung al unei armate, deprinse, prin obicei și tradiție, cu greutățile unui sistem de a duce războiul fără poziții precise. Era o luptă pe viață și pe moarte, desfășurată în cadrul aspru al munților, care acordă răgaz și protecție numai celor ce știu să-i escaladeze și să-i domine, cu o pricepere mai adîncă decît adversarul.

Ploaia continuă și ceața deasă ne ascundea mișcările de ochii observatorilor aeriени inamici, iar ceasurile următoare s-au desfășurat pentru coloana noastră în calm. Ne îndreptam, cu scurte repausuri,

spre malul drept al cheilor Pivei. În zorii zilei de 2 iunie, ne-am adăpostit într-o peșteră de pe coasta muntelui, lipsiți de hrană și de apă. Perdeaua de ceață și de nori se ridicase și avioanele germane au căutat toată ziua să lovească ultimul pod peste Piva.

În primele ceasuri ale serii, strecurîndu-ne pe o singură potecă îngustă, săpată în peretele abrupt al muntelui, am coborît spre malul rîului. Acolo, în întunericul protector, ambele capete ale podului suspendat erau marcate prin mici focuri de vreascuri. În lumina lor plîlitoare, se mișcau umbrele coloanelor de avangardă, se strîngeau și apoi înaintau în noapte. Din cînd în cînd, un tipăt și un zgomet ca și cum s-ar fi rostogolit în gol bolovani, vesteau căderea în prăpastie a unui catir, a unui cal sau a unui om.

Spre miezul nopții, comandamentul, un grup al batalionului de escortă și misiunea britanică, s-au reîntîlnit într-o altă peșteră, mai spațioasă, pe poteca ce urca spre Mratinje, un cătun pîrjolit — unde doar cu cîteva ore în urmă se desfășuraseră lupte corp la corp. Era punctul cheie, care comanda locul de trecere al rîului, pe unde o întreagă armată trebuia să răzbească — sau să se destrame.

Aici s-a hotărît, în ziua de 3 iunie, împărțirea în două a principalului corp operațional. Diviziile 1 și 2, împreună cu comandamentul, trebuiau să înainteze spre Vest, pe drumurile ducînd pînă la ultima barieră, formată din rîul Sutjeska, pentru

La trecerea rîului Piva

a găsi o trecere peste șoseaua principală spre Sarajevo, ca să se poată alătura puternicilor forțe de partizani din Bosnia de Răsărit. Al doilea grup, compus din Diviziile 3 și 4, avind ca primă sarcină apărarea spitalului de campanie central, cu povara celor aproape trei mii de răniți ai săi, urma să pornească înapoi, pe potecile din spatele nostru, spre cheile râului Tara. Grupul acesta trebuia să-și croiască drum luptînd spre Răsărit, prin încercuirea dușmană închisă ferm de-a lungul acestui râu, pentru a ajunge în regiunea relativ liniștită a Sandjakului, aflată între frontierele Muntenegrului și ale Serbiei.

În ziua de 4 iunie, la ora 4 dimineața, coloanele noastre au primit ordinul să escaladeze peretele abrupt al malului drept al Pivei, pe care o traversasem în noaptea din ajun, prin singura trecere existentă. Ne aflam acolo, siluete sumbre pe albul muntelui, printre bolovani și mărăciunișuri care nu ofereau nici un fel de adăpost.

Deaparte sub noi, de-a lungul abției șerpuitoare a râului, STUKAS-urile inamice se aruncau în picaj asupra ultimului pod existent, atîrnat neputincios, ca o ultimă trăsătură de unire cu aceia dintre noi — și erau încă mulți — care se mai aflau masați pe malul celălalt. Construcția subredă a podului dispărea uneori în valurile provocate de exploziile bombelor, verigă fragilă și simbolică între viață și moarte. În scurgerea grăbită a acestei zile, Piva părea a fi Styxul. Noi eram țintuiți pe un tîpșan descoperit. Muntele pleșuv ce se întindea în fața noastră, spre Vest, nu oferea nici el vreun adăpost; în spațele nostru, spre Est, la capătul cel mai îndepărtat al cheilor, se adunau camarazii noștri, pe potecile ce duceau în jos, spre punctul unde trebuiau să treacă sau să piară.

Peste zi, avioanele inamice se roteau deasupra capetelor noastre, căutînd să lovească tot ceea ce mișca pe aceste culmi golașe și sterpe.

Cei trei fii ai țaranului

Și aceasta era doar o etapă dintr-o cursă sinistă. Dincolo de lanțul muntos, inamicul închidea cercul unităților sale de avangardă, străduindu-se să prindă în clește corpul principal al forțelor de partizani, cu mișcările îngreunate din pricina răniților și a coloanelor spitalelor de campanie. Era o cursă împotriva timpului și a luminii.

Ziua aparținea dușmanului. Avioanele germane, susținute de artileria de munte, aveau misiunea de a depista unitățile noastre combatante, de a le știrbi, risipi, micșorîndu-le mobilitatea, mitraliîndu-le ultimele cirezi de vite și convoaie de caftri,

destrămîndu-le moralul care leagă pe luptători de răniții lor, șecerînd și strîvind lungile coloane înșirate pe potecile înguste. Noi trăiam așteptînd noaptea, cînd muntele era al nostru. Fiecare zi cîștigată însemna un pas înainte. Pe întuneric, prindeam viață și înaintam de-a bușilea.

În zorii zilei de 5 iunie, comandamentul suprem s-a oprit lîngă niște colibe de lemn pustii, la liziera unei pădurici numită Mrkalj Klade. Am poposit aici două zile. Comandanții Diviziilor 1 și 2 proletare, ale căror avangărzi presau asupra barierei inamice din fața noastră, au venit la o consfătuire cu comandamentul. Hotărîrile ce se luau erau ultimele ce aveau să fie adoptate de comandament pentru ieșirea din încercuire a principalului corp operațional al armatei. De acum înainte, măsurile tactice trebuiau stabilite de comandanții fiecărei unități.

S-a luat o hotărîre importantă, ordonîndu-se tuturor unităților de partizani să îngroape sau să distrugă întreg armamentul și echipamentul greu. În felul acesta, trupele erau și mai mult avertizate asupra gravității luptei, angajată acum pentru traversarea râului Sutjeska, și cucerirea dealurilor de pe malul celălalt. Armata putea străbate și supraviețui numai în grupuri mobile și izolate.

La 6 iunie, în amurg, comandamentul s-a deplasat spre culmea ce domina valea râului.

De-a lungul firului apei, departe, jos, pe cărările și pe povîrnișurile de pe malul celălalt, se zăreau batalioanele și brigăzile noastre de avangardă, izolate unele de celelalte, atacînd pe germanii ce se mișcau mai greoi. Aceștia se concentră din spre Sud, Vest și Nord, aducînd întăriri de-a lungul liniilor exterioare ale cercului ce închidea drumul spre pădurile ocrotitoare ale Bosniei.

Drept în fața noastră, pe malul celălalt al Sutjeskai, vreo șase sute de dalmatieni apărau așezarea pustie Bare, înfruntînd un inamic de aproape patru ori mai numeros. Dacă formația aceasta ar fi cedat, accesul sudic spre Sutjeska s-ar fi închis și singura ieșire încă liberă, un pod de piatră de lîngă fostul post de poliție de la Suha, prefăcut în ruine, ar fi fost pierdută. Iar la un moment dat, germanii ajunseseră la cîțiva metri de pod.

La coloana comandamentului suprem, care înainta pe poteca ce ducea abrupt în vale, a parvenit un mesaj din partea dalmatienilor. Ținuseră o întrunire politică și comunicau cîții oameni participaseră, pe subunități. Era, de fapt, o enumerare, laconică și dureroasă, a celor ce aveau să piară.

În sfîrșit, în primele ceasuri ale unei dimineți, am trecut râul, la Suha, fără incident, și coloana a ocolit pașiștile țarei

(Continuare în p. 31)

Vagabondările post-mortem ale lui Cristofor Columb

dr. EUSEBIU NICORESCU

Se pare că petecul de pământ pe care a călcat Cristofor Columb, debarcând pentru întâia oară în Lumea Nouă, va rămâne necunoscut. Dar locul unde este înmormântat? Aceasta e întrebarea pe care și-a pus-o, între alții, și cercetătorul englez Richard Halliburton. Să pornim pe urmele investigațiilor întreprinse de el.

Nedumeririle legate de lăcașul de veci al marelui navigator au început în a doua jumătate a secolului trecut, la Santo Domingo, oraș din Insula Haiti, sau, cum a numit-o Columb, Española (latinizată, mai tirziu, Hispaniola). În 1877, catedrala din această localitate a intrat în reparații capitale. Cu acest prilej, făcându-se săpături în jurul altarului, a fost descoperită o ladă de metal pe care se afla inscripția: **D. de la A. per Ate.** Descrîșcată de savantul englez dr. Cronau, ea sună astfel: **Descubridor de la America, primer Almirante.** (Descoperitorul Americii, primul amiral). În plus, pe trei laturi ale lăzii erau săpate inițialele C.C.A., care, în tălmăcirea aceluiași savant, înseamnă **Cristobal Colon Almirante**. Orice urmă de îndoială asupra autenticității rămășițelor a fost însă spulberată când, ridicându-se capacul lăzii, pe fața lui interioară s-a putut citi inscripția prescurtată: **Illtre y Esdo Varon Dn — Cristobal Colon**, adică: **Ilustrul și celebrul baron Cristofor Columb**. Dovezile păreau să nu admită replică. Fuseseră descoperite osemintele lui Columb în insula în care el însuși, pe patul de moarte, ceruse să fie înmormântat. Autoritățile din Spania au refuzat, însă, să accepte acest adevăr, ba chiar l-au înțemnițat pe propriul lor diplomat, trimis să vadă și să autentifice rămășițele, susținând că descoperitorul Americii își doarme somnul de veci la Havana.

Care a fost izvorul acestei neînțelegeri?

Dacă mergem înapoi, pe firul evenimentelor, îl descoperim ușor. Columb a murit în 1506 la Valladolid, în Spania, și a fost înmormântat provizoriu, lângă Sevilla. Respectându-i-se dorința, rămășițele lui pămîntești au fost transportate apoi în Insula Haiti (pe care o descoperise în prima sa călătorie) și înhumate în Catedrala din Santo Domingo. Lângă el a fost înmormântat fiul lui, Diego, iar amîndouă

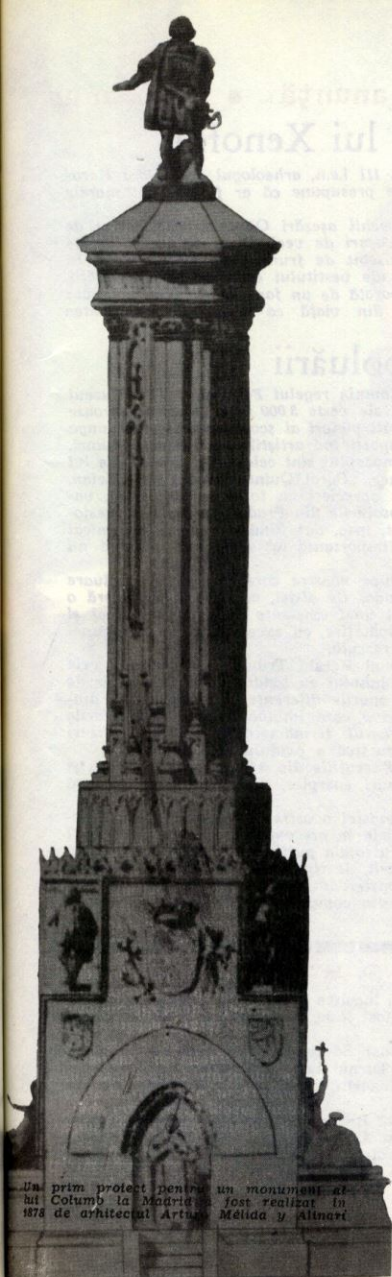
mormintele au fost acoperite cu o placă de marmură. Aici s-a aflat, timp de mai bine de o sută de ani, locul de veci al lui Cristofor Columb.

În 1655, Santo Domingo a fost asediat de englezi. Spre a nu atrage atenția eventualilor cuceritori asupra mormîntului, preoții catedralei au îndepărtat placa de marmură. Războiul s-a terminat, dar placa n-a mai fost repusă la locul ei și timp de aproape 150 ani lăcașul de veci al lui Cristofor Columb s-a aflat într-un total anonim. Poate ar fi rămas așa pînă azi, dacă n-ar fi survenit evenimentele din 1795, cînd Spania a cedat Santo Domingo Franței. Pentru a nu se despărți de eroul național, spaniolii au hotărît să mute rămășițele lui Columb în Cuba, aflată pe atunci sub dominația lor. Au desfăcut deci podeaua în locul unde se știa că fusese îngropat Columb, au scos o ladă de metal și au transportat-o la Havana, pentru a o depune în catedrala din capitala Cunei. Alături de un basorelief, deasupra noului mormînt, au scris: **Osemintele și figura eroică a marelui Columb. Să odihnești în pace în acest lăcaș și în sufletul poporului tău.**

Dar în cei 150 ani de anonim fusese dat uitării un amănunt și anume că, lângă marele Columb, odihnea fiul lui. Încît nimeni nu și-a dat seama — afirmă R. Halliburton — că osemintele transportate în Cuba au fost ale lui Diego.

Să revenim însă, la descoperirea din Catedrala din Santo Domingo și la refuzul Spaniei de a da crezare dovezilor materiale. Situația a rămas neschimbată pînă în 1898, an în care Cuba, în urma războiului de eliberare națională împotriva dominației spaniole și-a cucerit independența. Din nou autoritățile spaniole au hotărît mutarea rămășițelor lui Cristofor Columb, mai exact, pe cele care le credeau ale lui Columb. Lada de metal a luat drumul Sevillei, unde, introdusă într-un sicriu de onix, a fost așezată „pentru vecie”.

Pe de altă parte, la Santo Domingo, cealaltă ladă de metal, cea cu inscripția revelatoare, a fost și ea așezată la loc de cinste, iar în fiecare an, la 12 octombrie, cînd se sărbătorește descoperirea Americii, cetățenii orașului și ai insulei defilează în fața ei cu pietate...

Un prim proiect pentru un monument al lui Columb la Madrid a fost realizat în 1878 de arhitectul Arturo Melida y Allnari

OPERAȚIA „TYPICAL”

(Urmare din p. 29)

de pe malul drept, în direcția cătunului Tjentiste, unde germanii ocupau două vechi forturi turcești, năruite.

Coloana noastră s-a dispersat în pădure, în direcția principalului și singurului drum pe care puteam înalța ca grup încheiat. Ceva mai departe în fața noastră se desfășurau ciocniri violente.

Unitățile unei brigăzi din Herțegovina ni se alăturaseră, unindu-se cu corpul principal și întărind apărarea flancului nostru sting contra atacurilor îndrăznețe, lansate de germani, din diferite puncte întărite marcând linia de încercuire. Printre acești oameni se afla un țăran bătrîn, purtător al celei mai înalte decorații sîrbești — Steaua Karagheorghe — primită în primul război mondial pe frontul de la Salonic. În actualul război, se înrolase, împreună cu cei trei fii ai săi, într-o brigadă de partizani din Herțegovina. Doi pieriseră în luptele anterioare. În una din încăierările din pădure, care se produceau acum pe tot teatrul de luptă, fusese ucis și ultimul său fiu, iar comandantul de brigadă îi adusese tatălui tragica veste. Toate unitățile se deplasau prin pădure. Nu se puteau opri pentru a-și îngropa morții. Trupul fiului zăcea acoperit cu crengi. După cum mi-a povestit mai tîrziu comandantul însuși, bătrînul a cerut să vorbească tovarășilor săi de arme, deși inamicul se afla, invizibil, prin preajmă. A vorbit aproape cu duioșie, iar sensul cuvintelor sale era: „Fiul meu, fie-ți frunzișul ușor, eu n-am să te plîng. Las' să plîngă văduvele celor pe care o să-i ucidem noi acum”.

Ne-am adunat, împreună cu unitățile de apărare ale corpului principal, în pădurea deasă care acoperea punctul de observație Ozren, un deal abrupt la Nord-Vest de Sutjeska. În jurul nostru, auzeam zgomotul luptelor din pădurile și de pe pajiștile dealurilor învecinate. Povirnișurile de deasupra capetelor noastre erau pieptișe și ne cătăram sprijinindu-ne în mîini. În timp ce ne crolam tîrîș drum, auzeam uneori patrulele germane vorbind pe aproape.

Dar hitleristii nu reprezentau singurul nostru dușman. Foamea făcea ravagii în armată și printre răniți, storcîndu-le vîlga, doborînd pe cei slabi și sleiți. Ultimele rații au fost distribuite brigăzilor și batalioanelor combatante, virful de atac al acestui ultim asalt, lansat acum împotriva pozițiilor de încercuire germane, întărite pe dealurile de la Vest de riul Sutjeska.

(Urmare în numărul viitor)

■ Lăcașul de veci al lui Xenofon

Intr-un cimitir dătînd din sec. IV sau III î.e.n., arheologul grec Dora Karagiorgas a descoperit un mormînt în care se presupune că ar fi îngropat marele istoric grec Xenofon.

Necropola, situată în apropierea străvechii așezări Olimpia, este destul de mică, fiind alcătuită din aproximativ 20 lăcașuri de veci. După unele fragmente de inscripții de pe o lespeadă funerară, deosebit de frumos cioplită, se pare că acolo au fost depuse rămășițele pămîntești ale vestitului cronicar al antichității.

Ipoteza Dorei Karagiorgas este coroborată de un fapt istoric binecunoscut: Xenofon a petrecut peste douăzeci de ani din viață ca exilat în vecinătatea Olimpiei.

■ Prado sub asaltul poluării

Înființat în urmă cu 152 ani, sub domnia regelui Ferdinand VII, Muzeul Prado din Madrid adăpostește între zidurile sale peste 3 000 tablouri și numeroase alte opere de artă. În sălile lui pot fi admirați pictori ai școlii spaniole din lunga perioadă a secolelor XII-XVIII, ca și pinze aparținînd artiștilor primitivi flamanzi. Printre cele mai vestite opere din colecțiile muzeului sînt cele două „Maja” ale lui Goya, „Domnișoarele de onoare” de Velasquez, „Carol Quintul călare” de Tizian, „Cele trei grații” ale lui Rubens etc. După aprecieri cu totul aproximative, valoarea lucrărilor adăpostite în sălile și în subsolurile din Prado depășește impresionantă cifră de două miliarde dolari. De fapt, însă, dădînd caracterul de unicat al majorității exponatelor, ca și uriașa lor importanță artistică, nici o sumă nu poate constitui o estimare cit de cit fidelă.

Din păcate, acea calamitate a vremurilor noastre care se numește poluare atmosferică nu crușă nici pe venerabilul Prado. De altfel, clădirea însăși oferă o protecție foarte redusă deoarece, în decursul unei existențe de peste un secol și jumătate, nu i s-a adus aproape nici o îmbunătățire, cu excepția introducerii unei lumini artificiale indirecte, de o intensitate crescută.

După cum arată cotidianul International Herald Tribune, problemele cele mai grave le ridică nu numai saturarea văzduhului cu oxidul de carbon emis de fevile de eșapament ale automobilelor, ci și marile diferențe de temperatură dintre verile și iernile Madridului. Gazele nocive care îmbibă aerul atacă culorile tablourilor, iar salturile înregistrate de mercurul termometrului provoacă fisuri care, la rîndul lor, facilitează acțiunea destructivă a oxidului de carbon.

Cele mai primejdive opere par a fi „Execuțiile din 3 mai 1808” de Goya și „Înviearea” de El Greco: în lipsa unor măsuri energice, aceste tablouri riscă să sufere avarii irecuperabile.

După cum a declarat unul trimis al revistei noastre Xavier de Salas, directorul muzeului, pentru a preîntîmpina pericolele se preconizează o serie de măsuri între care și introducerea unor sisteme pentru totală purificare a aerului și pentru un riguros control al umidității și temperaturii, de tipul celor folosite la National Gallery din Londra și la Rijkmuseum din Amsterdam. Sînt luate, de asemenea, în discuție posibilitățile de a dispersa o parte din comorile artistice de la Prado la palatele din preajma capitalei spaniole.

PLANȘELE NOASTRE

- Printre marii cărturari ai epocii cînd la noi încolțea ideea unei republici, se numără și Gheorghe Asachi, al cărui portret ne-a fost lăsat de Giovanni Schiavoni. („Orinduiala cea cuvințioasă...”, p. 13)
- Bust de porțelan al regelui Henric VII (sus). Să fie el adevăratul asasin al celor doi fii ai lui Eduard IV (mijloc), uciși în Turnul Londrei (pictură de Millais)? Să fie nevinovat Richard III (jos), pe care Hogarth și-l imagina persecutat de amintirea nelegiuirilor sale?
- Pe un chip indescifrabil, un zîmbet straniu: Richard III, pictat de un contemporan (Richard III — legitimist sau uzurpator ?, p. 42)
- Farsa electorală în vremea domniei lui Carol I, văzută de un caricaturist al revistei Lumea nouă științifică și literară din 1895 („Republica” de la Ploiești, p. 17) Imaginile de pe coperta 1 și planșa 1 sînt reproduce după tablourile aflate la Muzeul de Artă al R. S. România.

RICARDVS III ANG REX

Capul B.Z.D.
vitețului

Prerogativele
vele
regal

Ol. Irium -
collegioru

Mixt

Ol. demoe
Mevae

Compotul
electoral

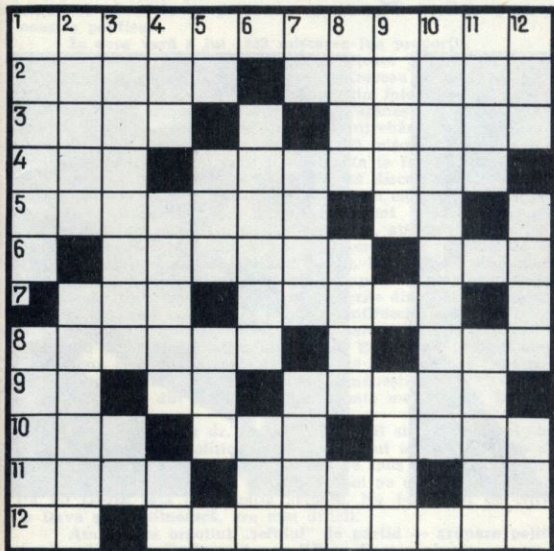
Focul dorinței de putere

Interesul
clasaru

Remașili
Feudale

REȚETA MAGIENICĂ

ENIGMISTICĂ

C
U
Z
A
V
O
D
Ă

ORIZONTAL : 1) Trecerea proprietăților bisericești în mânăstirești în stăpînirea statului român (1863). 2) Servitute feudală desființată de Cuza vodă. — Exploatat, asuprit... 3) Munte în Grecia antică. — Oraș în sudul Ucrainei, unde, în 1861, din inițiativa democraților revoluționari ruși, a apărut broșura Alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor al Moldo-Vlahiei. 4) Lac în Carpați. — Disciplina impusă de Frederic cel Mare. 5) Intinderi mari. — Curs ! 6) Oraș al cărui pircălab a fost Al. I. Cuza. — În fruntea armatei ! 7) Zeci de sute. — Alcătuieste o importantă categorie socială (ag.). 8) Nici pentru, nici contra (fem.). — Direcția Construcțiilor Navale. 9) Ecaterina Teodorescu. — Dînsa. — Act revoluționar al poporului român, legat de numele lui Cuza. 10) Între alb și negru... — Culegere de legi. — Pentru ei, „Legea de rurală” din 1864 prevedea dreptul de a primi pămînt și loc de casă (neart.). 11) Terenuri degradate. — Voievod. — Tantal. 12) Pană de despicat. — Formă de consultare a poporului folosită în 1864.

VERTICAL : 1) După cei șapte ani de acasă. — Revoluționar pașoptist, luptător pentru Unire, prieten de votat al lui Cuza (1812-1876). 2) Doamna lui Al. I. Cuza, născută Rosetti. — Sistem modern de măsuri și greutate, adoptat în vremea lui Cuza vodă. 3) Prim-ministru, adversar al reformei agrare, împușcat de un necunoscut cînd ieșea de la Cameră (1862). — Ion Popescu. 4) Specie de moluște. — Păsări certărețe. — Început de epopee ! 5) Notă muzicală. — Bici cu coada scurtă (reg.). — Crustaceu. 6) Reorganizată și înzestrată de Cuza încă din 1859. — Decorații arhitecturale. 7) La intrarea în Rucăr ! — A scăpa din vedere. — Orașel în U.R.S.S. 8) Înămolit. — Străvechi stat din Asia. — Prefix. 9) Constructor. — Fășune a cărei folosire a căpătat o nouă reglementare sub Cuza vodă. 10) Poet de seamă, unionist și patriot înflăcărat, diplo-

mat remarcabil. 11) Oraș legendar în Orientul Mijlociu. — Îi adresezi mustrări. 12) Literă grecescă. — Mare pictor român (1831-1891), autorul tabloului „Hora Unirii la Craiova”. — Literă slavonă.

Cuvinte rare : OETA ; UCA ; IMOS

I. PĂTRAȘCU

SOLUȚIILE DIN Nr. 8

1. PEISAJ ELEN (ligamente): Eros; Ares; Gea; Pluto; Pan; Zeus.
2. FILA DE ISTORIE (enigmă): Drobeta; dezlegarea rezultă și din acrostih, adică din cuvîntul format din prima literă a fiecărui vers.
3. ARITMOGRIF VOIEVODAL :

B	O	G	D	A	N
N	E	A	G	O	I
I	E	R	E	M	I
A	N	T	O	N	I
V	I	N	T	I	L
M	I	R	C	E	A

B

1933: dialog

dr. Petru Groza — dr. Nicolae Lupu

OCTAV LIVEZEANU

Anul 1933 debutase plin de nelinişti. În inima Europei se instaurase o a doua versiune a fascismului — hitlerismul — cu toate consecinţele nefaste pe care avea să le abată asupra continentului. În România, noul an începuse sub semnul marilor bătălii de clasă ale petroliştilor şi ceferiştilor. Era replica fermă, energică a clasei muncitoare, condusă de Partidul Comunist Român, replică dată încercărilor claselor dominante de a ieşi din marea criză economică prin intensificarea exploataării maselor. Guvernul Naţional-Ţărănist răspunsese cu masacrul de la atelierele „Gri-viţa”. Partidul Liberal, încă nereconciliat cu regele, bătea în pîteni să ajungă la putere, regretînd că scăpase prilejul de a fi el exemplu de „mină forte”, cum fusese în 1907.

Pînă în toamnă, această dorinţă s-a şi realizat, deschizîndu-se însă larg calea şirului de crime legionare; prima avea să fie asasinarea lui Duca, în decembrie, pe peronul gării din Sinaia.

Dar ţara, poporul nu rămîneau pasivi în faţa pericolului care se profila tot mai ameninţător, în faţa valului de teroare legionară care prinsese curaj după victoria naziştilor în Germania şi după reuşita asasinatului de la Sinaia.

Spunîndu-şi cuvîntul răspicat, partidul comunist indica primejdia şi făcea apel la unirea tuturor forţelor democratice şi patriotice, pentru stăvilierea fascismului.

Şi în lumea satelor se schiţă un început de mişcare energică. În judeţul Hunedoara, plugarii, înşelaţi de promisiunile politicianiste, se hotărîseră să acţioneze, nu sub conducerea domnilor, ci prin propria lor organizaţie. La Deva se afla un

om politic, fost ministru, dezamăgit ca și ei și în căutare de alte rosturi ale politicii. La aflarea veștii despre nașterea Frontului Plugurilor, partidele claselor dominante au început să se agite. Presa lor improșca cu noroi mișcarea plugurilor și aducea cele mai violente acuzații și incriminări doctorului Petru Groza, considerat de ei ca instigator al creării acestei organizații.

Efectul acestor campanii era însă contrar celui dorit. Din înverșunarea cu care politicienii și presa lor se năpustiseră asupra Devei, oamenii cinstiți trăgeau concluzia că acolo se petrecea ceva bun și necesar pentru însănătoșirea vieții noastre politice.

În acea vară a lui 1933 mișcarea lua proporții.

În contextul încercărilor de unificare a forțelor democratice, și în dorința de a mă edifica asupra celor ce se petreceau la Deva — pe dr. Petru Groza nu-l cunoșteam la acea dată nici măcar din fotografie —, m-am adresat doctorului Nicolae Lupu, președintele Partidului Țărănesc, în care mă aflam și eu, conducând oficiosul său, Aurora. I-am pus două întrebări: 1. Îl cunoști pe dr. Petru Groza, și ce părere ai despre el? 2. Nu socoți că mișcarea de la Deva este interesantă și că, în momentul acesta, în care și dumneata te frământă în căutarea unei orientări, ar fi necesar să te întâlnești cu Groza și să discuți problemele politice actuale?

Trebuie să fac o paranteză și să spun câteva cuvinte despre dr. N. Lupu.

Rar un om mai plin de temperament politic, consumat în probleme de interes obștesc, ca el. Un patriot adevărat, alături de popor, de masele muncitoare. Paginile revistei Magazin istoric au consemnat numeroase luări de poziție ale dr. Lupu în procesul din Dealul Spirii, în apărarea muncitorilor, revoluționarilor, comunistilor maltratați de Siguranță, împotriva asasinatului de la Lupeni, a invalidării deputaților comuniști aleși în alegerile din 1931 și a masacrului de la „Grivița”, ca și în legătură cu Frontul Popular Antifascist etc.

Dar toate acestea erau pozițiile sale personale, pentru că partidul în care se găsea nu lua aceeași atitudine fermă. Ele aveau însă răsunet în mase, ca și în Parlament, creindu-i o reală popularitate și asigurându-i, peste ani, un loc de frunte în cronică apărătorilor democrației românești.

La prima din întrebările menționate mai sus dr. Lupu mi-a răspuns prompt și franc:

— Îl cunosc pe dr. Petru Groza și îl stimez; nu ai băgat de seamă că, dintre toți oamenii politici, cu el n-am avut niciodată vreun diferend? Este un om integru, un om cinstit și care mai are de spus un cuvânt în țara asta.

La a doua întrebare a răspuns mai pe ocolite. Sigur, dorea să cunoască poziția lui Groza față de situația actuală. Nu l-a văzut de câțiva ani. Dar a merge la Deva să-l întâlnească, era mai dificil.

Am înțeles orgoliul „șefului” de partid — grupare politică în ascensiune, cu reprezentanță în Parlament, sporită cu fiecare alegere.

— Bine — i-am zis. Ești de acord să-l abordez eu pe dr. Petru Groza în această problemă?

— Bine înțeles.

Așa am pornit la realizarea apropierii între acești doi oameni politici, care se stimau și se apreciau reciproc de departe.

Am trimis dr. Petru Groza o scrisoare prin care îl anunțam că „un gazetar”, conducătorul ziarului Aurora, vrea să se edifice asupra mișcării Frontului Plugurilor. Îl rugam să-mi trimită materiale și — dacă era de acord să-mi acorde o întrevvedere — să mă anunțe cînd va fi în București, ca să-l caut.

Mi-a răspuns imediat, arătînd că este de acord să ne întîlnim, dar cum dînsul nu venea curînd la București, mă invita să merg eu la Deva.

Am plecat deci într-acolo într-o seară de vară, la începutul lunii iunie 1933. Dr. Petru Groza îmi și lăsase la hotel înștiințarea că ne vom întîlni, acasă la dînsul, la ora 10 și că voi fi reținut la dejun.

Conversația, foarte animată, a durat întreaga zi — cu o scurtă pauză pentru dejun — și a abordat o gamă largă de probleme. Groza a început prin a-mi arăta adevăratul caracter al partidelor burgheze și al politiciilor lor, necesitatea unei înnoiri totale, care nu putea porni decît de jos în sus, sfîrșind prin a-mi expune nașterea, organizarea și rolul mișcării țărănești a Frontului Plugurilor.

Către sfîrșitul discuției i-am propus o eventuală întîlnire cu dr. Lupu — pentru un schimb de păreri cu privire la situația politică. Mi-a afirmat că îl aprecia mult pe dr. Lupu:

— Dar — a adăugat — mă tem că el nu este liber pe mișcările sale. Este șeful unui partid cu veleități de guvernare. Partizanii lui, care rivnesc la aceasta, vor fi cei care îl vor împiedica să acționeze potrivit principiilor stabilite în Frontul

Plugarilor. Nu am nimic împotriva de a mă întâlni cu el, și dacă nu vrea să vină la Deva, ne putem întâlni undeva la mijlocul drumului, la Sibiu de exemplu.

Am revenit la București, încântat de această întâlnire cu un mare om politic și patriot, înviorat de conversația principală și adinc ancorată în realitate pe care o avusesem cu el și bucuros de rezultat: posibilitatea întâlnirii dintre cei doi oameni politici.

Dr. Lupu a fost imediat de acord să meargă la Sibiu. Am aranjat această întâlnire, la care eu l-am însoțit pe dr. Lupu, iar ziaristul Vasile Munteanu pe dr. Petru Groza.

După discuțiile purtate între cei doi în Dumbrava Sibiului am redactat un comunicat de presă care anunța pur și simplu întâlnirea și faptul că a avut loc un schimb de păreri asupra problemelor politice interne și externe ale actualității.

A doua zi întreaga presă a publicat comunicatul denaturându-l, unele din ziare vorbind chiar de fuziunea celor două grupări politice. O adevărată furtună s-a stîrnit în Partidul Tărănesc unde, așa cum presupusesem și Groza, o fuziune nu era de dorit, deoarece micșora șansele diversilor pretendenți la ascensiunea politică.

Dar problema cea mai grea se punea la Deva. Plugarii doreau să fie lămurii asupra adevăratei stări de lucruri.

Reproduc scrisoarea pe care dr. Petru Groza mi-a trimis-o la 17 iunie 1933:

„Iubite domnule Livezeanu,

Răspund întârziat scrisorii duminică, fiind plecat de acasă și avînd a mă consulta cu oamenii de aci asupra situației care s-a creat în urma faptului că presa și politicienii au denaturat rostul conversației și înțelegerii mele cu dl. dr. Lupu. Din numărul ultim al gazetei Horea, care vi se trimite, veți constata atitudinea Frontului Plugarilor față de tendința de a coborî această mișcare la nivelul zăcărilor partidelor politice de azi, pentru care rostul vremurilor nu mai rezervă nimic, în afară de intervențiile paleative, atât de variate. Anexat aici, trimit o scrisoare pentru dl. dr. Lupu, rugîndu-te să i-o dai de urgență.

Am constatat azi, din notele mele, cu multă mîhnire, omiterea unei felicitări către dumnealui cu ocazia sărbătoririi din partea partidului său și amicilor lui politici. Afecțiunea personală primează în acest caz, față de lipsa mea de înțelegere pentru orice exteriorizări ale cultului de persoane în viață [...]

În speranța că decepțiile pe care le veți avea, concomitent cu desfășurarea procesului economic și politic, în plin mers, vor face ca tot ce am spus la întâlnirea noastră la Deva, sub raport de ideologie și acțiune, să fie pe deplin înțeles de dv., înfăptuindu-se astfel o apropiere pe temelia solidă a unei realități și nu aceea a obișnuitelor combinațiuni politice, păstrez toată simpatia pentru dumneata și șeful dumitale.

Cu multă afecțiune
Petru Groza"

Și acum, citeva fragmente din scrisoarea pe care mă ruga să i-o înmînez dr. N. Lupu și care a fost publicată în volumul Răscoală pămîntului, de Gh. Micle, la pp. 130-132.

„Frate Lupu,

Urmînd conversației noastre de la Sibiu, am prezentat rezultatul schimbului nostru de vederi, plenului Comitetului județean al Frontului Plugarilor [...].

Presa care s-a ocupat de întâlnirea noastră, în afară de oficiosul vostru Aurora a prezentat tendențios rezultatul ei, denaturînd însuși comunicatul. Curentul de exemplu, anunță fuziunea formală și definitivă, iar cînd vorbește de Front adaugă, falsificînd textul comunicatului: «Frontul Plugarilor al domnului Petru Groza, intrînd astfel nejustificat în resortul intim al acestei mișcări, la temelia căreia este adînc înrădăcinare în cauzele sociale și psihoza postbelică a popoarelor, neavînd nimic comun cu inițiativele oamenilor politici [...].»

Te rog mult să citești cu toată atențiunea comunicatul județean din Horea trimis lui Livezeanu.

Să te oprești îndeosebi la următoarea declarație subliniată: «...F.P. întinde bucuros mîna altor organizații ale mîltimei muncitoare construite asemenea de jos în sus».

Această declarație a fost inspirată tocmai de raportul meu asupra conversației noastre din Sibiu, culminînd în constatarea mea subiectivă, că între politicienii de azi ai țării ești cel mai apropiat, ca luptător

(Continuare în p. 70)

Zîmbete din cronic

■ Cui să-i mulțumească?

Un prelat spaniol, fervent apărător al regelui Spaniei, Filip II (1556-1598), își mustra suptii:

— Am auzit că unul din voi, după ce s-a cumpărat o haină, a spus: „Slavă domnului”. Trebuia să spună: „Slavă lui Filip”. E limpede?

— E limpede, i s-a răspuns. Dar, părinte, dacă în caz că, doamne ferește, moare Filip, cum va trebui să spunem?

— Ei, atunci, puteți spune: „Slavă domnului!”

■ O intervenție

Isaac Newton, ales în Parlament, se mulțumea să ia parte la ședințe, fără a fi însă atent la dezbateri. Nu dorea să ia cuvântul.

În torea unei aprinse discuții, spre surprinderea tuturor, marele fizician ceru cuvântul. Toți așteptau cu înfrigurare.

— Am o propunere: să fie închisă fereastra; e curent..

A fost singura sa intervenție în Parlament.

■ Picioare de rezervă

Un general francez era infirm de un picior, purtând proteză. Într-una din bătălii, o ghiulea îl izbi chiar în piciorul de lemn trîntindu-l la pămînt. Revenindu-și din șocul suferit, generalul se ridică și spuse:

— Ce neghiobi! Au stricat o ghiulea degeaba. Habar n-au că mai am zece asemenea picioare în geamantan...

■ La umbra

În primăvara anului 480 î.e.n., o imensă armată persană intra în Grecia. Armata grecilor era comandată de Leonidas, regele Spartei. Un cercetaș îi raportă acestuia că dușmanii sînt atît de numeroși încît soarele s-ar întunece de ploaia săgeților lor.

— Cu atît mai bine, răspunde netulburat Leonidas, ne vom lupta la umbră!

■ Răspuns

Un marchiz se plîngea regelui Henric VIII al Angliei (1491-1547) împotriva lipsii de maniere de care dăduse dovadă pictorul Holbein (1497-1543), cerînd pedepsirea acestuia.

— Îmi pare rău, dar nu o voi putea face, răspunde regele. Din zece oameni de rînd pot face oricînd zece marchizi, dar nici din o sută de marchizi nu voi putea face un pictor ca Holbein.

■ Păcate

Implicat în „afacerea Strousberg” (concesiunea acordată consorțiului prusian Strousberg pentru construirea și exploatarea unei rețele de căi ferate în România) Carol I a fost obiectul unor vehemente atacuri de presă, cum este și cel de față:

„Într-unul din anii trecuți, un principe se-nsură.

După obicei, merse să se confeseze. Confesorul îi adresă formula obișnuită:

— Prin ce ai păcătuit, fiule?

— Prin cuget... prin cuvinte... prin acțiuni.

— Ce fel de acțiuni?

— De căi ferate, părinte.”

(Revista Nichipercea din 17 IX 1871)

Scoate... ce-ai furat!
(Caricatură antidinastică de epocă)

RICHARD III

legitimist sau uzurpator?

Așa vă place istoria?

E. FARCA

Ne-am obișnuit să ni-l imaginăm pe Richard III, suveranul Englierei (1483-1485), așa cum l-a descris William Shakespeare și l-a intruchipat Laurence Olivier: hid la trup și la suflet, schiop, diform, autor direct sau indirect al unui lung șir de crime presărate pe drumul către tron, asasin cinic și viclean, fără nici un scrupul, lipsit de orice sentiment uman, ținând doar coroana Angliei. Un monstru al setei de putere!

Dar a fost, în adevăr, Richard III un asemenea personaj? Sint oare reale crimele ce i se atribuie? Nu cumva imaginea pe care i-o păstrăm din literatură, teatru și film este alcătuită pe baza unor relatări mai mult sau mai puțin deformate?

Domnia lui Richard III a fost actul final al unei răfuiei dinastice care a durat 35 ani (1450-1485) și a rămas în cronică engleză ca Războiul celor două Roze, grefat pe un alt mare conflict, de astă dată anglo-francez, Războiul de o sută de ani (1337-1453). În cursul acestui război, purtat pentru stăpânirea feudelor engleze din Franța, ultimul Plantagenet direct, Richard II, a fost detronat în 1399 din cauza „slăbiciunii” pe care o manifesta în apărarea intereselor britanice. Tronul a fost acaparat de un alt Plantagenet, și anume de vârul său primar, ducele Henric de Lancaster (Henric IV, 1399-1413), în ciuda faptului că moștenitor de drept era Roger Mortimer, conte de March, a cărui fiică s-a căsătorit cu ducele de York, de asemenea din dinastia Plantagenetă. Prin această căsătorie, dreptul asupra tronului a trecut Casei de York; în 1450, tatăl viitorului Richard III și-a afirmat deschis pretențiile la tron. Domnea pe atunci Henric VI (1422-1471), un rege blind — spun cronicarii insulari — dar incapabil să țină în friu nobilimea turbulentă și să păstreze cuceririle făcute de înaintașii săi în Franța. Suferea de un dezechilibru nervos, așa că puterea aparținea, de fapt, soției lui, franceză de origine, Margareta de Anjou.

În 1455 s-a dat prima luptă între cele două tabere: Lancaster și York. Ca semn distinctiv, cea dintâi purta un trandafir roșu, iar a doua — unul alb. Culoarele acestea erau menite să simbolizeze tocmai rivalitatea celor două ramuri: la încoronarea sa, Henric IV folosea culoarea roșie drept culoare a investiturii, spre deosebire de Richard II, care folosea culoarea albă; aceste culori le-au adoptat lancastrienii și, respectiv, yorkiștii, pentru a marca legitimitatea pretențiilor lor, ca moștenitori direcți ai lui Henric IV sau Richard II. Luptele au continuat, până când partida Rozei Roșii a fost definitiv zdrobită la Tewkesbury (3 mai 1471).

Viitorul familiei de York părăsea asigurat. După moartea lui Eduard IV (1483), fratele său, ducele Richard de Gloucester, devenit „protector și apărător al regatului”, a anunțat că încoronarea lui Eduard V, fiul răposatului rege și moștenitor de drept al tronului, va avea loc la 22 iunie. Dar în acea zi, la locul încoronării, un predicator — doctorul Shaw — a anunțat că Eduard V și fratele său, Richard, copiii lui Eduard IV, erau bastarzi; câteva zile mai târziu, ducele de Gloucester a devenit rege sub numele de Richard III.

Nemulțumirile provocate de politica lui Richard III, ca și crimele de care era acuzat și care-l făcuseră odios în ochii englezilor, au redeschis conflictul — aparent stins — dintre cele două Roze. În acel moment a apărut Henric Tudor, conte de Richmond, care, prin mama și bunica sa, aparținea clanului lancastrienilor. La 22 august 1485, pe cîmpia de la Bosworth, Richard III a fost învins de Henric Tudor, care s-a căsătorit cu fiica lui Eduard IV, a devenit rege — Henric VII — și a proclamat unirea celor două Roze și sfîrșitul războiului civil.

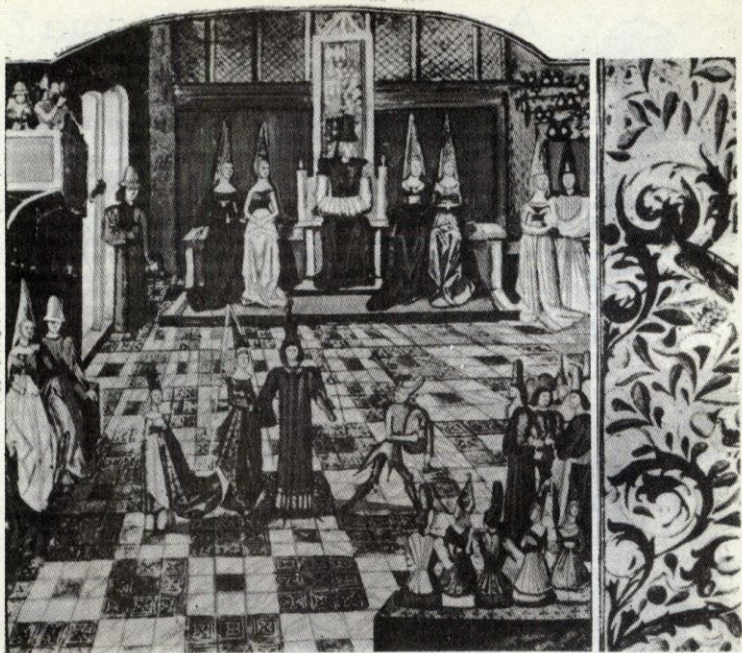
S.G.

Izvoare pârinitoare

Acestea sînt împrejurările istorice: Henric Tudor a ocupat tronul prin forța armelor și nu în baza vreunui drept dinastic, căci existau încă destui urmași mai apropiați ai Plantagenetilor care ar fi putut purta coroana. La scurt timp după încoronare, Henric VII a promulgat o lege prin care Richard era acuzat de toate blestemățile; celor care luptaseră pentru el la

Bosworth urma să li se confişte averile și să li se retragă titlurile. Dat fiind că acești oameni nu puteau fi acuzați de trădare, întrucît luptaseră pentru regele legitim, Henric și-a antedatat domnia care, potrivit legii, începea în ajunul luptei de la Bosworth. Dar Parlamentul a sesizat manevra, și această prevedere a rămas fără efect.

Acuzațiile aduse lui Richard erau grave, dar nespecificate: „sperjururi, trădări,

Curtea lui Eduard IV, primul rege din Casa de York

In p. 42 : Richard III, rege al Angliei : a fost sau nu un monstru al setei de putere ?

asasinate, vărsare de sînge nevinovat și multe alte infamii”.

La scurt timp, deci, după dispariția lui Richard III, puternice rivalități de familie au făcut ca imaginea lui să fie evident și inevitabil deformată. Oamenii apropiați Tudorilor l-au prezentat în cele mai sinistre culori, iar aceste descrieri au rămas singurele izvoare narrative pe baza cărora se poate reconstitui epoca lui Richard III. Primul dintre autorii descrierilor amintite este cunoscutul umanist englez Thomas More (1478-1535), căruia i se atribuie **Istoria regelui Richard III** (lucrare apărută în 1515, avînd și o versiune latină, **Cronica cea Mare**), iar al doilea este Polydore Vergil, autorul unei **Anglica Historia**. Posedă oare acești autori și aceste lucrări obiectivitatea și nepărtinirea necesare pentru a

constitui probe de neînlăturat ? E greu de dat un răspuns categoric. Astfel, istoricii britanici, între care Horace Walpole în sec. XVIII și Thomas B. Costain în zilele noastre, au ajuns la concluzia că **Istoria Regelui Richard III** a fost scrisă de Th. More pe baza informațiilor furnizate de cardinalul Morton (m. 1500), în a cărui casă își făcuse ucenicia în tinerețe, sau că a fost chiar dictată de către cardinal. Or, acest personaj a fost un dușman de moarte al lui Richard, a participat la o conspirație împotriva sa, iar după Bosworth a devenit mina dreaptă a lui Henric VII. More însuși a fost, la începutul carierei sale politice, omul Tudorilor, ajungînd pînă la rangul de cancelar al regatului.

Cel de-al doilea istoric, Polydore Vergil, era un preot italian adus de Henric VII și răsplătit atît de generos pentru opera sa istorică, încît a fost în stare să împrumute bani celebrului umanist Erasmus din Rotterdam. Contemporanii îl acuzau pe Polydore Vergil că a luat de la bibliotecile din Oxford manuscrise pe care nu le-a mai înapoiat — **regele interzicînd urmărirea**

lui pentru acest fapt — și că a distrus documente, ca să nu se poată dovedi greșelile din lucrările sale.

După cum se vede, numai de izvoare nepărtinitoare nu poate fi vorba.

Pe baza lor, chiar și înfățișarea fizică a lui Richard a fost reconstituită deformat. Portretele care au rămas din vremea lui îl arată ca pe un om cu trăsături obișnuite și cu o expresie de mare tristețe. E lucru cert că nu avea înfățișarea plăcută a fraților săi și că un umăr era mai înalt decât celălalt. În rest, era destul de volinic, iar comportarea sa în bătălia de la Bosworth dovedește cu prisosință acest lucru; mînuia securea cu ușurință, iar brațul stîng (cel „firav”) purta scutul și ținea friul calului; Richard era întotdeauna în fruntea soldaților săi, luptînd cu avînt.

Grave capete de acuzatie

Dar să ne oprim, fie și o clipă, la principalele învinuiri aduse lui Richard.

1) Ar fi fost printre cei care l-au asasinat pe tinărul prinț Eduard, fiul lui Henric VI, după lupta de la Tewkesbury (1471), în care prințul, împreună cu mama lui, Margareta de Anjou, fuseseră luați prizonieri.

Așa să fie oare? Fiul lui Henric VI pare să fi murit realmente în timpul retragerii de la Tewkesbury, dar acuzația că Richard ar fi participat la asasinarea lui nu a fost formulată decît de generația următoare. Istoria lui Morton-More nu pomeneste nimic despre aceasta, iar Polydore Vergil, deși afirmă că prințul ar fi fost făcut prizonier și asasinat, adaugă că **Richard s-a ținut de-o parte**. Istoricii din perioada următoare, arătîndu-se mai servili față de dinastia Tudorilor, au încredințat pe Richard. Menționăm că, deși în vîrstă de numai 19 ani, în această luptă el a jucat un rol strălucit, în calitate de comandant al cavaleriei.

2) „A ucis cu propria-i mîna pe Henric VI, acesta fiind prizonier în Turnul Londrei — arată **Istoria** lui Morton-More — fără vreun ordin și fără cunoștința regelui”.

Faptele sînt următoarele: după Tewkesbury, conducătorii yorkiști au ajuns la Londra la 21 mai 1471. Imediat, a avut loc un consiliu cu reprezentanții burgheziei londoneze, de la care regele Eduard IV — care încă din 1461 luase locul lui Henric VI — urmărea să obțină fonduri. Richard a luat parte la acest consiliu, deoarece Eduard considera că fratele său mai mic valora „cît un consiliu întreg de sfinți”, căci, în adevăr, ca inteligentă, Richard își depășea mult frații. A doua zi, el a plecat

Baynard's Castle, 26 iunie 1483: coroana Angliei este oferită ducelui Richard de Gloucester

în ținutul Kent, iar la 25 mai se afla la Canterbury. Moartea lui Henric VI a fost anunțată la 23 mai, cauza morții fiind — conform versiunii oficiale — „pur și simplu nemulțumirea și melancolia”. Este probabil că el a fost ucis, dar, cum par să arate datele citate, **nu de mîna lui Richard**.

3) **Istoria** lui Morton-More spune: „Richard a împins pe fratele său Clarence la moarte — deși pe față s-a opus, dar cu mai puțină vigoare decît s-ar fi cerut — cu gîndul la avere”.

Este o însușare de natură să provoace confuzii. Ducele George de Clarence și Richard erau ginerii lui Richard Neville, conte de Warwick. Supranumit „făuritorul de regi”, Warwick fusese inițial unul din șefii partidei yorkiștilor și-l adusese pe tron pe Eduard IV. Neîmpăcîndu-se cu direcțiile politice acestuia și nemulțumit de puterea mereu crescîndă a clanului Woodville — familia soției regelui Eduard — a încercat să-l impună pe tron pe du-

cele de Clarence, ginerele său, dar, nereușind, a trecut de partea lancastrienilor, a susținut restaurarea lui Henric VI (1470) și a fost învins în lupta de la Barnet (1471, înainte de Tewkesbury), unde a și murit. Între cei doi frați și cumnați a existat o ceartă pentru averea lui Warwick, întrucât Clarence ar fi vrut să păstreze întreagă imensa avere a socrului său, ceea ce, firește, Richard nu putea accepta. Dar, în momentul procesului intentat de rege lui Clarence, împărțirea averii era deja făcută, așa că Richard n-ar mai fi avut nimic de câștigat.

Cauza înlăturării lui Clarence a fost alta.

Se pare că ducele era un egoist fără scrupule, înfumurat și invidios, fără nici o urmă de loialitate. Trecuse de partea lui Warwick împotriva propriului său frate, Eduard IV, se căsătorise cu fiica mai mare a lui Warwick — aceasta fiind o parte din recompensa primită pentru trecerea lui în partidul lancastrian — apoi, înainte de lupta de la Barnet, unde Warwick avea să-și găsească moartea, trecuse din nou de partea fratelui său. În anii următori, el s-a declarat împotriva reginei și a rudelor ei, atrăgându-și adversitatea puternicei familii Woodville. În plus, Clarence era un neobosit intrigant, motiv pentru care, în ianuarie 1478, a fost adus în fața Parlamentului pentru judecată, regele Eduard însuși fiind acuzatorul. I s-a reproșat, între altele, răspunderea zvonului că regele ar fi fost un fiu nelegitim și deci n-ar fi avut dreptul de a domni. Eduard a declarat că nu va putea răspunde de pacea țării dacă greșile lui Clarence vor fi iertate. Totuși, atunci când Parlamentul i-a condamnat fratele la moarte, Eduard a amînat executarea sentinței, nevoind să preia o asemenea răspundere. Mama lor, ducesa de York, și Richard au cerut regelui să fie clement. Cum Parlamentul pretindea executarea sentinței, Eduard a decis s-o execute, **însă nu în public**, iar când s-a răspindit zvonul despre uciderea lui Clarence într-un butoi de vin scump, grecesc, Casa Regală nu a negat nimic. De fapt, felul în care a murit Clarence este un mister încă neelucidat, dar e îndoielnic amestecul lui Richard în acest asasinat.

„Pentru liniștea mea și pentru speranțele mele“

4) Ar fi forțat pe Ana Neville să-i devină soție, în pofida urii pe care aceasta o nutrea față de el, iar mai târziu, când a devenit rege, a otrăvit-o, pentru a se căsători cu propria lui nepoată, fiica lui Eduard IV, ulterior soția lui Henric VII.

Faptul este la fel de îndoielnic. Cîteva amănunte din viața fiicei lui Warwick pot dovedi acest lucru.

În 1460, în preajma unei înfruntări dintre cele două Roze, ducele Richard de York, care-i era unchi, a adus-o în castelul său. Astfel, viitorul Richard III a cunoscut-o pe Ana încă din copilărie. Mai mult decît atît, după moartea tatălui său, în 1460, Richard a rămas sub tutela lui Warwick, trăind cîteva ani în castelul acestuia, sub același acoperiș cu Ana.

Cînd Warwick a trecut de partea lancastrienilor (1469), el a pus la cale căsătoria Anei cu Eduard de Lancaster, fiul lui Henric VI și al Margaretei de Anjou, dar Margareta a hotărît ca nunta să nu aibă loc decît după ce Warwick își va fi îndeplinit promisiunile de a-l readuce pe Henric VI pe tronul Angliei.

Logodnicul Anei a murit, însă, la Tewkesbury, iar Ana a rămas sub tutela cumnatului ei, George de Clarence, care s-a opus categoric căsătoriei Anei cu Richard, spunînd că, dacă va fi necesar, o va asucunde. Istoricii care au cîntat în struna Tudorilor — Morton, Vergil și alții — afirmă că Clarence ar fi ascuns-o chiar, deghizînd-o în servitoare și trimițînd-o la Londra, unde Richard ar fi găsit-o, forțînd-o să se căsătorească cu el. Totul este, însă, neverosimil în această poveste. Dacă Ana ar fi vrut să fugă de Richard, s-ar fi putut ascunde în unul din nenumăratele conace ale lui Clarence. Nici la Londra Richard n-ar fi putut-o descoperi vreo dată, dacă ea însăși nu i-ar fi dat de veste unde se afla. După toate probabilitățile, Ana însăși fugise de cumnatul ei, acaparatorul care ar fi vrut să păstreze întreaga avere a familiei Warwick.

Devenită regină în 1483, Ana a murit un an mai târziu, în vîrstă de numai 28 ani, probabil de ftizie, ca și sora ei, soția lui Clarence. Richard a fost acuzat atunci de dușmanii săi că ar fi otrăvit-o pentru a o înlocui cu propria-i nepoată, Elisabeta, fiica defunctului Eduard IV.

Nu e exclus ca el să-și fi dezvăluit intenția de a se căsători cu Elisabeta, dar aceasta numai pentru a împiedica eventuala căsătorie a fiicei lui Eduard IV cu Henric Tudor, căruia-i fusese promisă în cazul cînd va reuși să-l detronizeze pe Richard. Însă imediat după înmormîntarea reginei Ana, Richard a negat în mod public această intenție și, pentru a pune capăt insinuărilor, a trimis-o pe prințesa într-un castel îndepărtat. Se pare, dealtfel, că Richard nici nu se mai gîndea la o nouă căsătorie, căci, după moartea fiului său Eduard (1484), a numit ca succesor pe fiul lui Clarence, Eduard de Warwick, apoi, dată fiind inteligența submediocră a acestuia, pe John de la Pole, fiul uneia din surorile sale.

5) Tot el ar fi fost instigatorul declarației, citate mai sus, a doctorului Shaw, precum că Eduard IV ar fi fost nelegitim — deci mama lor ar fi fost soție adulteră — iar copiii săi (prinții închiși în Turnul Londrei) ar fi fost și ei nelegitimi, deoarece Eduard ar fi fost deja însurat atunci când s-a căsătorit cu Elisabeth Woodville.

Cît de „verosimilă” este această afirmație, rezultă și dintr-o scrisoare a lui Richard către mama sa, din 1484 sau 1485, care dovedește că relațiile celor doi erau bune, afectuoase chiar. Richard scria: „Mă închin ție din toată inima, rugîndu-te cu cea mai mare umilință și dragoste să-mi dai zilnic binecuvîntarea pentru liniștea mea și pentru speranțele mele la nevoie. Și, Doamnă, te rog din suflet să am vești de la tine, spre liniștirea mea”. Se mai poate adăuga amănuntul că, în momentul cînd se pretinde că Shaw ar fi făcut declarația amintită, Richard locuia, cu mama sa, la Baynard's Castle.

În privința copiilor lui Eduard IV, e indiscutabil că Richard le-a nesocotit drepturile la tron, dar din motive dacă nu scuzabile, cel puțin explicabile. Eduard IV se căsătorise în secret cu Elisabeth Woodville, și nu s-a aflat de acest lucru decît în momentul cînd Warwick, cel care-l făcuse rege, a propus să-l căsătorească cu Bonna de Savoia, o nepoată a regelui Franței. Această căsătorie, care urma să pună capăt Războiului de o sută de ani, nu s-a putut realiza deoarece Eduard a dat pe față căsătoria lui secretă. Faptul a stîrnit indignarea yorkiștilor, iar puterea clanului

Woodville și influența sa asupra lui Eduard IV au determinat revolta lui Warwick în 1469. La moartea lui Eduard, clanul Woodville urmărea să uzurpe regenta, asigurată de Richard. Dealtfel, Richard nu era singurul căruia o asemenea situație nu-i suridea. Înlăturarea copiilor lui Eduard însemna și înlăturarea clanului Woodville. De aceea, copiii au fost închiși în Turnul Londrei.

Înainte sau după? Aceasta-i întrebarea!

6) Dar au fost ei uciși acolo de Richard, așa cum s-a afirmat și se afirmă? Analiza unor amănunte nu pare să dea un răspuns afirmativ. Dintre izvoarele istorice contemporane, singurul care menționează zvonurile privitoare la asasinarea prinților de către Richard este **Cronica din Croyland**. Se poate ca, în drum spre Franța, după cum afirmă Thomas B. Costain, cardinalul Morton — care, după cum am văzut, era dușmanul de moarte al lui Richard — să fi trecut pe la Croyland și să fi aruncat o vorbă lui Peter Blois, numit cronicar acolo. Este doar o presupunere, care poate fi întărită, însă, de faptul că, nu mult după sosirea lui Morton în Franța, cancelarul Franței a vorbit despre moartea prinților într-un discurs ținut în fața Stărilor Generale reunite la Tours.

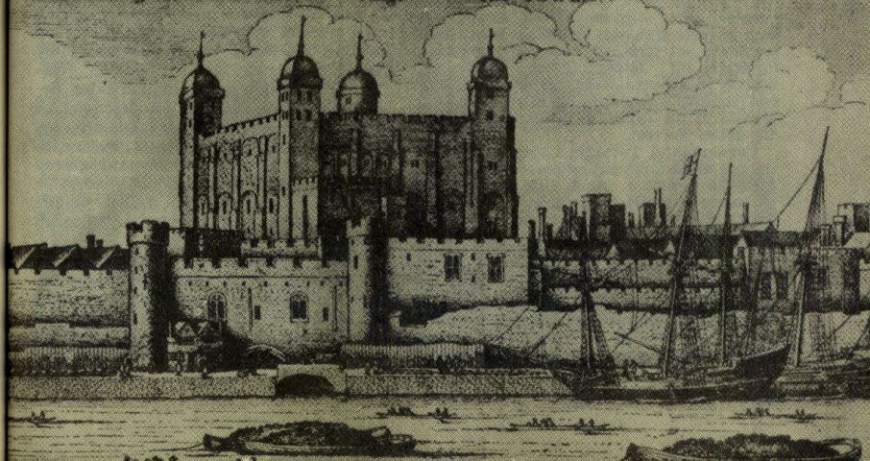
Amănuntele cele mai precise asupra crimei le dă tocmai **Istoria** lui Morton-More, a cărei versiune este, în general, acceptată. Potrivit acestei **Istории**, Richard a ordonat în scris lui Robert Brackenbury, comandantul Turnului, să-i ucidă pe cei doi copii. Față de refuzul lui Brackenbury

Turnul Londrei a fost într-adevăr martorul asasinării copiilor lui Eduard IV?

Castrium Royale Londinense

vulgo

the TOWER

Richard III și Bobby Kennedy

Anul acesta, detașamentul apărătorilor postumi al ultimului Plantagenet și-a sporit rîndurile cu încă doi distinși membri. Este vorba de scriitorii Rosemary Hawley Yarnan și Robert Farrington. Cei doi autori au adăugat noi puncte de vedere — de astădată sub o formă beletristică — în căr-catului dosar de argumente istorice prin care se urmărește reabilitarea sau cel puțin reconsiderarea „acelui pîianjen ce te-temporară în pinza-l ucișagă” (Shakespeare).

Dar în spatele acestei măști monstruoase sub care e înfășă-tat de propaganda casei Tudor, scrie revista americană Time, mai există un Richard, o biată fantomă care cere să i se facă dreptate istorică. Se știe — și comentarii critice pe care-l pu-blică autoarea alăturatului arti-col o ilustrează substanțial — că încă din 1788, anul apariției lucrării lui Horace Walpole *Historic Doubts* („Indoile asu-pa istoriei”) controversate pro și contra Richard au fost alimen-tate de mereu noi teze, ipoteze, descoperiri, dezvăluiri, dezmințiri, confirmări, negări, speculații și, din cînd în cînd, de cîte un fapt care răsturna iar totul pe dos.

Iată cum înfășează Time conținutul operelor ultimilor doi pledanți care s-au prezen-tat la bara judecătii istoriei, susținînd poziții contrarii tezo-rilor tradiționale incriminante.

În romanul său istoric Nu a fost trădare, doamna Rosemary Hawley Yarnan scrie despre Richard: „un Bobby Kennedy al secolului XV, un mînz de rasă și plin de viciuine, care în tînetre îi este devotat trup și suflet fratelui său mai mare, fermecătorul Eduard IV, iar cînd ajunge succesorul său dă dovadă de o înaltă conștiință socială.

După Yarnan, Richard nu a

comis nici una din crimele care i s-au imputat. Scriitoarea afirmă chiar că a acceptat co-roana cu inima grea (deși pen-tru această afirmație nu există nici o dovadă istorică) și nu-mai după ce s-a convins în mod definitiv că cei doi prinți sînt ilegitiimi. Mai tîrziu, el nu i-ar fi omorît, ci i-a trimis doar la Baynard's Castle, pen-tru a-l pune la adpost de orice primejdii (afirmație pen-tru care există doar o singură dovadă istorică destul de in-doleiolică).

Celălalt roman istoric, Asa-sinarea lui Richard III, este și el conceput de autor — Robert Farrington — ca o apărare a lui Richard. Dar Farrington o face într-un mod mai amu-zant. Eroul său — modern, vioi, plin de haz — este un James Bond cu sabie, un suitor isteț, dar fără scrupule, care îndeplinește misiuni secrete din însărcinarea regelui. În viziunea lui Farrington, Ri-chard apare ca un om de stat al Renașterii destul de accep-tabil, ager la masa de lucru, dar stupid pe cîmpul de luptă.

Autorul îl absolvă pe Richard de asasinarea soției sale și a ducelui de Clarence și înclină să creadă că, după toate posibi-litățile, prietenul trădător, „cumpănitul și mintosul Buc-kingham” (cum îl numește Shakespeare) i-a ucis pe cei doi prinți în Turn. Richard nu avea nimic de cîștigat de pe urma crimei, argumentează Farrington: din moment ce prinții erau dăstari, după lege, el nu mai constituia o amenințare pentru drepturile sale legitime. Dar motivele lui Buckingham? El spera să-l răstoarne pe Richard, înfășîndu-l ca pe un monstru. Mai mult, prinții erau un obstacol potențial în calea lui Buckingham spre tron. Aceste idei nu sînt, desigur,

noi, dar ele sînt expuse cu in-gemilizate.

Cronicarul de la Time, Brad Darrach, intervine și el în dispută, sprîjindul-se pe ana-liza idelilor altor istorici al epocii lui Richard. În opoziție cu Farrington, mulți specialiști în acest domeniu afirmă că Richard nu era un om ager și ret; el era un om de prin-ci-pii, chiar un moralist. Crescut în fînturile sabbatice ale Yorkshire-ului, el era un con-servator de provincie, loial înț de suzeranul și vasalii săi, cre-dincios, după cît se pare, chiar și soției sale. Dar în vremurile acelor necontenite schimbări, vechile principii de pietate sînt înlăturate de înaltarea tu-multuoașă, a noului umanism, a naționalismului și a puterii crescînde a burgheziei. Stui-dind legislația lui Richard, ajungem la concluzia că în decursul scurtii sale domnii (1483-1485) el a fost obsedat de ideea justiției sociale. Într-o vreme cînd — după un secol de război civil — toată lumea era obsedată de ideea stabilității a păcii cu orice preț. Marii se-niori, de care depindea în prim rînd puterea sa, nu au înfeles politica lui și au întors armele împotriva sa la Bosworth Field. Dar Richard — conchide Brad Darrach — a fost un om care rămăsese în urma vremii sale și în același timp și-o depășise: o rămășiță a evului mediu; un precursor al puritanilor.

Și cînd, după acei: întreg război al argumentelor și contraargumentelor, ne gîndim că traectoria ascensiunii și pleirii lui Richard — ca și a altor personaje din istorie — rămîne, în multe din punctele ei, enigmatică. Sîntem reconfor-tați odată în plus de nepleri-torul farmec al muzei Clio.

Doina MOTAS

de a executa porunca, regele i-a cerut, tot printr-un act scris, să încredințeze cheile fortăreței lui James Tyrell pentru o noapte. În noaptea aceea, cei doi prinți au fost sufocați sub perne de către Dighton, servitorul lui Tyrell, și de un asasin plă-tit, Miles Forrest.

Comandantul Turnului Londrei era deci un om onest: înfruntîndu-și regele, a re-fuzat să comită o crimă. Ulterior, a aflat că regele a comis crima prin intermediul altora. Și totuși, în lupta de la Bosworth, el a adunat cîțiva oameni și, după o cal-valcadă nebună pentru a ajunge la timp, a luptat și a murit pentru Richard. Nepo-trivirea este evidentă: nu e de crezut ca un om de onoare să-și dea viața pentru un asasin. O interpretare logică a acțiunii lui ar dovedi că, în momentul acela, prinții nu erau morți.

În schimb, atitudinea succesurului lui Richard pe tronul englez dă de gîndit. Astfel, în primele luni ale domniei, Hen-ric VII a anulat actul numit *Titulus Re-gius*, prin care Richard era desemnat ca rege al Angliei, iar fiii lui Eduard erau considerați nelegitiimi, potrivit declarației, acceptate de Parlament, a unui episcop care afirmase că îl căsătorise în secret pe Eduard cu Lady Eleanor Talbot, înainte de căsătoria (și ea secretă!) cu Elisabeth Woodville.

Poate fi adusă în discuție și comporta-rea lui Richard față de mama prinților. Astfel, Elisabeth Woodville, după ce a stat zece luni sub protecția Catedralei Westminster, s-a întors la palat, cerînd lui Richard să se lege cu jurămint că copiii

ei vor fi în siguranță. Curînd după aceasta, a scris unui fiu al ei din prima căsătorie că se poate întoarce în Anglia fără teamă. E posibil ca o mamă să reia relații normale cu asasinul fiilor ei? Nu va fi cerut oare să-și vadă copiii înainte de a lua o asemenea hotărîre?

Din contra, sub domnia lui Henric VII, care-i era ginere, regina Elisabeta a fost îndepărtată de la Curte și trimisă la o mănăstire, unde a murit peste cinci ani. Zestre ei a fost confiscată și dată fiicei ei, regina, sub motiv să atunci cînd Henric se găsea în exil în Franța, ea nu-și țineuse promisiunea de a nu-și lăsa fiicele să apară la curtea lui Richard. Dar aceasta nu înseamnă oare că regina-mamă s-a împăcat de bunăvoie cu Richard și nu ca urmare a amenințărilor acestuia și că, deci, în momentul acela **cei doi prinți erau încă în viață?**

Pe de altă parte, trebuie ținut seama și de faptul că dacă cei doi fii ai lui Eduard IV aveau, în adevăr, drepturi mai mari decît Richard asupra coroanei Angliei, în schimb existau încă alți 11 nepoți și ne-poate care ar fi putut avea pretenții îndreptățite, potrivit dreptului de primogenitură. Richard nu a omorît pe nici unul, ci, dimpotrivă, s-a arătat binevoitor față de ei. În schimb, Henric VII a decapitat pe fiul lui Clarence și pe un fiu nelegitim al lui Richard, iar Henric VIII — pe fiica lui Clarence și pe un nepot al lui Richard.

Dacă Richard era adevăratul făptaș, Henric VII ar fi avut tot interesul să lămurească lucrurile imediat, și să pedepsească pe ucigași. El ar fi putut face din asasinarea celor doi prinți un foarte puternic cap de acuzare împotriva predecesorului său. Ori, din actul amintit la început, și în care Henric enumera toate „infracțiunile” lui Richard, lipsește acuzația de asasinare a prinților. Se pot presupune două motive pentru această omisiune: primul — că **prinții erau încă în viață**; al doilea — că lui Henric nu-i convenea să se facă cercetări, deoarece el ocupase Turbulența Londrei cu luni de zile înainte de emiterarea actului respectiv.

Potrivit Istoriei lui Morton-More, în asasinarea prinților fuseseră implicați opt oameni. În afară de Brackenbury, mort la Bosworth, ceilalți ar fi putut fi interogați și pedepsiți. Dar Henric VII n-a luat nici o măsură; simplă neglijență? Mai mult, principalul asasin, James Tyrell, a fost numit guvernator al unui oraș, iar executarea sa, în 1502, s-a datorat concesiilor făcute unui dușman personal al regelui. Abia la moartea lui Tyrell s-a zvonit la Londra că el ar fi mărturisit uciderea prinților din ordinul lui Richard.

Sînt, deci, suficiente motive pentru a bănuși că fiii lui Eduard IV trăiau încă în 1485, în momentul luptei de la Bosworth. Examinarea osemintelor lor — găsite în

1674 și studiate în 1933 — a dus la concluzia că băieții au murit în vîrstă de 12-13 ani, adică în 1483. Dar cercetările cele mai recente în acest domeniu au arătat că vîrsta copiilor nu poate fi determinată, după osatură, decît în limitele a patru ani (± 2). Ceea ce înseamnă că moartea copiilor lui Eduard poate fi plasată foarte bine și în 1485.

După cum se vede, acuzațiile care se aduc lui Richard sînt destul de precar justificate; întreaga sa comportare este cea a unui om normal și inteligent, cu o viziune politică limpede, îngăduitor și corect. În privința corectitudinii, se poate aminti că numai el a refuzat să primească bani din partea lui Ludovic XI al Franței cu prilejul încheierii Tratatului de la Picquigny (1475), care a pus capăt disputei anglo-franceze: pînă și regele Eduard acceptase o „recompensă” de 75 000 coroane și o pensie anuală de 50 000 coroane!

În legătură cu îngăduința lui Richard III, s-ar putea spune că tocmai ea l-a pierdut. În adevăr, Henric Tudor era fiul verișoarei sale Margareta, contesă de Somerset. Cu primul ei soț, Edmund Tudor, îl avusese pe Henric; al doilea soț, ducele Henric de Buckingham, credincios la început lui Richard, s-a răscolit pe urmă împotriva lui, iar Margareta a luat parte activă la răscoală; Buckingham a fost executat, dar Margareta a fost iertată, iar pămînturile confiscate de Parlament au fost dăruite de Richard celui de-al treilea soț al Margaretei, lordul Stanley, cu condiția să împiedice relațiile Margaretei cu Henric Tudor. Dar lordul Stanley n-a putut rezista tentației de a avea un fiu vitreg pe tronul Angliei și, refuzînd să participe la lupta de la Bosworth, a provocat înfrîngerea lui Richard.

Richard III a rămas în istorie ca un monarh singeros, dar nu toate crimele ce i se atribuie apar tocmai reale. A fost el mai singeros decît Tudorii? Nu Henric VII și-a omorît rudele amintite? Nu Henric VII și-a trimis soțiile pe eșafod? Nu Elisabeta și-a decapitat rivalele și rivalii? Dar crimele lor n-au revoltat ca acelea ale lui Richard. Poate pentru că suveranilor care au reușit în viață li se iertau multe și li se reproșau puține?

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

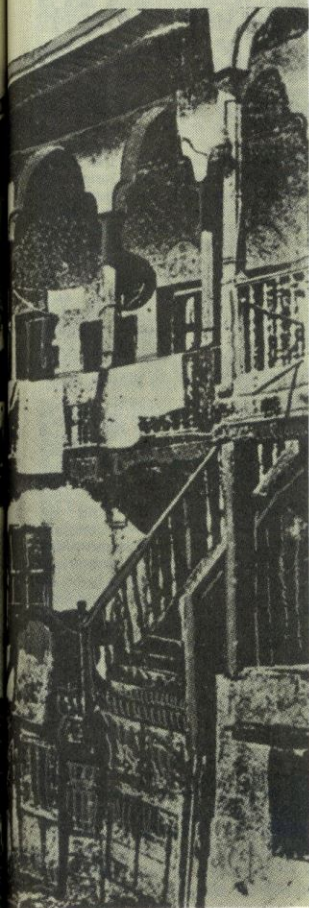
Thomas B. Costain, *The Last Plantagenets*, 1962; P.M. Kendall, *Richard III*, 1955; Mortimer Levine, *Richard III, Usurper of the law*, King J. in *Speculum*, vol. XXIV, 1959; A. K. Myers, *The Character of Richard III*, in *History Today*, vol. IV, 1954; Horace Walpole, *Historic Doubts Upon the Life and Death of Richard III*, 1768.

MANUC BEY

între legendă și

adevăr

H. DJ. SIRUNI

Manuc Bey — al cărui nume e atât de cunoscut bucureștenilor datorită celebrului han, de curind restaurat — s-a născut la Russe (Rusciuc) în anul 1769, într-o familie de negustori armeni. Destinul său avea să fie dintre cele mai uimitoare: devenit om de încredere al Porții, s-a alăturat lui Mustafa pașa Bairaktar, care, ajuns mare vizir, a încercat să inițieze unele reforme. În noiembrie 1806 a izbucnit un nou război ruso-turc, desfășurat, ca de obicei, mai mult pe pământul țărilor române. Mustafa pașa, marele vizir, a fost numit în 1807 în fruntea armatelor turcești, dar, în anul următor, a fost ucis de ienicerii răsculați. Manuc, secretarul său, a reușit să se salveze, refugiindu-se la Rusciuc și apoi la București, unde a cerut protecția trupelor rusești. Datorită relațiilor pe care le avea în lumea diplomatică a Istanbulului, Manuc Bey a fost considerat un om util, acordându-i-se ordine și distincții rusești și fiind folosit pentru tratative secrete. De altfel, asemenea tratative le începuse mai de mult, cu aprobarea chiar a lui Mustafa pașa. Odată stabilit la București, și-a intensificat acțiunea de mediere între cele două puteri. Iată ce scria, de pildă, la 30 decembrie 1809, consulul francez din capitala Țării Românești: „La 22 ale acestei luni au sosit la București, în cel mai mare secret, două persoane din Rusciuc; ele au descins la un anume Manuc Bey [...] Am reușit să aflu că marele vizir și Reis Efendi răspund [astfel] la propunerile făcute de prințul Bagration [comandantul armatelor ruse — n.r.] și că Manuc Bey a fost intermediarul între armata rusă și armata otomană“ (după G. Bezviconi, Manuc-bey, ed. II, 1938; subî. n.).

Peste cîțva timp, în 1811, turcii l-au însărcinat direct pe Manuc să trateze încheierea păcii, cu condiția să nu accepte cedări de teritorii. Pacea, însă, încheiată la București, la 16/28 mai 1812, prevedea tocmai asemenea cedări, ceea ce a provocat la Istanbul o vie indignare, abil întreținută și de agenții lui Napoleon I, care se pregătea să atace Rusia.

Manuc nu mai putea rămîne în Principate. S-a refugiat așadar, în Transilvania, de unde a plecat în Austria; a stat la Viena în timpul celebrului congres (1814-1815), retrăgîndu-se pe urmă, la moșia sa (Hincești) din Basarabia, unde a murit pe neașteptate, la 20 iunie 1817.

Figura puțin obișnuită a lui Manuc a trezit interes chiar din timpul vieții sale. Cum se întîmplă în cazul unor asemenea oameni, în jurul lui s-au țesut o seamă de legende. Articolul de față ne propune să urmărim modul în care legenda a amplificat — sau a inventat chiar — unele episoade din viața lui Manuc Bey.

Palate care n-au existat

Într-o lucrare publicată în 1935, citim : „În anul 1804 au fost palatele lui Manuc-Bey, un armean foarte bogat, care se retrăsese din Țarigrad după omorîrea sultanului Selim II al cărui zaraf, adică casier, era. El avea în Țarigrad atît de mari bogății, încît toate cuiele întrebuintate la construirea palatelor lui erau petrecute printr-o monedă de aur, funduc, irmilio sau rubiea. Toate lămnăriile și tavanele erau de scînduri colorate și de chiparos”...

Spre a vedea cît preț putem pune pe astfel de legende, e cazul să amintim de la bun început că Manuc Bey nu posedă **nici o locuință la Istanbul**. La fiecare popas în capitala otomană — și făcea des astfel de vizite — el locuia la prietenii, figuri de vază din comunitatea armeană a capitalei turcești. În noaptea de 14 noiembrie 1808, de exemplu, Manuc Bey a dat, în casa din cartierul Ortaköy a unui prieten, un banchet în cinstea delegatului rus Kranskutski, care tocmai sosise la Istanbul spre a începe negocierile de pace cu delegația turcă din care făcea parte și Manuc Bey. Așadar cuiele petrecute prin monede de aur și scîndurile de chiparos nu erau altceva decît simple invenții.

Prodigioasa activitate a lui Manuc s-a desfășurat pe multiple planuri. A început să se facă cunoscut prin serviciile aduse Imperiului otoman, prin rolul jucat în viața economică a bazinului dunărean, ca om de încredere al demnitarilor de pe aceste meleaguri și, mai ales, prin prețuirea pe care și-a cîștigat-o aprovizionînd armatele și cetățile turcești.

Evident, aceste servicii n-au rămas fără răsplată.

Primul gest de recompensă a venit din partea sultanului Mustafa IV care, printr-un firman împărătesc promulgat la 24 octombrie 1807, l-a proclamat pe Manuc dragoman (tălmaci) al Porții, conferindu-i și titlul de bey (principe), ceea ce implica și toate privilegiile legate de acest rang.

La mai puțin de un an, sultanul Mahmud II, succesorul lui Mustafa la tronul otoman, printr-un firman cu data de 22 septembrie 1808, l-a numit pe proaspătul bey Manuc, domn al Moldovei. Dar Manuc n-a apucat să ocupe scaunul făgăduit, în locul său continuînd să rămînă — pur nominal, de altfel — Scarlat Callimachi.

Viața lui Manuc părea astfel sortită să se desfășoare mai departe sub semnul aventurii și al provizoratului, urmărită de ura dușmanilor politici. Cînd a plecat, sau, mai bine-zis, a fugit de la București, în primăvara anului 1813, a trebuit să lase administrarea bunurilor și afacerilor

sale din țară pe mîna omului său de încredere, Asadur Avedian; n-a apucat nici măcar să-și lichideze afacerile, nici să vîndă hanul pentru care erau destui cumpărători, între care însuși domnul țării, Ioan Caragea.

Hanul lui Manuc a rămas, totuși, nevîndut multă vreme, iar mai tîrziu moștenitorii, în vizită la București, n-au putut — sau nu s-au învrednicit — să se ocupe îndeaproape de averile lor. Chiriașii prăvăliilor din jurul hanului au profitat de această situație. Din arhiva moștenitorilor și din listele chirilor rezultă că multe sume au rămas nefincasate, fără ca din această cauză proprietarii să fi suferit totuși prea mult.

Dar să vedem de ce a trebuit să fugă Manuc din București.

Cearșaful salvator

Evenimentele care au urmat după Pacea de la București sînt binecunoscute. Înalta Poartă n-a putut ierta ușurința cu care delegația turcă a tratat interesele Imperiului otoman în cursul negocierilor. **Dimitrie Moruzi**, care făcea parte din această delegație, a fost decapitat la 26 octombrie 1812 lîngă Șumla; Panaiot, fratele lui, a avut aceeași soartă șase zile mai tîrziu, la Istanbul, iar un fost colaborator al vizirului, anume Capudan pașa Ramiz, a fost decapitat la 25 martie 1813, la Colentina lîngă București.

O soartă asemănătoare îl pîndea și pe Manuc Bey.

Contele Auguste de Lagarde a notat în această privință în **Voyage de Moscou à Vienne**, (Paris, 1824) : „Contele Dudesco a primit vizita lui Manuc Bey, de care a fost în același timp surprins și plăcut impresionat să-l regăsească viu : abia trecuseră douăzeci de zile de cînd un capugi bași fusese trimis de la Constantinopol la București să-i taie capul ; dar în timp ce executorul voinței imperiale intra prin poarta casei, Manuc, ajutat de cearșafurile patului lui, s-a făcut nevăzut pe fereastră și s-a grăbit să ajungă repede la hotar. Acest armean, lăudat la București pentru averile și norocul său, fusese cîțva timp secretarul celebrului mare vizir Mustafa ; cînd revoluția ienicerilor a fost deșăfurată, el și-a urmat stăpînul în fuga lui și, printr-o împrejurare pe cît de extraordinară pe atît de favorabilă pentru el, cînd ceaușii, trimiși în urmărire, l-au ajuns și l-au decapitat pe Mustafa, căruța care-l ducea pe Manuc a scăpat de jaf și l-a dus nevătămat la București. În căruța se aflau bogățiile stăpînului său și Manuc s-a proclamat — fără vreo împotrivire — legatar universal al acestuia. Cînd Poarta

a reintrat în Valahia, ocupată pînă atunci de trupele țariste, Marele Sultan a cerut moștenirea vizirului Mustafa și a vrut să înceapă procedura, decapitînd în prealabil partea adversă. Cunoșcînd aceste forme foarte expeditiv, prințul Manuc a găsit că e mai prudent să-și pledeze cauza de la oarecare distanță. Și asociindu-și Austria drept comștenitoare, a sperat să-și impună drepturile, care trebuiau să-i dea posibilitatea să se bucure în liniște de imensa lui avere”.

Merită însă să dăm crezare acestei versiuni? Contele Auguste de Lagarde a povestit senin aceste amănunte într-o plîmă de parcă ar fi consemnat un adevăr istoric. Documentele sînt însă de altă părere. Încît acum nu mai există nici un secret în legătură cu împrejurările în care Manuc a trebuit să părăsească țara. Dar înainte de a da cuvîntul documentelor, să mai aruncăm o privire în țesătura imaginației.

Un alt creator de legende despre Manuc a fost **Stanislas Bellanger**, călător prin părțile noastre, care a publicat în 1846, la Paris, o broșură sub titlul: **Le Keroutza, voyage en Moldo-Valachie**. Fabulațiile lui Bellanger au circulat și mai circulă și azi, fapt care ne și îndeamnă să reproducem aici, spre edificare, cele privitoare la Manuc Bey: „Manuc era un prinț armean din marea și celebra familie Mirza. Victimă a revoluțiilor care au zdrcinat de atîtea ori țara sa, el s-a expatriat și s-a stabilit fără resurse într-un oraș din Rumelia, unde a devenit negustor. Avera lui era comparată cu aceea a lui Bukor, compatriotul său. Legat printr-o foarte strînsă prietenie cu Tersenicli-Oglu, pașa din Ruscuc și de faimosul mare vizir Mustafa Bairaktar, l-a urmat pe acesta din urmă la Constantinopol și a luat parte activă la evenimentele politice care urmăreau să răzbune moartea excelentului sultan Selim III, gîtit în serai din ordinul vărului său, Mustafa IV. Bairaktar eșuînd în glorioasa sa încercare și dîndu-și singur foc în pulberăria imperială unde se refugiase, Manuc, proscris din acel moment, a luat-o la fugă. Urmat de șase servitori devotați, a străbătut Turcia, înarmat pînă-n dinți, și s-a stabilit la București. Orașul acesta îi datorează imensul han [...] După opt luni, înștiințat că dușmanii săi unelteau să pună mîna pe el, a părăsit Valahia și a trecut în Transilvania”.

Cît credit merită aceste relatări se poate vedea și din faptul că în 1856, în revista **La colombe du Massis**, se putea citi, în legătură cu **Keroutza** lui Stanislas Bellanger: „Scrisă într-un stil caracteristic pentru turiștii din veacul nostru, lu-

Manuc Bey, omul a cărui viață reală e tot atît de pasionantă ca și cea legendară

În pp. 50-51: curtea vestitului han care-î poartă numele, în secolul trecut

crarea aceasta, care nu e serioasă, cuprinde un mare număr de informații ciudate despre locuitorii și obiceiurile țării cutureierate. Tot ce afirmă despre Manuc Bey [...] este pură ficțiune sau, mai degrabă, o relatare prea fidelă a povestirilor totdeauna pline de miraculos ale populației semiorientale din Turcia europeană”.

Un izvor serios

Și acum — după aceste pendulări între imaginație și realitate — să ne oprim asupra faptelor reale, pentru care nu poate exista un auxiliar mai prețios decît mărturia lui Mser Mserianț, institutorul copiilor lui Manuc. După moartea acestuia, Mser Mserianț a întocmit o biografie* a eroului nostru, bazat pe docu-

* Biografia se află în manuscris la Institutul manuscriselor din Erevan (R.S.S. Armeană).

mente pe care le-a avut la îndemână și pe mărturiile contemporanilor.

Iată, de pildă, cum descrie Mserianț întâlnirea dintre Manuc Bey și Deli-Bași, cel care l-a executat pe Ramiz pașa, în martie 1813: „Uciderea lui Ramiz pașa fusese organizată într-o taină atât de mare, încât nimeni dintre locuitorii Bucureștiului nu bănuia că se vor întâmpla asemenea lucruri. Nici chiar Manuc Bey, cu tot spiritul său pătrunzător, nu bănuia această trădare și se hotărîse să iasă și el înaintea pașei, laolaltă cu ceilalți. Dar n-a putut ieși la timp din casă din cauza unei piedici... Abia sosit la marginea orașului, s-a întâlnit cu un turc, care i-a dat cumplita veste, spunându-i: «Întoarce-te înapoi, domnul nostru Ramiz pașa a fost decapitat, la cine te mai duci?». Cum a auzit asta, Manuc Bey a făcut îngrozit cale întoarsă și a rămas pe gânduri, deoarece, dacă de astă dată ar fi ajuns cu câteva minute mai devreme în întâmpinarea pașei, ar fi luat loc cu el în trăsură și ar fi căpătat desigur lovitura mortală...”

Caragea — voievodul Țării Românești — s-a dovedit o dată mai mult un fals prieten. Dacă i-ar fi fost prieten, cum pretindea, și dacă l-ar fi socotit realmente pe Manuc Bey un amic intim și un salvator, cum o spunea mereu, ar fi fost dator să-l sfătuiască — dacă nu mai înainte, dar măcar în timpul sosirii pașei, — să se ferească de primejdia care-l pîndea. Dar Caragea nu s-a purtat așa. De altfel, n-ar fi exclus ca el să fi urmărit nu atât uciderea lui Ramiz pașa, cît aceea lui Manuc Bey. Cînd a văzut însă că lucrurile s-au întîmplat altfel, a început iar să-l lingusească pe Manuc și, în speranța de a-i cîștiga încrederea, l-a însărcinat pe un om de-al lui, un anume Mihai, să se ducă la Manuc Bey și să-l îmbărbăteze cu vorbe dătătoare de nădejde.

Nu se depărtase bine vechilul de porțile casei lui Manuc Bey, că s-a și înfățișat Deli-Bași, cel care decapitase pe pașa, dorind să-l vadă pe Manuc Bey. Era înarmat și avea o ținută impunătoare.

La intrarea lui Deli-Bași, Manuc Bey l-a primit fără nici o schimbare la față, deși nu era tocmai liniștit și, după ce l-a poftit să ia loc, s-a așezat numaidecît și dinsul lingă el, în așa fel încît dacă omul s-ar fi gîndit la rău, înainte de a pune mina pe armă, să-l poată apuca de brațe... Dar Deli-Bași — după cum a dedus Manuc din cuvintele lui — nu venise cu gînd rău, ci pentru a-și dovedi nevi-

Firmanul sultanului Mustafa, din octombrie 1807, pentru acordarea titlului de bey lui Manuc

novăția sa pentru moartea pașei și a-i cere scuze. Și pentru că știa că de bun prieten fusese Manuc Bey cu pașa, după ce a povestit cu compătimire în glas cele înfîmțate, a adăugat:

— „Cînd Caragea m-a adus aici, dacă aș fi știut că are de gînd să mă pună să-l decapitez pe Ramiz pașa, omul acela fără pereche în întreg Imperiul otoman, n-aș fi făcut un pas. Îmi pare rău, Manuc Bey, că uciderea nedreaptă a unui mare bărbat s-a făcut prin mîna mea. Ce puteam să fac, însă, dacă Caragea mi-a arătat firmanul împărătesc“.

Vodă Caragea îi arată prietenie

Tot Mserianț a evocat și înfîlnirea dintre Manuc Bey și Ioan vodă Caragea, în martie 1813:

„După ce a plecat Deli-Bași (de la Manuc), a venit unul din slujbașii lui Caragea și l-a poftit pe Manuc Bey la palat. Manuc Bey a venit la Caragea însoțit de un slujitor, Babic; vodă se afla lângă soția sa, și cum l-a văzut pe Manuc Bey, primele lui cuvinte au fost:

— «Bine ai venit, Manuc Bey. Tocmai vorbeam cu soția mea despre dumneata și ne întrebam cît de mare îți va fi fost groaza după decapitarea de astăzi a pașei. Și cum, din cauza sosirii firmanului cu moartea pașei, mă gîndeam zi și noapte la dumneata, l-am și trimis pe vechil să-ți dea asigurări, ca să nu fii îngrijorat. Cînd mi-a venit firmanul — vreau să știi asta — m-am grăbit să scriu la Constantinopol și am insistat mult ca să nu fiu însărcinat cu îndeplinirea poruncii. Dar am primit un răspuns amenințător de la Poartă; ce, mi-e teamă să execut ordinul guvernului? Dar, oare în felul acesta nu-mi pun în primejdie capul meu? De frică, despre asta n-am vorbit... nici gînerului meu, care-mi cunoaște toate secretele. Dar tu, Manuc Bey, stai liniștit și fără grijă, să nu-ți fie frică de nimic...»

Caragea își imagina desigur, că prin aceste vorbe mieroase îi putea ascunde vicleana intrigă. Manuc Bey i-a răspuns că el, cu cuvinte înflorite și elogii. După care, Caragea a scos din sertare niște scrisori și i-a spus:

— «Uite, prin asta îți dovedesc prietenia mea. Aceste hîrtii, scrise de dumneata, au fost găsite lângă Ramiz pașa printre alte hîrtii. Și, cum trebuia să trimit la Poartă tot ce s-a găsit la el, le-am pus de-o parte ca să ți le dau, pentru că n-aș vrea ca între aceste hîrtii să fie și ale tale».

Fără a răfîoi scrisorile, Manuc a răspuns că ele nu pot cuprinde nimic periculos.

Dar Caragea a insistat:

— «Deși în hîrțile tale nu-i nimic dău-

nător — am văzut și eu asta — totuși e mai bine ca ele să nu fie văzute» și i-a înmînat lui Manuc scrisorile“.

După asta, de trei ori, chiar de patru ori pe săptămînă, Caragea l-a tot invitat pe Manuc Bey la el, și de fiecare dată și-a început conversația prin a declara că îi fusese dor să-l vadă. Manuc Bey nu se încredea însă deloc în declarațiile de prietenie ale lui Caragea și a început să se pregătească în ascuns de fugă. „După ce, în puține zile, și-a pus în ordine averile și afacerile sale, și a fixat ziua și ora fugii — continuă Mserianț — s-a dus în vizită la Caragea, și a rămas la el o bună bucată de vreme, cum făcea de obicei. La plecare, i-a spus într-o doară:

— «Mîine mă duc la conacul meu din Dragomirești».

Pălînd, Caragea l-a întrebat, grăbit, dacă se duce cu familia și cît timp voia să rămînă acolo. Manuc Bey i-a răspuns însă liniștit că va pleca singur și că nu va zăbovi decît cîteva zile.

Atunci Caragea s-a calmat și a adăugat:

— «Pentru Dumnezeu, întoarce-te repede, că boierii de aici mă plictisesc rău și afară de tine n-am pe nimeni cu cine să pot avea o convorbire de la suflet la suflet“.

Deli-Bași s-a întors cu miinile goale

În aprilie 1813, Manuc Bey a plecat dis-de-dimineață la Dragomirești, nefîștiînd pe nimeni despre asta, în afară de Babic, un om de încredere de-al lui, și pe soție. De acolo, fuga lui peste graniță s-a petrecut în felul următor, cum a reconstituit faptele Mserianț. Cînd a venit ceasul fixat (un curier austriac sosise cu trăsura și aștepta la poalele dealurilor unui sat de graniță), Manuc Bey a pornit călare de acasă spunînd că vrea să facă o plimbare în jurul domeniilor sale. Și cum, de obicei nu pleca singur, spre a nu da loc la bănuieii, a luat și doi servitori, pe Sarghis și Grigore. Cînd s-a depărtat destul de casă, i-a concediat pe rînd, pe unul sub pretextul de a-i aduce chiseaua cu tutun, iar pe celălalt l-a trimis după un pahar cu apă, mustrîndu-i aspru că erau neglijenți, că nu luaseră tot ce era trebuitor pentru drum, și poruncindu-le să se înapoieze repede într-un loc anume. El s-a îndreptat direct spre locul de înfîlnire, s-a travestit îmbrăcînd niște haine aduse de curier și, așezîndu-se lângă acesta în trăsura, au pornit la drum. După ce au trecut Carpații și au ajuns la Sibiu — aflat la o depărtare de 36 ceasuri de București — Manuc Bey, socotindu-se acum în siguranță, a ținut să rămînă un timp acolo.

Caragea, care nu ştia încă nimic de fuga lui, a trimis chiar de a doua zi după plecarea lui Manuc Bey din Bucureşti să întrebe la el acasă dacă s-a întors de la moşie. Când Babic a aflat că Manuc treceuse cu bine graniţa, iar servitorul lui Caragea a venit din nou să se intereseze de soarta lui i-a răspuns :

— Omul pe care l-am trimis la Dragomireşti după Manuc Bey a adus vestea că a plecat de acolo acum două zile, de atunci nu se mai ştie nimic despre el ; se vede că a fugit.

Caragea s-a mîniat grozav. Ii părea rău de greşeala pe care o făcuse şi era foarte supărat că se lăsase înşelat de Manuc şi că nu pusese mîna pe el spre a-l împiedica să fugă. La ora cinci din noapte — arată Mseriant — l-a chemat la el pe ginerele său Mihail* şi pe doi dintre oamenii lui mai de seamă (pe Deli-Başi şi pe Tüfenkî-Başi) şi i-a trimis cu trei sute de inşi la casa lui Manuc Bey, cu porunca să încu'e şi să sigileze toate lăzile, după ce vor afla mai întîi ce conţin. Şi nu s-a mulţumit cu atîta, ci a pus să sigileze şi uşile dinspre stradă ale casei, lăsînd deschisă numai o porţiţă ; mai mult, a pus paznici pentru ca nu cumva oamenii lui Manuc Bey să caute a scoate ceva din casă. Şi pentru că trimişii lui n-au găsit nici pietre scumpe, nici bani, nici po-doabe ori vase de argint, Caragea furios, l-a chemat în faţa lui pe Babic şi l-a ameninţat cu trimiterea la Constantinopol, la Bostangi-Başi, dacă nu va destăinui locul unde erau ascunse lucrurile scumpe ale lui Manuc Bey. Se pare, însă, că omul lui Manuc s-a ţinut tare şi Caragea, supărîndu-se, l-a închis şi din oră în oră îi puneau mereu aceleaşi întrebări, terorizîndu-l. N-a putut însă scoate nimic de la el şi, pînă la urmă, a trebuit să-i dea drumul.

Şi totuşi, Caragea nu se putea linişti ; lacomul domn era mereu stăpînit de gîndul ca nu cumva şi familia lui Manuc Bey să fugă. Într-o zi, copiii lui Manuc, plictisiţi de izolarea în care trăiau, s-au rugat de Babic să-i scoată la plimbare, unde în afara oraşului. Babic a făcut rost de o trăsură de la un prieten (căci poarta cea mare fiind închisă, nu se putea scoate afară trăsura lui Manuc) şi i-a trimis pe copii la Dragomireşti, iar el a rămas acasă.

Caragea a aflat numaidecît de plecarea copiilor, şi crezînd că Babic aranjase fuga familiei lui Manuc Bey, l-a trimis imediat pe Deli-Başi cu un puternic detaşament la Dragomireşti, să-i urmărească pe fugarii şi să-i aducă în oraş ; totodată, a poruncit ca Babic să-i fie adus cu mîinile legate.

În sat la Dragomireşti, Deli-Başi nu i-a găsit decît pe copii şi, aflînd că nici Babic,

nici vreo altă persoană din familia lui Manuc Bey nu se afla cu el, i-a adus la Bucureşti în casa lor şi a raportat numai decît totul lui Caragea. Cînd mahalalele au văzut sau auzit că vodă Caragea trimisese două sute de oameni înarmaţi ca să aducă în oraş cîţiva copii luaţi de la jocurile lor, a fost un ris de pomină.

Cel mai elegant străin

În ceea ce-l priveşte pe Manuc, legende au continuat să-l urmărească pas cu pas, peste tot pe unde l-a purtat neastîmpăratul său destin. După legendele adunate de Bellanger, din Transilvania, Manuc ar fi trecut în Austria, iar de acolo — în Franţa. La Paris, ni se spune, ar fi locuit într-o casă** somptuos mobilată. Voinic, bine clădit, frumos, tînăr încă, de o rară inteligenţă, de o surprinzătoare erudiţie*** şi cu un spirit plin de distincţie, el s-a acclimatizat repede în lumea şi moravurile franceze şi în scurt timp a început să treacă drept cel mai elegant străin al epocii. Poarta a cerut extrădarea lui. Guvernul francez a respins cererea, dar Manuc a primit o scrisoare oficială prin care era invitat să părăsească de bună voie Franţa.

În ziua cînd a primit această notificare, Manuc s-a dus într-unul din saloanele cele mai cunoscute, fiind prezentat stăpînei casei de contele de Lorien, un bun prieten de-al lui. Era multă lume în seara aceea. Jocurile erau animate. Pariurile se ţineau lanţ. Manuc a jucat tare şi, ca de obicei, a cîştigat. Poate că norocul lui se datora şi detaşării cu care juca şi sentimentului de siguranţă pe care i-l dădea enorma sa avere.

Şi-a numărat cu sînge rece cîştigul — suma se ridica la vreo sută de mii de franci ; împărţînd-o în 12 părţi, a trimis pe loc banii primărilor din Paris spre a fi distribuiţi săracilor din cartierele respective. A doua zi — îşi continuă Bellanger relatarea — în *Journal de Paris* se putea citi : „Un bogătaş străin, care a ţinut să rămînă anonim, a trimis celor 12 primăriilor ale Parisului o sumă de 86 mii de franci, pentru ca ea să fie împărţită săracilor din arondismentele lor. Este un gest ce se dispensează de elogi”.

Nostimada în toate acestea este că **Manuc n-a fost niciodată la Paris**. Şi totuşi... impresionat pesemne de aureola lui Manuc, Stanislas Bellanger a vădit o prodigioasă capacitate de invenţie, punînd pe seama eroului său o viaţă extrem de aventuroasă la Paris. Între altele, acest pretins cronicar al vremii sale povesteşte, într-un stil de ieftin roman feuilleton, despre o înflăcărare între Manuc şi doamna Lenormand,

** Această casă, din rue de Verneuil, a fost dărmată mai tîrziu şi pe locul ei au fost clădite prăvălii.

*** Manuc vorbea cu uşurinţă 12 limbi.

* Mihail Şuţu, dragoman al Porţii şi viitor domn al Moldovei.

o celebră ghicitoare a vremii; aceasta i-ar fi prezis lui Manuc toate întâmplările pe care avea să le trăiască în Rusia, la curtea împăratului Alexandru, unde a plecat de la Paris, inclusiv că — după doi ani — va fi otrăvit de cel mai credincios servitor al său, Mosoș. „Manuc a trecut în Rusia. A fost primit de împărat cu brațele deschise, i s-a dat imediat o slujbă, a devenit feldmareșal și cavaler al tuturor ordinelor imperiale. Au încercat să-l căsătorească, dar el a respins ofertele cele mai seducătoare. Poarta i-a cerut extrădarea, dar a fost refuzată... A trecut astfel un an, ba chiar optsprezece luni și nimic nu vestea catastrofa care urma să aibă loc. Părea că dușmanii lui Manuc renunțaseră să-l mai urmărească. Iar el, cu cât se apropia termenul fatal, cu atât mai mult se arăta mai nepăsător și mai vesel“.

Și, într-un stil din ce în ce mai melodramatic, Bellanger adaugă că, în ultima zi a celor doi ani preziși (totul s-a petrecut cu o precizie matematică), Mosoș i-a servit stăpînului său niște delicatese pescărești otrăvite, tocmai cînd Manuc îi reamintea incredibila prezicere a doamnei Lenormand. Abia a apucat Manuc să mănînce jumătate din mîncarea otrăvită, cînd a simțit că-i este rău; înainte de a muri, a împlîntat totuși un cuțit în inima lui Mosoș, care însă a scăpat cu viață, s-a predat poliției și a fost trimis să-și ispășească crima la ocnă.

Poate că această versiune ar mai fi rămas și acum în picioare — în ciuda accentelor ei de îndoielnic romantism — dacă n-ar fi fost descoperit un document care ne relatează moartea lui Manuc în termeni total diferiți. Este o scrisoare autentică, datată 23 iunie (5 iulie) 1817 și semnată de arhiepiscopul armean Grigor Zakarian.

La 19 iunie 1817, Manuc a fost înștiințat că un înalt personaj — contele Benigsen,

comandantul armatei — urma să treacă prin apropierea domeniului său. „În ziua de 20 a lunii — scrie arhiepiscopul — Manuc s-a dus în întîmpinarea contelui Benigsen, a lui Rusevici și Bahmetov și i-a adus acasă cu onorurile cuvenite. După cîteva ceasuri, cînd masa era deja gata, unul din generali l-a întrebât pe Manuc Bey dacă putea încerca acei cai arabi (ai săi). Manuc Bey a dat ordin imbrohorului său; văzînd, însă, că acesta nu poate călări calul cum trebuie, l-a coborît de pe cal și a încălecat el. După cîteva încercări încoace și încolo, a coborît de pe cal, și, deodată a căzut fără simțire pe trepte. Generalii l-au adus numaidecît înăuntru, l-au culcat pe divan și, stropindu-l cu apă pe față, l-au deșteptat. Manuc a vrut să bea apă și a spus să i se ia sînge. Dar în acel moment, negăsindu-se acolo nici medicul său, nici cel al contelui, pînă să sosească un medic din oraș, la ora opt din noapte și-a dat suflului lui Dumnezeu, de față fiind atîția prinți. Așa s-a săvîrșit din viață Manuc Bey [...]“

După cum se vede, nici vorbă de otrăvire.

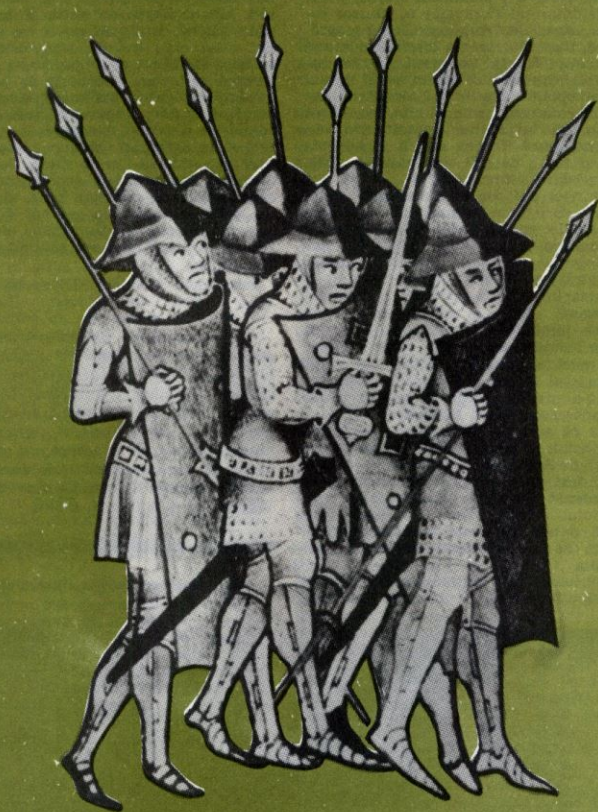
...Am încercat să risipim o parte din legendele care s-au țesut cu timpul în jurul lui Manuc Bey și să desprindem adevărul istoric din magma miturilor. Dar, după cum se vede, nici adevărul însuși nu este nici el mai puțin lipsit de culoare, de un anume parfum de aventură, de mister, în-cit, chiar dezbărat de falsele aureole, personajul Manuc Bey nu rămîne mai puțin vrednic de a fi luat în seamă.

Ulișă bucureșteană la începutul veacului XIX

Palermo, anno domini 1282. Lunea Paștilor, 30 martie, în strigătul „Morani li franceschi!” (moarte francezilor), sicilienii se năpustesc asupra ocupanților și-i omoară.

O izbucnire spontană sau un complot organizat?

Vecerniile siciliene

ADINA BERCIU

Taxe pentru roiul de albine

Dominația angevină se instalase în Sicilia la 28 iunie 1265*, când Carol I de Anjou a fost investit de papă ca rege al celor două Sicilii. Noul stăpîn — scria cronicarul Villani — era considerat un „om înțelept și prudent în sfaturi, mîndru în ale războiului, sever și măreț, cu gînduri înalte, egale de cele mai înalte acțiuni, ferm și fidel în promisiunile sale”. La începutul anului 1282, Carol — care purta titlurile de rege al Siciliei și al Ierusalimului, conte de Provence, Forqualquier, Anjou și Maine, regent al Achaiei și senator al Romei — era suveranul cel mai puternic al Europei. Pregătea o armată pe care voia s-o trimită spre Răsăritul creștin pentru a deveni stăpînul Mediteranei. Contemporanii vorbeau de o străveche profecție, despre un oarecare Carol, descendent din Carol cel Mare și din Casa Franței, care trebuia să devină împărat al lumii și să reformeze biserica creștină.

Dar, încrezător în puterea militară a regatului său și în sprijinul papei Clement IV, Carol de Anjou nu mai supraveghea atent respectarea legilor de către funcționarii săi, mai ales în Sicilia. Regele impusese o guvernare severă, riguroasă, în scopul menținerii ordinii și creării unei armate puternice. Dar între intențiile administrației centrale, de la Neapole, și situația de la fața locului era cale lungă... Și astfel, în Sicilia domneau abuzul și corupția, forța și violența, atît a funcționarilor cît și a soldaților. Cea mai mare nemulțumire o provoca fiscalitatea obligatorie, aspră și abuzivă.

Munții și pădurile Siciliei, libere odinioară pentru locuitorii insulei, erau acum supuse fiscalului. Locuitorii nu mai aveau voie să vînde animale cu blănuiri scumpe, iar cerbii și căprioarele, ierarii și vulpile puteau fi vîinate numai de nobilimea angevină. Creșterea oilor și a caprelor — principala ocupație a sicilienilor — era și ea reglementată de francezi: fiecare păstor plătea o taxă pe cap de animal, avînd obligația ca în turma lui să aibă un anumit număr de miei și iezi.

* La sfîrșitul sec. XII, Sicilia intrase sub „tutela” împăraților germani din familia Hohenstaufen. La mijlocul veacului următor, un principe francez, Carol de Anjou, al zecelea fiu al regelui Ludovic VIII al Franței (1223-1226), i-a înfrînt pe ultimii Hohenstaufeni, în bătăliile de la Benevent și Tagliacozzo, devenind rege al Neapoleiului și Siciliei — n.r.

Sicilienii plăteau taxe pentru orice: pentru recolta de cereale, pentru castanii comestibili pe care-i cultivau, pentru gogoșile de mătase, întrebuintate ori neîntrebuintate, pentru țesăturile de mătase lucrate de tinerele fete, pentru roiul de albine împrăștiat de vînt, pentru locuințele construite pe țîrm. Marea, pădurile, munții, totul aparținea stăpînului angevin, care încerca, astfel, să redreseze sistemul financiar deficitar al regatului său. În același scop, regele mai apela și la un procedeu „clasic” de asigurare fiscală: schimbarea cît mai deasă a monezilor. În sunet de trompete, pe străzile orașelor și satelor siciliene, locuitorii predau banii vechi funcționarilor francezi, care nu treceau niciodată în condiții sumă exactă încasată.

Această administrație abuzivă afecta și nobilimea siciliană. Multor proprietari funciari locali li se luaseră pămînturile; alții fuseseră închiși, pentru motive minore, ca astfel să li se poată confisca averile.

Dominația angevină era urîită în Sicilia. Ocupanții nu vorbeau limba locuitorilor, nu le respectau obiceiurile, se purtau aspru; pretutindeni domnea teroarea. Populația insulei nu aștepta decît o ocazie potrivită pentru alungarea asupritorilor.

În urma prigoanei dezlănțuite în Sicilia chiar din primii ani ai stăpînirii angevine, mulți nobili au emigrat. Spre Barcelona, de pildă, capitala regatului Aragon, s-au îndreptat mai mulți seniori, între care doctorul Ioan de Procida.

Ioan de Procida, născut în 1210 la Salerno, urmasa Facultatea de medicină în orașul natal, ajungînd un medic vestit; a slujit, pe rînd, pe Frederic II de Hohenstaufen, împărat german și rege al Siciliei, apoi pe Manfred, fiul natural al acestuia, înfrînt de Carol de Anjou la Benevent (1266), unde a și murit. Doi ani mai tîrziu, a fost înfrînt, la Tagliacozzo, și ultimul Hohenstaufen, Conradin; Carol a rămas stăpîn netulburat.

Papa Clement IV i l-a recomandat pe Ioan de Procida ca un foarte bun medic. Dar Ioan de Procida a rămas fidel taberei Hohenstaufenilor și, în 1275, s-a stabilit, după ani de peregrinări prin Germania și Italia, la Barcelona, slujind cu aceeași credință pe Petru III de Aragon și pe soția acestuia Constanța, fiica fostului rege Manfred al Siciliei. Drept răsplăt pentru credința sa, a fost numit cancelar al Aragonului.

Conspiratorii

Legende siciliene și cronicarii au făcut din Ioan de Procida un mare conspirator, autor al unor acțiuni pirateresti și aventuroase. Ceea ce este sigur e că Ioan de Procida, în calitate de cancelar al Aragonului, a fost autorul „marii conspirații” în care intrau Bizanțul, Aragonul, Genova și care a adus sfârșitul dominației angevine în Sicilia și instaurarea dominației aragoneze.

Spirit realist, doctorul Procida își dăduse seama că singurii monarhi pe care se putea baza pentru realizarea planurilor sale erau împăratul bizantin Mihail VIII Paleologul și Petru III cel Mare, regele Aragonului. Cît despre sicilienii, știa cît de aprinse le erau nemulțumirile ca să nu ia parte la conspirația plănuită.

Împăratul Mihail VIII cunoștea planurile lui Carol și pregătirile întreprinse de acesta pentru a deveni stăpînul Mediteranei. Ca urmare, era dispus să accepte orice plan care ar fi dus la amînarea expediției. Flotă, ce-i drept, nu avea ca să întreprindă o contra-expediție, dar tezaurul era încă plin și aurul bizantin, împărțit cu dărnice, putea suplini lipsa flotei. Cu atît mai mult cu cît alături de bizantini se aflau și genovezii. Republica Genova se temea de Carol, prietenul venețienilor. Semnarea unei alianțe cu Veneția ar fi însemnat, de fapt, sfârșitul dominației genoveze în Marea Neagră. Procida știa că genovezii sînt foarte bogați și au și o minunată flotă de război.

Cît despre regele Petru III al Aragonului, acesta se simțea frustrat de drepturile la tronul regatului sicilian, drepturi pe care le avea prin soția sa, regina Constanța, moștenitoarea tronului Hohenstaufenilor în Sicilia. Prin cancelarul său, Petru de Aragon a căutat alianțe și legături cu locuitorii Siciliei.

Conspiratorii și-au început acțiunile încă din 1279. Atunci, conform legendelor siciliene, Ioan de Procida ar fi întreprins călătoria, deghizat în călugăr franciscan, la Constantinopol, la Palermo și la papa Nicolae III. Toate aceste acțiuni au fost încununate de succes și totul s-ar fi sfîrșit cu doi ani mai devreme dacă papa Nicolae III nu ar fi murit în 1280*. În locul lui a fost ales Martin IV, favorabil politicii lui Carol și ostil sicilienilor.

Legenda vorbește despre călătoriile doctorului Procida la marile curți europene, despre întrevederea cu nobilii sicilienii, cu lux de amănunte, cu detalii extraordinare. Potrivit legendei, acțiunile lui se succedau la intervale scurte. Și totuși,

putea oare un bătrîn de aproape 70 ani să colinde Europa în lung și în lat, luni întregi, fără odihnă? Legenda răspunde afirmativ. Dar după ultimele cercetări ale documentelor spaniole și italiene, celebrul istoric britanic Steven Runciman a ajuns la concluzia că legenda greșește în unele locuri, și anume în ceea ce privește activitatea fizică, concretă, a doctorului Procida. El a rămas la Barcelona, conducînd de acolo firele complotului, trimițînd în numele lui soli, printre care fiul său Francisc, care l-a însoțit și în peregrinările anterioare, ori fratele său Andrei.

Toate pregătirile lui Carol I pentru expediția spre Constantinopol erau terminate în 1281. Flota se adunase la Messina. Se aștepta doar semnalul. Petru III își pregătise și el flota, pentru a interveni oricînd. Expediția lui Carol fiind anunțată drept cruciadă, papa îi permisesese să-și însușească zeciuiala bisericii. Dar aceleași pretenții le ridica și Petru III,

Carol de Anjou, primul și ultimul suveran angevin al Siciliei...

* De la 1265, cînd s-a instaurat dominația angevină în Sicilia, și pînă la 1283, cînd a luat sfîrșit, pe tronul pontifical s-au succedat șapte papi — n.r.

anunțind că se pregătește și el de cruciadă. Avea și un motiv: cu câțiva ani în urmă, se amestecase în luptele dinastice dintre regii din nordul Africii; acum, unul dintre ei se arătau nemulțumiți și Petru pregătea armata — declara el — pentru liniștirea lucrurilor de acolo și nu pentru Italia. La sfârșitul anului 1281, Petru III a trimis la Constantinopol pe distinsul căpitan genovez Benito Zaccaria, care s-a întors la Barcelona aducând asigurări din partea lui Mihail VIII și a genovezilor. Abia acum Petru III a îndrăznit să-și divulge planul de alungare a angevinilor. Mai trebuiau așteptate doar spiritele în Sicilia și lucrul era ca și făcut.

Clopotele cheamă la revoltă

La începutul anului 1282, criza se simțea în aer; scînteia care a produs declanșarea ei a scăpărat în săptămîna Paștilor. Agenții regali colindau insula pentru rechiziții; se luau ultimele alimente ale țărănilor, ultimul cal, ultimul porc. Spiritele erau încordate la maximum. Și totuși, ocupanții nu sesizau atmosfera atît de încărcată. Viceguvernatorul insulei se afla la Messina, iar soldații din cele 42 cetăți dormeau liniștiți. Dar sicilienii așteptau o greșeală a francezilor, una singură.

Un obicei al locuitorilor din Palermo era ca în luna Paștilor să aibă loc o procesiune la biserica „Sfîntului Duh”, aflată la cale de jumătate de milă de vechiă cetate, pe o stîncă. La 30 martie 1282 se adunase acolo un mare număr de credincioși care așteptau, dansînd și cîntînd, începutul slujbei de vecernie.

Deodată și-a făcut apariția un grup de francezi care s-au amestecat prin mulțime. Veseli și amețiți de băutură, ei au tratat tinerele siciliene cu o familiaritate pe care sicilienii n-au putut-o suporta. Un oarecare sergent Drouet a smuls dintr-un grup o tinăra siciliană, a privit-o stăruitor și i s-a adresat cu cuvinte vulgare. Era mai mult decît puteau răbda sicilienii. Aceasta a fost ca un semnal. Francezii au fost înconjuțați și măcelăriți. În momentele acelea, clopotele au început să sune, chemînd credincioșii la vecernie, și, în același timp la război și revoltă. De aici și numele revoltei — „vecerniile siciliene”. Dangătul clopotelor se împletea cu strigătul „Morani li franceschi” și cu urletele victimelor. Orice francez întîlnit în cale era ucis. Casele lor, hanurile și circumsile frecventate de ei au fost devastate, iar francezii omorîți. Sicilienele căsătorite cu ocupanți au împărțășit soarta soților lor.

Zăvoarele mănăstirilor dominicane au fost sfărîmate, călugării scoși afară și si-

...și Manfred de Hohenstaufen, învinsul de la Benevent

liți să pronunțe „ciciri” — cuvînt pe care francezii nu-l puteau pronunța de loc. Și cine nu-l putea pronunța — era omorît. A doua zi dimineată, 2000 francezi — femei, bătrîni, copii — zăceau morți, iar orașul era în mîinile răsculaților.

Puțini francezi au supraviețuit masacru-lui din Palermo. Astfel, judecătorul Jean de Saint-Rémy s-a refugiat, împreună cu cîțiva cavaleri, în Castelul de la Vicari.

Reprezentanți din fiecare district s-au adunat și au proclamat Comuna autonomă, condusă de un căpitan, trei vicecăpitani și un număr de consilieri. Steagul angevin a fost înlocuit cu emblema acordată de împăratul Frederic II: vulturul imperial. Comuna din Palermo a preluat imediat operațiunile pentru alungarea francezilor din insulă, trimițînd a doua zi soli în toate orașele ca să-i îndemne pe locuitori să le urmeze exemplul.

În aceeași zi, marți 31 martie, bărbații

din Palermo s-au îndreptat spre Castelul Vicari, unde se adăpostiseră francezii fușiți din oraș. În timpul discuțiilor dintre Jean de Saint-Rémy și asediatori, unul dintre aceștia l-a ținut pe judecător cu o săgeată, lăsându-l mort. Din nou — un semnal. Un semnal pentru măcelărirea celor care se adăposteau în cetate.

Primul oraș care a urmat exemplul celor din Palermo a fost Corleone; și aici s-a proclamat Comuna, al cărei căpitan a trimis soli la Palermo pentru a stabili acțiuni comune. În adevăr, în scurt timp, cele două localități au reușit să trimită trupe în trei direcții — spre vest către orașul Trapani, spre sud către Caltanissetta, și spre est către Messina. Scopul: ridicarea restului insulei pentru alungarea definitivă a francezilor.

Dilema Messinei

Numai în două orașe au fost cruțați cițiva francezi: la Calatafimi și la Sperlinga. La Calatafimi, judecătorul Siciliei de Vest — Guillaume Porcelet — cîștigase simpatia sicilienilor, prin dreptatea și bunătatea sa. Drept recompensă, el și familia lui au fost lăsați să ia drumul Franței. La Sperlinga, garnizoana orașului a fost dezarmată și invitată să se retragă la Messina.

Messina era singurul oraș care se bucurase de favorurile lui Carol: aici aștepta flota pregătită pentru expediția spre Constantinopol; tot aici era și o puternică garnizoană, condusă de Herbert d'Orléans, guvernatorul Siciliei, și aflată într-o cetate din apropiere (Mattegrifon). Familia Riso, care conducea orașul, era și ea de partea angevinilor.

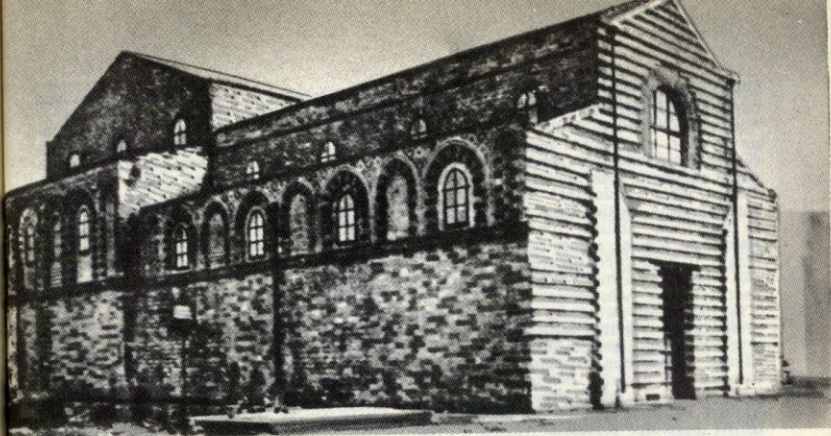
La 31 martie, cînd întreg vestul și centrul insulei se aflau în mîinile răscuțaților, Comuna din Palermo a trimis o scrisoare populației din Messina, cerîndu-i să i se alăture.

Situația messinienilor era dificilă: din Mattegrifon îi domina garnizoana franceză, iar la chei erau ancorate vasele franceze.

La 15 aprilie, un corp al garnizoanei din Messina, în frunte cu Giacomo Ciriolo, a pornit spre cetatea vecină Taormina, ca măcar aceasta să fie apărată de rebeli. În același timp, nobilul messinian Ricardo Riso a fost trimis cu 7 galere să blocheze Palermo. Dar pe zidurile orașului Palermo flutura și steagul... Messinei, căci palermitanii îi socoteau frați pe messinieni. Și soldații lui Riso au refuzat să lupte împotriva propriului lor drapel!

Martora „vecerniilor siciliene”: biserica de lângă Palermo. Interior...

...și vedere exteriord

Între timp, messinienii s-au hotărât să trimită un sol la Constantinopol, ca să-i relateze lui Mihail VIII evenimentele petrecute.

Regele își mușcă sceptrul

În fața revoltei, Carol de Anjou n-a rămas indiferent: mișcarea sicilienilor putea însemna sfârșitul expediției pregătite cu atita trudă.

Viceamiralul Matteus de Salerno a fost trimis cu 4 galere să atace Palermo. Ordinul fusese dat la 4 aprilie, dar cînd Matteus a ajuns la destinație, întreaga insulă era în revoltă. Cu două galere pierdute, abia s-a putut reîntoarce la Neapole pentru a raporta regelui cele întîmplate.

Carol n-a disperat. De partea lui era papa Martin IV, care a refuzat să ia sub protecția sa Comunele siciliene. Mai mult, la 7 mai a emis o bulă de excomunicare pentru sicilienii și pentru oricine le-ar da ajutor. În același timp, o altă bulă excomunica pe Mihail VIII Paleologul.

Pe Petru cel Mare al Aragonului, revolta sicilienilor l-a luat, totuși, prin surprindere. Agenții săi o incluseră în planurile lor, dar nu sperau să izbucnească atît de repede. Cîva timp, regele Petru a stat în expectativă, dar revolta Messinei și incendierea flotei lui Carol l-au determinat să treacă la acțiune, trimițînd un ambasador la papă ca să primească binecuvîntarea pentru pretinsa „cruciadă” contra necredincioșilor din Nordul Africii. Papa, care știa adevărul, nu s-a lăsat înșelat și nu i-a dat binecuvîntarea, încercînd, la rîndul său, să pacifice el insula.

La Messina, atmosfera se înfierbînta. Opinia locuitorilor era în favoarea revoltaților. Numeroși messinieni erau, în egală măsură, cetățeni ai orașului Palermo, plecați de acolo pe vremea cînd Messina fusese centrul administrativ al insulei. Îngrozit de atmosferă și ca să fie sigur măcar de cetatea Taormina, Herbert d'Orléans a mai trimis acolo un corp de soldați conduși de napolitanul Micheletto Gata. Dar Ciriolo și oamenii săi, simțîndu-se ofensați de lipsa de încredere arătată, au trimis în închisoare pe Gata și soldații lui.

Două zile mai tîrziu, la 28 aprilie, revolta a izbucnit și la Messina. Guvernatorul, întreaga garnizoană și toți francezii s-au retras în Castelul Mattegrifon. Flota, flota cea adunată cu trudă de Carol I, a fost incendiată și distrusă. Și la Messina s-a proclamat Comuna. Tocmai atunci s-au întors de la Neapole trei trimiși messinieni: Balduin Mussone, Baldo Riso și Matteus Riso. Balduin Mussone s-a alăturat messinienilor, ajungînd căpitanul Comunei, iar cei doi Riso au fost trimiși să-și întîlnească prietenii în cetatea Mattegrifon.

Herbert d'Orléans, negociînd cu Mussone, a obținut un salv-conduct pentru el și oamenii săi și a plecat în Franța, cu promisiunea că nu se va mai întoarce niciodată în Sicilia. Dar, abia plecat, a ordonat vîslașilor să se îndrepte spre Catona, pentru a se întîlni cu cel mai bogat nobil de pe acele meleaguri — Pietro Ruffo, rămas fidel casei de Anjou — cu care a plănuit un contraatac.

prin trimiterea celui mai abil diplomat al curții sale, cardinalul Gerard de Parma. Vizita acestuia avea ca scop să liniștească pe revoltați și să obțină supunerea necondiționată a insulei. În timp ce trimisul papal călătorea spre Sicilia, la 10 iunie, Carol a emis o ordonanță cu 57 puncte. Administrația Siciliei urma să se schimbe. Se interzicea abuzul funcționarilor, al fiscoșului în special, sechestrarea de bunuri fără a fi plătite, confiscarea pământului etc., cetățenii nu mai puteau fi închiși pentru motive neîntemeiate.

Dar sicilienii au rămas impasibili la promisiunile regelui, continuând acțiunile începute. În iunie, la Messina, prizonierii din Mattagrifon și membrii familiei Riso au fost omorâți. Balduin Mussone a fost înlocuit la conducerea Comunei cu Alaimo Lentini. Messina se pregătea să reziste asediului armatelor regale. Pisa, Genova și chiar unii locuitori ai Veneției au trimis galere messinienilor. La 6 august Carol a atacat Messina. La apărarea cetății au participat nu numai trupele; femei, bătrâni, copii, au luptat cot la cot pe zidurile Messinei, și francezii au fost respinși.

În această atmosferă a sosit și solul papei, cardinalul Gerard. Căpitanul Alaimo l-a primit bine, propunând chiar să încredințeze orașul în mâinile lui, dacă papa s-ar declara el singur protectorul Comunei. Dar Gerard de Parma a răspuns stingaci: biserica vrea să facă dreptate și să restituie cetatea lui Carol, căruia îi aparține. În fața acestei situații, messinienii și-au schimbat brusc atitudinea: Alaimo Lentini a smuls cheile cetății din mîna cardinalului și l-a poftit să părăsească cetatea. Astfel, prima încercare de pacificare a eșuat. A făcut și regele o încercare: a cerut șase cetățeni din Messina, aleși de el, care urmau să fie pedepsiți,

restul cetățenilor fiind iertați. Cum era de așteptat, oferta a fost respinsă.

Între timp, se stabiliseră relații cu Petru de Aragon. Între două dominații, sicilienii au ales-o pe aceea care li se părea mai puțin abuzivă, mai puțin despotică. Oricum, în acel moment, le era de ajutor. Delegația lor a mers în tabăra lui Petru și, pe nisipul de la Collo, a jurat credință regelui Petru III de Aragon și soției acestuia, Constanța. La rîndul lui, Petru a jurat că va respecta obiceiurile, tradițiile și libertățile siciliene. La 30 august 1282, armata condusă de Petru a debarcat la Trapani: rebeliunea din Sicilia devenise un război european.

Peste 9 luni, însă, la 1 iunie 1283 înfrîngerea francezilor era clară. Sicilia trebuia abandonată. De pe malul mării, Carol de Anjou își blestema soarta și, spun unii cronicari, își mușca sceptrul de furie și mîhnire.

Sicilia s-a eliberat astfel de dominația franceză, fără să devină independentă: ea va aparține, cîteva secole, monarhiei spaniole.

Pentru sicilienii, rezultatul „vecerniilor” lor nu a fost decît înlocuirea unei dominații cu o alta. Pe plan european, însă, s-a produs o schimbare a echilibrului de forțe: Carol I de Anjou nu mai era cel mai puternic suveran al Europei și al timpului.

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

Cadier L., *Essai sur l'administration du Royaume de Sicile*, Ernest Thorin, Paris, 1891 ; Micheler J., *Histoire de France — Moyen-Age*, vol. III, Alphonse Lemerle, Paris, 1880 ; Pays G., *Naples 1130-1857*, Jules Lainé, Paris, 1857 ; Reinsch J., *La France et l'Italie devant l'Histoire*, Felix Alcan, Paris, 1893 ; Runciman S., *The Sicilian Vespers*, Cambridge University Press, Cambridge, 1958 ; Savelli A., *Histoire d'Italie et de l'Empire Romain jusqu'à nos jours*, Payot, Paris, 1936.

● Clio anunță ● Clio anunță ● Clio anun

■ Partenonul în mare primejdie

„Dacă nu se intervine acum, Partenonul nu va mai exista peste zece ani”. Această părere aparține nu unui profan, amator de aprecieri șocante, ci profesorului grec Anastassos Orlandos, care se ocupă de 35 ani de conservarea Acropolei. Doi dușmani sînt principalii vinovați ai acestei situații: poluarea și turiștii. Partenonul, templul cu 82 coloane, care a supraviețuit timp de 2500 ani trăznetelor, otomanilor, venețienilor și eroziunii, este acum în mare primejdie.

Pericolul acesta nu este cu totul nou și nici îngrijorarea iubitorilor de istorie și artă nu e de dată recentă*. Nou e însă faptul că „șansele de supraviețuire s-au înrăutățit rapid în ultimii doi ani” — după cum a declarat profesorul Orlandoș unui reporter al publicației din R.F.G. Welt am Sonntag.

Să precizăm cauzele. În zona orășenească Atena-Pireu s-au construit în ultima vreme docuri, uzine metalurgice, rafinării, uzine chimice — care îmbicesc atmosfera cu gaze poluante, pe bază de carbon și sulf.

Contactul cu marmura clădirilor străvechi are ca efect prefacerea pietrei noabile în nisip.

Al doilea dușman sînt turiștii. E destul să atingă marmura — ceea ce fac adesea — și se produce o deteriorare înfînteazălă a stratului protector, exterior, al acesteia. Coloanele devin de aceea... tot mai subțiri.

În disperare de cauză, specialiștii greci au propus să se construiască în jurul templelor drumuri pentru turiști, îngrădite de garduri. UNESCO și-a opus vetoul. Asemenea garduri, a obiectat ilustra organizație culturală, ar urîși ambianța, „prejudiciind puritatea liniilor Partenonului”. Profesorul Orlandoș a ripostat: „Liniile acestea or să zacă curînd în nisip”.

Oricit ar părea de curios, dar și arheologii au dat Acropolei o lovitură. La începutul secolului, ei au consolidat cu gheare de metal fragmentele de marmură care amenințau să cadă. Dar metalul nu a rezistat nici variațiilor de temperatură, nici ruginii, nici vevilor de eșapament ale automobilelor.

Multă vreme, obirșia distrugerilor nu a fost cunoscută. Încă în 1959, se vorbea despre o „maladie a pietrei”, cînd de fapt cauza era poluarea atmosferei, „bombardarea” prețioaselor construcții cu particule de gaz.

Ce este de făcut? O comisie de experți a elaborat un „plan defensiv”:

1. Prin plantări de iarbă, solul va fi consolidat, vegetația va absorbi o parte din gaze, iar apa de ploaie (conținînd materii poluante din aer) va fi mai lesne absorbită.

2. Se vor interzice la Atena automobilele. Admise: doar autobuze cu tracțiune electrică și metrouri.

3. Protejarea tuturor clădirilor Acropolei în uriașe sere, „case de sticlă”.

4. Consolidarea tuturor construcțiilor în „corsete” de oțel.

5. Așternerea unei pelicule protectoare din plastic peste toate suprafețele care intră în contact cu aerul.

Arheologul belgian Lemaire a făcut nu de mult o demonstrație, pentru a ilustra stadiul distrugerii. A „mîngîiat” cu mîna o coloană deosebit de periclitată și pe degetele sale a rămas, din abundență, praf de marmură. Un corespondent de la Los Angeles Times a transmis atunci ziarului său: „Grăbiți-vă, dacă vreți să mai vedeți Partenonul”.

O alarmă falsă? Se pare că nu.

M. M.

■ Danemarca: zeci de milenii în plus

La începutul lunii iunie, arheologii danezi au descoperit că partea de est a Jutlandei era locuită de vîndatori și pescari încă în urmă cu 100 000 ani.

Soeren Andersen, conducătorul grupului de cercetători care au făcut excavații într-un depozit de argilă datînd din epoca glaciară, consideră că unelte de piatră găsite de echipa sa prelungec înapoi istoria Danemarcei cu foarte multe milenii.

Pînă acum, cele mai vechi urme ale omului în această țară datează de 15.000 ani, cînd un trib de vîndatori aparținînd „culturii Hamburg” a pătruns pe teritoriul danez în urmărirea renilor care migrau spre nord, o dată cu retragerea ghețurilor.

Săpăturile efectuate de Andersen și colaboratorii săi la Christianfeld, în apropiere de Kolding, par a dovedi că Danemarca, cel puțin în zona ei sudică, era populată încă înainte de ultima epocă glaciară. Pe atunci, teritoriul țării era acoperit de păduri, dar climatul nu se deosebea prea mult de cel de astăzi.

* Vezi și nota din Magazin istoric, nr. 1/1970.

Generațiile Ceneiului

Dr. WILLIAM MARIN

Septembrie 1944. Flăcările se înălțau mistuitoare spre cer, devorând case, magazine cu grîne și furaje. În marginea satelor, oamenii palizi, bărbați și femei, își săpau propriile lor morminte. După ce totul a fost terminat, au răsunat împușcăturile.

La Pesac, hitleriștii au executat 10 locuitori și au incendiat 14 case și 50 magazine cu grîne și furaje. La Biled au fost uciși alți 12 cetățeni, la Periam 19; în comuna Lovrin, fasciștii au scos ochii la doi ceferiști, i-au stropit cu benzină și le-au dat foc. La 21 septembrie 1944, pe drumul dintre comunele Cărpiniș și Iecea Mare, SS-iștii au împușcat șase țărani din comuna Cenei. Cu o zi înainte, lângă Fabrica de cîneapă, hitleriștii ucisese un alt tînăr. Dar criminalii nu erau satisfăcuți, gestapoviștii Spieler și Breier întocmiseră o listă neagră pe care figurau mult mai mulți oameni din Cenei. Nu fuseseră găsiți la casele lor și nu putuseră fi arestați. Scăpaseră chiar cei din fruntea listei!

De ce au organizat hitleriștii această singeroasă răfuială cu un număr atît de mare de locuitori ai comunei Cenei? Cine au fost victimele bestialei represii?

De la primele vise la primele acțiuni

Situată în vestul județului Timiș, pe malul drept al canalului Bega, în apropiere de frontiera cu Iugoslavia, comuna Cenei este una din vechile așezări bănațene (cele mai vechi mențiuni scrise datează din anul 1221). De-a lungul existenței sale, Ceneiul a fost distrus în cîteva rînduri, dar de fiecare dată viața și-a reluat cursul, prin efortul și hărnicia oamenilor săi: români, sîrbi, croați, maghiari și germani. Trăind și muncind împreună, țăranii și meșteșugarii din Cenei au înfruntat umăr la umăr multe furtuni. Cimentarea sufletească a acestei comunități omenești a intrat într-o nouă fază o dată cu constituirea aici a primei organizații socialiste, fapt petrecut pe la începutul veacului nostru. Printre inițiatorii ei s-au aflat și țăranii Albert Stemper și Lorentz Götter, ambii din localitatea Iecea Mare, aflată în apropiere de Cenei. Din organizație făceau parte: Gheorghe Roșu, Petru Keller, Petru Arany, Matei Sauer și alții.

S-a păstrat un document din 1903 privind judecarea la tribunalul din Cenei a lui Albert Stemper, acuzat de propagarea ideilor socialiste. Götter a fost și el citat în fața tribunalului. Publicistul Iosif Gabriel a reproduș acest dialog:

Judecătorul: Nu vrei să renunți la ideile socialiste?

Götter: Nu! Întotdeauna, fie că mă aflu într-o casă sau pe ogor, le vorbesc oamenilor despre ideile sănătoase ale socialismului.

Judecătorul: Dar ești un om bătrîn, cu un picior în groapă...

[Götter avea atunci 77 ani].

Götter: Tocmai de aceea trebuie să folosesc din plin timpul, pentru a explica oamenilor tineri telurile socialismului.

În cursul anului 1918, femeile din Cenei, strivite de nevoi, au ținut o întrunire în fața primăriei, cerînd pline și reîntoarcerea bărbaților de pe front. Nemulțumirile s-au intensificat și mai mult după terminarea războiului, cînd soldații s-au reîntors de pe front, unii dintre ei cu idei revoluționare. Ca și în alte comune din Banat, țăranii din Cenei au înlăturat vechile autorități, compromise prin servilismul manifestat față de moșieri și chiburi, prin ostilitatea lor față de cei asupriți. În decembrie 1918, peste o sută de țărani au pătruns în localul primăriei, i-au alungat pe notar și primar și au instalat un nou consiliu comunal, în frunte cu Obrad Comanov-tatăl. Bucurîndu-se de sprijinul locuitorilor, noua administrație a împărțit loturi pentru case și a elaborat un proiect privind confiscarea a 300 iugăre din izlazul comunal, care fuseseră acaparate abuziv. Dar, în iunie 1919, autoritățile superioare l-au destituit pe primarul ales de țărani. O încercare a acestora de a-l înlătura pe primarul impus s-a soldat cu arestarea și întemnițarea celor mai combativi dintre săteni.

În 1920 s-au întors acasă mai mulți țărani, foști ostași în armata austro-ungară; căzuți prizonieri pe frontul de răzărît, ei cunoscuseră direct evenimentele revoluționare din Rusia, unii luptînd chiar în rîndurile Armatei Roșii pentru apă-

Un grup de antifasciști bănățeni arestați în 1933; al doilea din dreapta — Jarco Ianoșev

rarea Revoluției din Octombrie. Un alt țaran s-a întors din S.U.A., aducând cu el cărți și broșuri socialiste, care au cunoscut o largă circulație printre săteni.

În anul 1924, organizația P.C.R. din Timișoara a stabilit legături cu Ceneiul. Printre primii care s-au înrolat în rândurile partidului comunist au fost Gheorghe Roșu, Obrad Comanov-fiul, Emeric Meszaros, Ilin Boga și alții. În 1925, la Cenei au fost organizate, în condițiile ilegalității, două celule comuniste. Una dintre ele, al cărei secretar era Obrad Comanov-fiul, cuprindea țărani și muncitori ca Jarco Ianoșev, Ilin Boga, Dragomir Cirin și alții; cea de-a doua — secretar Emeric Meszaros — cuprindea șapte muncitori de la Fabrica de cărămidă din localitate, printre care: Ștefan Sculteti și Ludovic Sculteti, Mihai Steinbach. Activitatea ambelor celule era coordonată de O. Comanov-fiul. Comuniștii din Cenei au desfășurat o rodnică activitate în rîndul sătenilor, care au donat importante sume pentru Ajutorul Roșu. Autoritățile au ripostat, arestînd în 1925 pe O. Comanov-fiul.

La indicația partidului, principala preocupare a comuniștilor din Cenei s-a îndreptat spre organizarea muncitorilor agricoli, foarte numeroși în localitate și împrejurimi. Activitatea lor a fost încununată de succes: în 1926 și 1927, lucră-

torii agricoli au declarat greve, reușind să impună mărirea de salariu. Influența comuniștilor în rîndul maselor s-a reflectat în mod grăitor cu prilejul alegerilor parlamentare din 1928, cînd Blocul Muncitoresc Țărănesc (B.M.T.) a obținut la Cenei 400 voturi. La Congresul Sindicatelor Unite, desfășurat la Timișoara între 2-5 aprilie 1929, a participat și o delegație din partea muncitorilor și țăranilor din localitate.

Au venit apoi anii crizei economice din 1929-1933; un document al vremii arată că la Cenei ziua de lucru ajunsese la 18-19 ore. La Fabrica de cărămidă, muncitorii lucrau 12-14 ore pe zi, primind un salariu cu care nu-și puteau acoperi nici cele mai elementare necesități. În 1929, comuniștii au organizat aici o grevă, care a fost înăbușită.

Protestul lui Lucrețiu Pătrășcanu

La indicația comitetului județean, Obrad Comanov-fiul, Jarco Ianoșev și alții au stabilit legături cu sătenii din localitățile apropiate — Ghecea, Bobda, Sînpetru, Răuți, Beregsăul Mic, Iecea Mare, Iecea Mică, Otelec, Pustiniș — care, activînd mai întîi pe linia Blocului Muncitoresc Țărănesc au intrat apoi în rîndurile partidului.

Comuniștii au stabilit strînse legături cu membrii de stînga ai organizației locale a Partidului Social-Democrat, realizîndu-se o strînsă colaborare, astfel încît indicația P.C.R. privind înfăptuirea

Frontului Unic Muncitoresc a găsit un teren favorabil. În alegerile comunale din 1930, lista socialistă, sprijinită de organizația P.C.R., a ieșit învingătoare, obținându-se 8 locuri în consiliul comunal. Obrad Comanov-tatăl a fost ales în funcția de primar.

Dar autoritățile n-au tolerat mult timp această situație; cu prilejul unei ședințe a primarilor din plasa Jimbolia, O. Co-

Obrad Comanov-fiul în anii tinereții, împreună cu Ecaterina, soția sa

manov-tatăl a fost maltratată și demis abuziv din funcție. Obrad Comanov-fiul a fost arestat și dus la Jimbolia, unde a fost schingiuit. Până la urmă, însă, din lipsă de dovezi autoritățile au fost silit să-l elibereze.

Pe baza hotărârii luate de comuniști și social-democrați în ziua de 1 Mai 1930, s-a declarat grevă la Fabrica de cărămizi. Același lucru l-au făcut și lucrătorii agricoli. Muncitorii și țărani au organizat o întrunire, în timpul căreia au luat cuvântul fruntași locali și reprezentanți

veniți din Timișoara. O. Comanov-fiul și-a încheiat expunerea, strigând: „Trăiască învățătura lui Marx, Engels, Lenin! Trăiască Rusia Sovietică, prima țară a socialismului!”. După aceea el a ridicat un steag roșu, confecționat special pentru cinstirea marii sărbători. Șeful postului de jandarmi s-a năpustit asupra lui, vrînd să-l aresteze, dar cei prezenți l-au dezarmat și l-au alungat din sală.

1931. Campania electorală pentru alegeri parlamentare era în plină desfășurare. Apreciindu-se munca desfășurată de comuniștii din Cenei, conducerea partidului a hotărît ca în fruntea listei Blocului Muncitoresc Țărănesc din județul Timiș-Torontal, imediat după Lucrețiu Pătrășcanu să figureze candidatura lui Obrad Comanov-fiul.

Autoritățile urmăreau cu înverșunare pe candidații B.M.T. În numărul său din 27 mai 1931, gazeta timișoreană **5 orai ujság** („Gazeta de la ora 5”) relatează arestarea de către jandarmi a lui Lucrețiu Pătrășcanu, O. Comanov-fiul și Matei Friedmann. La 29 mai, una din publicațiile timișorene făcea cunoscută scrisoarea adresată de Pătrășcanu prefectului Ștefan Bunghețean, în care înfiera arestarea pe care o suferise O. Comanov-fiul la 22 mai, împreună cu alți candidați: Sfeta Dănilă, Ștefan Megheri etc. Autorul protestului arăta pe larg cum veniseră jandarmii și-l ridicaseră pe Comanov de acasă, îl duseseră din post în post. Peste tot, la Uivar, Otelec, Sinmartinul Sîrbesc, Ivanda și Giulvăz, jandarmii l-au bătut cumplit. „Viața lui Obrad Comanov este în primejdie — arăta Pătrășcanu — dacă nu se pune capăt imediat acestor abuzuri”. Sub presiunea maselor muncitoare și în urma protestelor presei muncitorești și democratice, autoritățile au fost silit să-i elibereze pe cei arestați.

Dar represuniile au continuat, atingînd punctul culminant în ziua votării. O scrisoare adresată de juristul Adrian Brudariu doctorului N. Lupu, și reproducă în gazeta **Vestul** din 4 iunie 1931 arăta: „Ticăloșia jandarmilor nu cunoaște margini. Este cea mai sălbatică alegere pe care am cunoscut-o. Satele sînt oprite de la vot de jandarmi beți. Localurile de vot sînt goale. Candidații noștri arestați nu pot părăsi orașul, căci jandarmii opresc toate mașinile, iar cei din trenuri, urmăriți de poliție, sînt dați jos. Cei care pătrund totuși pînă la secția de votare sînt arestați de jandarmi...”

În pofida tuturor acestor greutăți, în județul Timiș-Torontal, B.M.T. a obținut 10 487 voturi, Lucrețiu Pătrășcanu fiind ales deputat în Parlament.

La Cenei, procesul revoluționar în plină desfășurare, a înregistrat noi succese în anii următori. **Tinărul leninist** din 12 octombrie 1932 relatează despre o acțiune combativă a muncitorilor agricoli. În

aceiași an autoritățile au arestat 24 locuitori din Cenei, Moșnița, Peciu Nou și alte comune, iar un an mai apoi au efectuat noi arestări, printre cei privați de libertate aflându-se din nou O. Comanovfiul și colaboratorul său Jarco Ianoșev.

La chemarea P.C.R., țărani din Cenei au participat activ la lupta antifascistă. La 24 mai 1936, Timișoara a găzduit o mare întrunire cu participarea a 50 000 oameni din oraș și comunele bănățene. Când în martie 1939 s-a decretat mobilizarea parțială, muncitorii și țăranii din Cenei și comunele apropiate au răspuns imediat ordinelor de chemare, dând glas profundelor lor sentimente patriotice. Alături de toți fiii credincioși ai țării, muncitorii și țăranii din Cenei, indiferent de naționalitate, și-au manifestat ferm hotărârea să apere fruntariile patriei împotriva amenințării fasciste.

File din cronica unei aprigi lupte

După instaurarea dictaturii militaro-fasciste, comuniștii din Cenei și-au intensificat activitatea. În organizațiile de mase aflate sub îndrumarea P.C.R., mai ales în cadrul Apărării Patriotice, au intrat noi locuitori. Ei au militat pentru sprijinirea sistematică, materială și morală, a deținuților politici antifasciști aflați în penitenciarele din Caransebeș, Lugoj, Aiud etc. Comuniștii din Cenei au organizat dezertarea și adăpostirea a 50 tineri mobilizați de Antonescu. Celula locală, în pofida, drasticelor măsuri represive, a difuzat un mare număr de manifeste și a asigurat răspindirea presei ilegale (*Presă liberă, Apărarea, România liberă-Banat, Népszabadság, Lupta patriotică* etc). Membrii acestei celule, având legături cu celelalte celule comuniste, au difuzat presa comunistă, au asigurat strângerea de fonduri și alimente pentru luptătorii antifasciști. La Diniaș, de pildă, numărul dezertorilor ascunși a depășit cifra de 100. La Foeni s-au constituit în acei ani trei celule P.C.R.

Pe baza indicațiilor primite din partea conducerii superioare de partid, comuniștii din Cenei au adăpostit cîțiva ofițeri sovietici (printre care colonelul Alexei Cozin și maiorul L. M. Bogomolov), evadați din lagărul de prizonieri de la Timișoara, cu sprijinul antifasciștilor bănățeni. Timp de aproape un an, comuniștii din Cenei și Diniaș au ascuns un grup de 12 antifasciști iugoslavi, în frunte cu comandantul de partizani Miloico Filipcev.

Meszaros Emerik, colonelul A. Cozin, maiorul L. M. Bogomolov și Miloico Filipcev

Victoria insurecției din august 1944 a provocat la Cenei o explozie de entuziasm. Imediat, comuniștii au trecut la organizarea activității lor pe baze legale. Dar în cursul lunii septembrie trupele hitleriste au pătruns în Banat. Locuitorii au luptat activ, alături de grăniceri, împotriva dușmanului cotorpitor. Copleșiți numeric de inamic, grănicerii și civili înarmați s-au retras vremelnice. În momentul în care hitleriștii au intrat în Cenei, pe baza informațiilor primite de la Gestapo și a elementelor naziste locale, șapte antifasciști

au fost arestați și executați în apropiere de Cărpiniș.

În numărul său din 5 noiembrie 1944, **Scînteia** publica un articol sub titlul **Tăranii din Cenei știu ce vor!**, în care elogia lupta comuniștilor și a patrioților din această comună, primii pași pe care îi făcuseră pe drumul unor profunde prefaceri revoluționare. Azi, oamenii Ceneiului au transformat în realitate visele celor care cu aproape trei sferturi de veac în urmă își îndreptaseră ochii spre lumina socialismului.

1933: DIALOG DR. PETRU GROZA—DR. N. LUPU

(Urmare din p. 40)

pronunțat, de mișcarea vie a plugurilor [...]. Nu partidul tău, cu cadrele obișnuite ale grupărilor politice, ci tu ești în discuție [...]. Din acest motiv insistam la Sibiu și în conversația anterioară cu Livezeanu să primești felul meu de a proceda, lăsînd să nască mișcarea de jos în sus [...].

Te rog, deci, frate Lupu, să primești hotărîrea așa cum ea s-a dat, iar scrisoarea mea așa cum îți dictează răspunderea pe care ți-o asumi în aceste zile grele prevestitoare de mari furtuni.

Puterea reclamată sau chiar primită, bine știi, este mai mult o funcțiune subordonată capriciilor culiselor și manevrelor politice, decît constituie o garanție pentru executarea programului.

Decepțiile și evenimentele timpului vor colabora însă la lămuriri [...].

Voi reveni deci și mențin credința, fatal ne vom întîlni.

Cu veche afecțiune
Petru Groza

Deva, 17 iunie 1933"

Sublinierile în text îmi aparțin și le-am făcut pentru a marca o seamă de principii care scot în relief și mai bine personalitatea doctorului Petru Groza care definea încă de pe atunci pe marele patriot și om de stat.

În căutarea de căi pentru o concentrare democratică, dr. Lupu a optat pentru fuziunea Partidului Țărănesc cu Partidul Național-Țărănesc, realizată în primăvara anului 1934. Ceea ce l-a îndemnat spre această soluție era credința că va putea întări, cu gruparea sa, aripa de stînga, destul de puternică, a Partidului Național-Țărănesc. S-a înșelat însă în aprecieri, deoarece, izolat în partidul al cărui vicepreședinte era, a ajuns să se simtă tot mai singur.

Potrivit afirmațiilor lui Groza, cei doi oameni politici s-au mai întîlnit pe drum comun în alegerile parțiale de la Mehedinți — Hunedoara din 1936, în care dr. Lupu a candidat și a fost ales (la Mehedinți), precum și în Comitetul național pentru pace, afiliat la Reuniunea Universală pentru Pace (R.U.P.), care avea ca președinte de onoare pe Titulescu, dr. Lupu fiind președinte, iar dr. Petru Groza vicepreședinte.

Dar momentul politic, atît de important, din 1933, fusese pierdut. În testamentul său politic dr. Lupu își îndruma partizanii spre Frontul Plugarilor. Dar aceasta abia în decembrie 1946...

Iar dr. Petru Groza declara la moartea lui N. Lupu: „...A fost un vechi și adevărat luptător pe linia democrației reale. Prin dispariția lui, Parlamentul pierde un deosebit stimulent și o mare energie, căci este știut că el a luptat întotdeauna cu tendința de a se deslipe de lumea cea veche [...].

A fost însă mereu îngădît de aceștia [liderii Partidului Național-Țărănesc — n.r.], fiindcă vedeau în talentul, energia și puritatea sa suflătoare un om periculos intereselor lor politicianiste. Conștient de datoria sa a încercat în nemăsurate rinduri să se salveze revenind la linia adevăratelor sale convingeri, însă aceștia l-au ținut prizonier.

În ultima clipă, însă, el tot a evadat, cu gîndul să-și continue liber opera sa constructivă pentru țărănimă și muncitorimea pe care el a iubit-o, a ascultat-o și i-a închinat toată viața lui. Chiar și în preajma morții, el nu a uitat să arate cu degetul spre țărănimă și spre Frontul Plugarilor, această mișcare cu caracter țărănesc și muncitoresc, care întrunește azi toate năzuințele lui".

Cea mai lungă noapte

NICOLAE MINEI

În după-amiaza zilei de 31 august 1939, la ora cinci, mareșalul Goering, șeful suprem al forțelor aeriene ale celui de-al treilea Reich, era extrem de ocupat. Nu mai rămăseseră decît exact unsprezece ore și patruzeci de minute pînă cînd avioanele sale aveau să arunce asupra Poloniei incalculabila lor încărcătură de bombe explozive și incendiare, transformînd orașe întregi în ruine fumegînde, pulverizînd monumente multiseculare, dînd pradă flăcărilor școli, spitale și teatre, sfîrtecînd, arzînd de vii sau îngropînd sub dărîmături zeci de mii de femei, bărbați, copii și bătrîni. Nu mai rămăseseră decît exact unsprezece ore și patruzeci de minute pînă la declanșarea celui de-al doilea război mondial.

În cele ce urmează vom încerca să prezentăm cîteva secvențe din ajunul imediat al conflagrației. De la bun început menționăm că va fi o schiță numai a anumitor aspecte ale celor ce se întîmplau în culisele politice și militare ale marilor puteri. Revista noastră a publicat numeroase articole privind cel de-al doilea război mondial, situația României în preziua conflictului și în cursul desfășurării lui, rolul hotărîtor jucat de Uniunea Sovietică în zdrobirea agresorilor fasciști.

De data aceasta ne vom limita la evocarea cîtorva scene și momente mai puțin cunoscute.

Five o'clock tea

Era firesc, așadar, ca în ajunul operațiilor militare unul dintre cei care parafaseră proiectele acestor operații amănunțite să fie peste măsură de solicitat. Și într-adevăr, Goering avea de lucru. Cu aprobarea lui Hitler, invitasese la ceai — clasicul ceai de ora 5 — pe ambasadorul britanic Sir Neville Henderson, pe primul consilier al acestuia, Sir George Ogilvie-Forbes și pe industriașul suedez Birger Dahlerus, un personaj bizar și grotesc, mare admirator al Führerului, care-și asumase rolul de „intermediar privat” între Anglia și Germania în lunile precedînd declanșarea ostilităților. Goering își primea somptuos oaspeții și ceaiul pe care-l oferea era însoțit de băuturi mai consistente: la prînz luase masa cu

Dahlerus la „Hotel Esplanade” și cumpărase de acolo două sticle de coniac franțuzesc. Gîlindu-le încetul cu încetul, convivia trecură în revistă situația politică.

Între uscățivul diplomat britanic și obeza căpetenie nazistă, prietenia data de mult, cimentată de nenumărate cufuri și partide de vinătoare. În rapoartele adresate Londrei, ambasadorul se referea la mareșalul Reichului ca la „o persoană de cuvînt, demnă de toată încrederea și respectabilă în orice privință”. De obicei, Goering vorbea mult iar Henderson asculta cu atenție, reținînd cît mai exact expresiile folosite de interlocutorul său, transmițîndu-le cît mai fidel ministrului de Externe Halifax și premierului Chamberlain și neuitînd să le comenteze cît mai favorabil de fiecare dată.

Aşa se petrecură lucrurile şi în după-amiaza zilei de 31 august. Goering se lansă într-un monolog de aproape două ore, în care aduse tot felul de acuzaţii Poloniei, asigurându-şi invitatul că atât Hitler, cât şi el personal nu doreau decît pacea în general şi prietenia cu Marea Britanie în special. Henderson asculta în tăcere, permiţându-şi doar din cînd în cînd cîte un protest timid la tiradele ameninţătoare adresate Poloniei.

Asupra acestei întrevăderi, căreia unii istorici ai celui de-al doilea război mondial i-au acordat o importanţă exagerată, există trei versiuni. Prima este cea a lui Henderson, în volumul de memorii *The Failure of a Mission* („Eşecul unei misiuni”), apărut la Londra şi New York în 1940: în relatarea pe care o face, ambasadorul britanic arată că „a avut loc o conversaţie care nu putea duce nicăieri” şi că impresia lui a fost că „ea constituia un ultim efort deznădăjduit de a detaşa Marea Britanie de alianţa sa cu Polonia”.

Cea de-a doua versiune aparţine lui Dahlerus, despre care Henderson nici măcar nu pomeneste în amintirile sale că ar fi asistat la ciudatul five o'clock tea. Suedezul afirmă că ar fi propus o întîlnire germano-poloneză în Olanda — cu Goering ca emisar al Reichului şi Beck ca imputernicit al Varşoviei — şi că Henderson ar fi promis că va transmite sugestia lui la Londra. Din cele spuse de Dahlerus reiese că poziţia ambasadorului britanic a fost departe de a fi avut luciditatea pe care şi-o autoatribuie el ulterior şi că, în repetate rînduri, cînd Goering a invocat, ca pretext al unui război, „agresivitatea Poloniei”, Henderson a înclinat afirmativ din cap”.

Cea de-a treia versiune a furnizat-o consilierul de ambasadă Ogilvie-Forbes la procesul marilor criminali de război de la Nürnberg. Într-un fel, ea este şi mai compromiţătoare pentru şeful său decît cea a lui Dahlerus. Definind atmosfera reuniunii, Ogilvie-Forbes o aprecia ca „negativă şi disperată, dar amicală”. Componenta negativă i se datora lui Goering, cea amicală lui Henderson, care — remarcă Ogilvie-Forbes — „continua să se comporte faţă de gazda noastră ca şi cum ar fi avut de-a face cu un prieten apropiat, deşi ştia că ne este un duşman ireconciliabil... El (ambasadorul — n.r.) nu a găsit nici o replică la una dintre cele mai ameninţătoare fraze ale mareşalului, care s-a simţit dator să ne prevină că, dacă ne vom hotărî să declaram război Reichului, vom comite o imprudenţă pe care o vom regreta amar”.

Cînd din cele două sticle nu a mai rămas nici o picătură de coniac şi cînd Goering a considerat că porţia de avertismente pe ziua respectivă fusese epui-

zată, întrevăderea a luat sfîrşit. Henderson s-a înapoiat la sediul ambasadei, de unde — susţine el în memoriile sale — a trimis o telegramă prin care îşi prevenea guvernul că orice „noi propuneri... ar fi perfect inutile”. În realitate, telegrama nu a fost expediată la Londra decît a doua zi, la patru fără un sfert după-amiază, adică la aproape douăsprezece ore după declanşarea agresiunii împotriva Poloniei. Ceea ce însemna că Sir Neville Henderson, prietenul personal al lui Goering şi unul dintre cei mai zelosi sprijinitori ai politicii de menajamente şi concesi faţă de Hitler, mai păstra anumite speranţe chiar şi în ajunul imediat al declanşării ostilităţilor.

Croaziera generalului Jodl

În ce constau speranţele ambasadorului britanic la Berlin? În posibilitatea ca, şi de data aceasta, guvernele Angliei şi Franţei să cedeze în faţa faptului împlinit, călcînd solemne angajamente şi sacrificînd încă un principiu, încă o ţară. La urma urmei, nu ar fi fost decît o repetare a celor întimplate cu prilejul mai întîi al remilitarizării Renaniei, apoi al denunţării Tratatului de la Versailles şi al ieşirii Germaniei din Societatea Naţiunilor, apoi al reînarmării Reichului într-un ritm tot mai accelerat, apoi al *Anschlussului*, apoi al Pactului de la München, în sfîrşit cu prilejul invadării Cehoslovaciei, care avusese loc în urmă cu numai cinci luni şi jumătate, în martie 1939.

Cei care au rămas definitiv înscrisi în istoria contemporană sub numele puţin onorabil de *conciliatori* îl obişnuiseră pe Hitler — şi se obişnuiseră ei înşişi — să răspundă, aproape reflex, printr-o reverenţă diplomatică la fiecare gest arrogant al Fûhrerului. Conţînd pe el ca pe un viitor Balduin de Flandra în mult aşteptata „cruciadă” împotriva „pericolului comunist”, cercurile reacţionare din Occident nu numai că tratau cu o îngăduinţă plină de simpatie, ci şi încurajau întro-narea gangsterismului ca metodă de acţiune pe arena politică a lumii şi în primul rînd pe continentul european.

Din primăvara lui 1939, cînd Hitler invadase Cehoslovacia, violînd cu tipică brutalitate fascistă un angajament semnat abia cu cîteva luni mai înainte, în cercurile politice din Franţa, Anglia, Germania şi Italia domneau păreri diametral opuse cu privire la perspectiva unui război între democraţiile parlamentare şi puterile Axei: unii îl considerau nu numai inevitabil, ci şi iminent, alţii

fi eliminaseră aproape cu desăvîrșire din calendarul viitorilor zece sau douăzeci de ani. Printre aceștia din urmă se numărau Mussolini, Goering, Goebbels, Ribbentrop, cît și Georges Bonnet, ministrul de Externe al Franței, Anatole de Monzie, ministrul Lucrărilor Publice, Horace Wilson, eminența cenușie a lui Chamberlain, lordul Halifax, șeful Foreign Officeului, și mulți alții. Fără a-i mai socoti pe cei doi prim-ministri — Chamberlain, a cărui consecvență în promovarea conciliatorismului atingea proporții neverosimile și Daladier, șovăielnic și cu un temperament instabil, pendulînd între atitudini belicoase și panici nemotivate. Fără a mai aminti ziariști influenți, ca Geoffrey Dawson, redactorul-șef al cotidianului *The Times*, scriitori de renume, ca Charles Maurras, sau diplomați cu vechi state de serviciu, ca Neville Henderson.

Pînă și ofițerii superiori ai *Wehrmacht*-ului, ținuți bineînțeles la curent cu proiectele agresive ale Fûhrerului, erau convinși că, și în cazul Poloniei, Germania nazistă o va cîștiga fără a fi nevoită să tragă un singur foc de pușcă. La mijlocul lunii august, generalul Alfred Jodl își reținuse o cabină pe un pachetbot al companiei „Hamburg Amerika Linie”, pentru o agreabilă croazieră pe Marea Mediterană. Jodl nu era un ofițer oarecare: pe vremea cînd era colonel încă în 1938, nutrea un devotament atît de fanatic față de Hitler încît, în jurnalul său personal, condamna cu asprime pe camarazii săi de castă care nu vedeau în Fûhrer decît pe „caporalul din războiul mondial și nu pe cel mai mare om de stat de la Bismarck încoace”.

Croaziera lui Jodl a trebuit să fie anulată. În cursul următorilor cinci ani, opt luni și o săptămîină cît a durat războiul, adeptul dictatorului fascist a călătorit mult în străinătate — în calitate de invadator. La 7 mai 1945, el avea să facă ultimul său voiaj peste hotare, în orașul francez Reims, pentru a semna preliminariile capitulării fără condiții a celui de-al treilea Reich pe frontul occidental. Iar la 16 octombrie 1946, la ora 1,15 dimineața, generalul Jodl avea să se legene, atîrnat de ștreangul de cîneșă cu care a fost spînzurat la Nürnberg, împreună cu alți nouă mari criminali de război.

„Să nu deranjăm ofițerii !”

Dar alături de cei care credeau războiul improbabil, dacă nu chiar imposibil, existau, chiar printre liderii politici bur-

Cei trei de la cîrma celui de-al treilea Reich : Hitler, Goering, Goebbels. Pe brasa Fûhrerului scrie Double Cross, joc de cuvinte în limba engleză, termenul de „dublă cruce” înseamnă „înselătorie”, „escrocherie”. Această caricatură, ca și următoarele, aparțin celebrului desenator londonez David Low

ghezi din Occident, multe minți lucide, care își dădeau seama de falimentul conciliatorismului și de inevitabilitatea unei confruntări armate cu Hitler. În acea ultimă zi de august, în acea ultimă zi de pace pentru Europa, ei puteau recapitula cu amărăciune evenimentele politice și diplomatice ale anului :

5 ianuarie: colonelul Iosif Beck, ministrul de Externe al Poloniei, în vizită la Berchtesgaden, e „solicitat” de Hitler să se gîndească la „soluții bazate pe modalități absolut noi” în două probleme: cedarea portului Gdansk, declarat de Conferința de la Versailles „oraș liber” sub egida Societății Națiunilor, dar aparținînd pe plan economic Poloniei; construirea de către germani a unei căi ferate și a unei autostrade care să traverseze „Coridorul”, adică porțiunea de teritoriu polonez dintre Reich și Prusia Orientală.

26 ianuarie: în vizită oficială la Varșovia, Ribbentrop ridică aceleași pretenții.

15 martie: Germania nazistă ocupă Boemia și Moravia luind sub „protecția” sa statul-fantășă al Slovaciei.

18 martie: Uniunea Sovietică propune o conferință care să reunească U.R.S.S., Marea Britanie, Franța, Polonia, România și Turcia, în vederea adoptării unor măsuri capabile să împiedice noi acte de agresiune din partea Germaniei naziste. Chamberlain apreciază propunerea ca „prematură”.

21 martie: abia dezmeticit din visul absurd al unei veșnice amicitii cu Reichul, alături de care militase cu mult zel, Beck respinge o extrem de modestă propunere britanică: o „declarație” anglo-franco-polono-sovietică, prin care Reichul să fie avertizat împotriva tentației de a recurge la forță în problemele Gdanskului și „Coridorului”.

În aceeași zi, Ribbentrop îl somează pe ambasadorul polonez la Berlin, Lipski, să cedeze în cele două probleme.

31 martie: cu totul pe neașteptate Chamberlain anunță în Camera Comunelor că, în cazul când „Polonia va fi atacată și va rezista, Marea Britanie și Franța vor acorda guvernului acestei țări tot ajutorul de care sînt capabile”.

3 aprilie: fostul prim ministru David Lloyd George, conducătorul delegației britanice la Conferința de la Versailles în 1919, declară în Parlament: „Dacă ne angajăm fără sprijinul Rusiei, cădem direct într-o capcană... Nu înțeleg de ce, înainte de a ne lansa într-o acțiune atât de importantă, nu ne-am asigurat în prealabil de adeziunea Rusiei”. Hitler transmite armatei directiva strict confidențială denumită **Fall Weiss** („Planul Alb”), prin care se stabilesc amănuntele unui atac împotriva Poloniei. Data fixată: cel mai târziu la 1 septembrie 1939.

16 aprilie: U.R.S.S. propune oficial încheierea unui triplu pact de asistență mutuală anglo-franco-sovietic.

4 mai: în cadrul unei cuvîntări ținute în Camera Comunelor, Churchill se ridică împotriva lui Chamberlain, care nu a găsit încă de cuvîntări să răspundă propunerii sovietice. „Nu există nici o posibilitate de a menține în Răsărit un front împotriva agresiunii fără un ajutor activ din partea Rusiei”, subliniază Churchill.

19 mai: Chamberlain refuză în continuare să acorde atenția cuvenită propunerilor sovietice. „Între cele două guverne există un fel de vîl sau de perete foarte greu de străbătut”, spune el pe un ton obosit în Camera Comunelor.

22 mai: la Cancelaria Reichului, Ciano și Ribbentrop semnează „Pactul de oțel” alianță militară germano-italiană cu caracter net agresiv, așa cum reiese chiar din preambulul care stabilește că cele două state totalitare „sînt gata să acționeze umăr la umăr și să-și unească for-

țele pentru a obține spațiul vital necesar”.

27 mai: ambasadorul britanic și însărcinatul cu afaceri franceze la Moscova prezintă un proiect al viitorului pact dintre cele trei țări.

14 iunie: la Moscova sosește William Strang, diplomat obscur din **Foreign Office**, pentru a participa la negocieri, deși se sugerase ca lordul Halifax să facă deplasarea în capitala sovietică.

15 iunie: generalul Brauchitsch prezintă Führerului planul confidențial al operațiilor împotriva Poloniei. Războiul pe care îl pregătește Hitler are un caracter total, prevăzînd încorporarea a 7 milioane de oameni, mobilizarea completă a resurselor industriale și agricole ale Germaniei, utilizarea ca mină de lucru a prizonierilor de război și a deținuților din lagărele de concentrare.

Iunie-iulie: incidentele provocate de naști la Gdansk sporesc atît în număr, cît și în gravitate.

23 iulie: Franța și Anglia acceptă propunerea sovietică de a organiza consfătuiri între statele lor majore, pentru a pregăti o alianță. Membrii celor două delegații occidentale sînt ofițeri care nu dețin posturi importante.

Cu un umor nuanțat de o justificată amărăciune retrospectivă, I. M. Maiski, ambasadorul U.R.S.S. la Londra relatează discuția purtată cu amiralul în retragere Reginald Plunkett-Erne Eyle Drax, șeful misiunii militare engleze:

Maiski: D-le amiral, spuneți-mi, cînd plecați la Moscova?

Drax: Încă nu s-a hotărît definitiv. Zi-lele acestea.

Maiski: Plecați, desigur, cu avionul!... Timpul nu așteaptă. Atmosfera în Europa este încărcată.

Drax: O, nu! Cele două delegații ale noastre cuprind, împreună cu personalul auxiliar, aproape patruzeci de persoane. Avem și mult bagaj. Cu avionul va fi incomod.

Maiski: Dacă avionul nu vă convine, veți pleca probabil în Uniunea Sovietică pe vreunul din crucișătoarele dv. rapide?... Ar fi foarte elegant și impunător: delegațiile militare călătorind pe o navă militară... De altfel, în felul acesta nu ați face prea mult de la Londra la Leningrad.

Drax (cu o mină acră): Nu, nici cu crucișătorul nu-i bine. Gîndiți-vă, dacă ne-am imbarca pe un crucișător, ar însemna să scoatem cîteva zeci de ofițeri din cabinele lor și să le ocupăm locurile... De ce să-l deranjăm pe oameni? Nu, nu! Nu vom pleca cu crucișătorul.

Maiski: În cazul acesta, poate veți lua unul din pacheboturile dv. rapide?... Repet, timpul ne zorește, trebuie să sosiți cît mai curînd la Moscova.

Drax (cu vizibilă dorință de a pune capăt discuției): Credeți-mă, nu vă pot pre-

ciza nimic. De organizarea deplasării se ocupă Ministerul Comerțului... El are în mână pînă și cuțitul. Nu știu cum se va aranja treaba.

Treaba nu se aranjează deloc. Cele două delegații se imbarcă la Londra pe CITY OF EXETER, un vas mixt de mărfuri și pasageri, care navighează cinci zile pînă la Leningrad.

Forța pumnului

Încă în *Mein Kampf* (al cărei prim volum fusese publicat în toamna anului 1925, iar cel de-al doilea în 1926) Hitler arătase în mod foarte explicit că problemele „spațiului vital” nu se pot rezolva decît în Europa, nu în colonii, și că „ceea ce nu se poate obține prin metode pașnice se capătă cu forța pumnului”.

13-14 ani de la apariția acestor rînduri nu le fuseseră suficienți conciliatorii din Franța și Marea Britanie pentru a înțelege esența politicii externe naziste. Vreme de zece zile — de la 11 la 21 august — generalii și amiralii veniți de la Paris și Londra pentru a negocia încheierea unei alianțe militare cu U.R.S.S. au discutat numai „principiile generale”. Astfel, ținînd seama că U.R.S.S. urma să arunce în luptă, în caz de conflict, peste 120 divizii, reprezentanții sovietici au întrebat pe englezi ce efective are de gînd să angajeze Marea Britanie? Generalul Heywood a replicat că primul contingent va consta din 16 divizii, dar, la o analiză mai atentă, a trebuit să admită că, de fapt, nu puteau fi trimise pe front decît cinci divizii de infanterie și una motorizată.

Iar cînd delegația sovietică a încercat să abordeze fondul problemei — ce anume măsuri practice urmau să fie luate în caz de pericol — anglo-francezii au declarat că, dată fiind natura sa politică, tema nu intra în competența lor. De altfel, încă din iulie avusese loc un dialog semnificativ între premierul Chamberlain și prietenul său intim, Kingsley Wood, ministrul Aviației:

— Ce mai e nou cu tratativele în jurul pactului tripartit? Întrebare Wood.

Enervat și făcînd cu mîna un gest de plictiseală, Chamberlain răspunsese:

— N-am pierdut încă speranța că voi reuși să evit semnarea acestui pact nenorocit.

Spre deosebire de alte împrejurări, speranța primului ministru al Angliei s-a dovedit de data aceasta întemeiată și pactul nu a fost semnat. Guvernul sovietic a întrerupt la 21 august tratativele cu misiunile militare franceză și britanică. Răspunzînd ofertei germane de a normaliza relațiile dintre cele două țări, Uniunea Sovietică semna în aceeași zi un tratat econo-

mic sovieto-german și două zile mai târziu, un pact de neagresiune cu Germania.

Asemenea unui gaz asfixiant întors din drum de un vînt contrar, răsuflarea pus-tuitoare a războiului, la izbucnirea căruia conciliatorii își dăduseră un implicit concurs, se pregătea să se abată asupra țărilor pe care ei le cîrmuiau cu o aberantă stupiditate și o totală lipsă de clarviziune.

Dar iluziile erau cultivate în continuare. Hitler era atît de convins că i se va îngădui, o dată în plus, să-și facă jocul încît, la 23 august, a hotărît să declanșeze agresiunea împotriva Poloniei cu cinci zile înaintea datei fixate inițial — și anume la 26 august. La rîndul lor, conciliatorii britanici și francezi au acționat conform rețetei clasice: în aceeași zi cînd Führe-rul se decidea să atace mai devreme, Henderson îi sugera lui Halifax că ar trebui ca Polonia să înceapă imediat tratativele și ca Anglia să evite cu grijă amenințările la adresa Germaniei („Orice în afară de intimidări!”, scria el cu multă insistență).

Ministrul de Externe britanic nu a găsit nimic surprinzător în sfaturile pe care i le dădea ambasadorul său la Berlin. Nu l-a șocat nici ideea că sarcina de a iniția tratativele era aruncată pe umerii celor care urmau să fie obiectul agresiunii, așa cum nu l-a impresionat nefavorabil nici îndemnul la moderație, ca și cum pînă atunci Anglia ar fi păcătuit printr-un exces de duritate față de Reich.

La rîndul său, Halifax stăruia ca Lipski să înceapă tratative la Berlin, deși era evident pentru oricine că un asemenea demers nu putea fi interpretat decît ca un semn de slăbiciune din partea Poloniei. În ziua de 25 august, la cîteva ore înainte de semnarea unui tratat anglo-polonez de

Conciliatorii: „Să întindem mîna Germaniei”

În „pas de giscă”, Mussolini se îndreaptă spre război

asistență mutuală, șeful Foreign Office-ului a găsit o formulă care — i se părea lui — salva aparențele și nu antrena nici o obligație serioasă pentru Marea Britanie; el a propus ca, în cazul unui atac hitlerist, Anglia să ceară ca trupele germane „să se oprească înăuntrul unui interval de timp”, după care guvernul britanic urma să declare că „este dispus să înceapă tratative”. Aceasta echivala practic cu o invitație la negocieri post-mortem între Londra și Berlin, avînd drept „masă rotundă” trupul mutilat al Poloniei.

Problema Gdanskului nu era menționată în tratat, ea făcînd parte dintr-un protocol secret, prin care Anglia se angaja la menținerea statu-quo-ului. Dar, la numai cîteva minute după ce-și pusese iscălitura în josul documentului, Halifax exprima ambasadurului polonez la Londra, contele Eduard Raczyński, părerea că „guvernul polonez ar comite o mare greșeală dacă ar adopta o atitudine care ar face imposibile discuțiile în vederea unor modificări pe cale pașnică ale statutului orașului-liber”.

Ministrul de Externe britanic nu s-a limitat la o opinie care venea în flagrantă contradicție cu spiritul și litera tratatului. El l-a însărcinat pe Henderson să transmită lui Hitler, într-o formă mai mult sau mai puțin directă, punctul său de vedere. Ambasadorul s-a grăbit să se execute și, în aceeași zi de 25 august, a solicitat o audiență Führerului. Concluzia lui Henderson despre convorbire a fost cum nu se poate mai pozitivă: Hitler discutate „calm

și rezonabil”, cu o „evidentă seriozitate și sinceritate”. Despre ce? Despre faptul că dictatorul nazist „acceptă (!!) Imperiul britanic și este de acord să preia personal (!) angajamentul pentru existența în continuare a acestui imperiu”. Singura mică condiție pe care o punea el, înainte de a ajuta Anglia... să-și păstreze coloniile, era rezolvarea „diferendului” germano-polonez.

Aprecierea lui Henderson asupra modului „rezonabil” și „serios” în care vorbea Hitler capătă chiar o nuanță de umor dacă ținem seama că Führerul și-a încheiat perorația declarînd că era „din fire artist și nu om politic” și că voia „să-și termine viața ca artist, nu ca ațîțător la război”. Era suficient, așadar, ca Anglia să se declare de acord ca Gdanskul să fie anexat de Germania, pentru ca aceasta să piardă un cancelar și să dobîndească un pictor: **inter musas silent armae.**

Cu o seriozitate incredibilă, Henderson a transmis Londrei noua promisiune nazistă, iar Halifax s-a grăbit și el să mobilizeze un șef de stat care, la München, trecuse cu brio examenul de „mediator” — Mussolini. Acesta era cu atât mai dispus să intervină cu cît, în ciuda fanfaronadelor lui și a discursurilor martiale ținute în balcon din Piața Veneției, se temea cumplit de implicarea într-un război mondial. La 23 august, Hans Georg von Mackensen, ambasadorul german la Roma, informa pe superiorii săi că Ducele considera invadarea Poloniei drept o violare a „Pactului de oțel” care prevedea abținerea celor două state totalitare de la orice agresiune pînă în 1942. Într-o scrisoare personală adresată lui Hitler la 25 august, Mussolini își preciza foarte net poziția:

„Dacă Germania atacă Polonia și conflictul rămîne localizat, Italia va acorda Germaniei sprijin politic și economic sub toate formele...”

Dacă Germania atacă Polonia și aliații acesteia contraatacă Germania, vă informez dinainte că nu pot lua inițiativa unor operații de război, dată fiind starea actuală a pregătirilor militare ale Italiei...”

Deci, oricum s-ar fi prezentat situația, Mussolini nu era dispus să se bată pentru aliatul său. În aceste condiții, el a acceptat cu mult elan, la 26 august, propunerea lui Halifax de a comunica lui Hitler că, dacă Berlinul se va mulțumi cu Gdanskul și „Coridorul”, Marea Britanie „nu ar considera imposibil ca într-un termen rezonabil să se găsească o soluție fără război”. Presimțind un fel de reeditare a Münchenului, Ducele s-a achitat de comisionul primit, dar mizînd pe cunoscuta pasivitate a conciliatorilor, l-a sfătuit pe Hitler să invadeze totuși Polonia, rămînînd ca reglementarea „pașnică” să aibă loc ulterior.

Intervenția lui nu a produs nici o impresie asupra Führerului. În schimb, cele două vești proaste primite la 25 august — semnarea Tratatului anglo-polonez și refuzul Ducelui de a-și respecta angajamentele de aliat — l-au determinat să revină la vechea dată pentru atacarea Poloniei, anulând hotărârea de a dezlănțui invazia la 26 august. Nu a fost ușor de oprit mașina de război germană care se pusese în mișcare. Coloanele motorizate ale generalului von Kleist au fost stopate, aproape în ultimul moment, de un curier care a aterizat cu avionul său chiar pe linia frontierei.

Dar amânarea nu a oferit omenirii decât un răgaz de o săptămână.

Ora 12 fără 5

31 august, ziua cînd Goering își trata cu ceai și coniac viitorii săi inamici, a dus pînă la paroxism simptomele caracteristice ajunului imediat al unei conflagrații, purtînd în plus amprenta specifică a raporturilor cu totul particulare dintre naziști și conciliatori. Ca și în ultima săptămînă a lunii iulie 1914, în cancelariile din principalele capitale europene se desfășura o activitate frenetică : cablurile telegrafice și nevăzutele poteci ale undelor hertziene erau aglomerate de texte cifrate ale instrucțiunilor trimise diplomaților și militarilor ; corespondenții de presă își petreceau nopți fără somn la porțile Ministerelor

de Externe din Paris, Londra, Berlin și Roma ; personalitățile politice își pregăteau diferitele variante ale discursurilor pe care urmau să le țină în diferite even-tualități ; tipografiile lucrau de zor la ordinele de concentrare și mobilizare și la proclamațiile adresate populației ; trupele se deplasau la adăpostul întinericului spre pozițiile dinainte stabilite, iar în căminele oamenilor simpli teama devenea cu fiecare ceas tot mai stăpînă.

În acest timp, conciliatorii perseverau în fatala lor politică. Primul ministru Daladier îi scria lui Hitler, cu cinci zile înainte de izbucnirea războiului, că „astăzi nu există nimic ce ar putea împiedica o soluționare pașnică a crizei internaționale...” Georges Bonnet îi comunica lui Guariglia, ambasadorul Italiei la Paris, că Franța „exercită foarte puternice presiuni asupra Poloniei pentru ca ea să se abțină de la orice acțiune provocatoare împotriva Germaniei”. De Monzie declara fățiș că „acum nu mai e nimic de făcut decât să fie lăsată Germania să-și aducă la îndeplinire proiectele”. Guvernul de la Paris încerca și el să-și atragă bunăvoința lui Mussolini, pe ascuns față de aliații săi britanici, așa cum și aceștia păstrau o discreție desă-

Hitler îl consultă pe ex-Kaiserul Wilhelm II : „Ce ați face, Sire, ca să convingeți lumea de dreptatea cauzei naziste ?” „Ceea ce am făcut !”

virșită asupra tentativei lor de a-l folosi pe Duce ca mediator.

Tragicul vodevil al minciunii, lășității și trădării se desfășura într-un ritm din ce în ce mai precipitat. Răspunzînd declarației lui Hitler că va colabora la apărarea Imperiului britanic, guvernul de la Londra arăta că îi sfătuisse pe polonezi să ia imediat contact cu germanii și să înceapă tratative; pentru Fűhrer un astfel de limbaj avea o singură semnificație — aceea că Londra se pregătește să procedeze cu Gdanskul așa cum procedase cu Sudeții. Joseph Kennedy *, ambasadorul Statelor Unite la Londra, informa Washingtonul că englezii cer americanilor „un lucru, un singur lucru, și anume să exercităm presiuni (în același sens — n.r.) asupra Poloniei”.

Apelînd la toți cei despre care-și închipuiau că pot mijloci o nouă împăciuire, Chamberlain și miniștrii săi au recurs din plin la serviciile lui Dahlerus. Pentru disperarea de care era cuprinsă diplomația britanică, tradiționalistă prin excelență și plină de un respect împins pînă la extrem față de formele protocolare, poate că nimic nu era mai concludent decît utilizarea acestui industriaș. Recunoscător lui Goering, care-l ajutase în 1935 să pună mina pe zestrea soției sale — o anume Elisabeth Nissen — mînat de o ură fanatică împotriva comunismului și convins că, mai devreme sau mai tîrziu, Hitler va ajunge Fűhrerul întregului glob, Dahlerus a făcut de nenumărate ori naveta între Berlin și Londra, bucurîndu-se de încrederea nelimitată a cabinetului britanic, deși — sau mai bine-zis, **pentru că** — pledea cu multă ardoare cauza celui de-al treilea Reich. Posesor al unor esențiale secrete de stat ale Angliei **, Dahlerus a făcut tot ce i-au permis limitatele sale capacități intelectuale pentru a-i servi pe naziști.

În seara de 29 august, Henderson afla, **pentru prima oară** într-o formă scrisă și oficială, în ce constau pretențiile lui Hitler. Cea mai importantă era retrocedarea Gdanskului și „Coridorului”; dar jocul viclean al naziștilor ieșea la iveală în condiția pusă de ei ca un reprezentant polonez să sosească **a doua zi** la Berlin, inves-

tit cu puteri depline pentru a negocia acordul. Era de fapt un ultimatum.

Între timp, naziștii intensificau provocările împotriva Poloniei, iar presa dirijată de Goebbels se străduia din răsputeri să întrețină o psihoză războinică de masă. De-a lungul frontierei răsunau neconținut focuri de armă și numeroase bande de hitleriști în haine civile pătrundeau pe teritoriul polonez, atacînd pichetele de grăniceri, asasinînd locuitori pașnici, incendînd case și aruncînd în aer linii de cale ferată.

La 30 august, Londra a expedit prin intermediul ambasadorului său nu mai puțin de cinci note adresate guvernului german — patru din partea **Foreign Office-ului**, a cincea fiind o scrisoare personală a lui Chamberlain către Hitler, prin care **îl ruga** să evite incidentele de frontieră.

În noaptea de 30 spre 31 august Henderson prezenta lui Ribbentrop răspunsul oficial britanic la pretențiile Reichului. De data aceasta, Londra era nevoită să admită că, deși susține ideea unor negocieri germano-poloneze, nu poate sili guvernul de la Varșovia să-și trimită, în cîteva ore, un emisar investit cu depline puteri. Furios că speranțele într-o nouă concesie îi fuseseră înșelate, ministrul de Externe hitlerist a debitat pe nerăsuflăte cele 16 puncte ale propunerilor germane destinate, emisarului polonez. Cum însă termenul fixat de Fűhrer expirase, s-a grăbit să adauge Ribbentrop, propunerile deveneau caduce.

În ciuda evidentei rele credințe a naziștilor, guvernele franceze și engleze au continuat, în dimineața de 31 august, să exercite presiuni asupra Varșoviei, pentru a o determina să angajeze tratative imediate cu Berlinul. În după-amiaza aceleiași zile, ambasadorul polonez Lipski era primit de Ribbentrop, care a refuzat să-l asculte după ce a aflat că nu avea depline puteri pentru a negocia acordul cerut de Reich.

Totul nu era însă decît o farsă de genul celor pe care le agreau hitleriștii. Încă de la orele 12,30, Fűhrerul semnase „Directiva nr. 1 pentru conducerea războiului”, care prevedea declanșarea agresiunii împotriva Poloniei pentru a doua zi, la 1 septembrie, orele 4,40 dimineața.

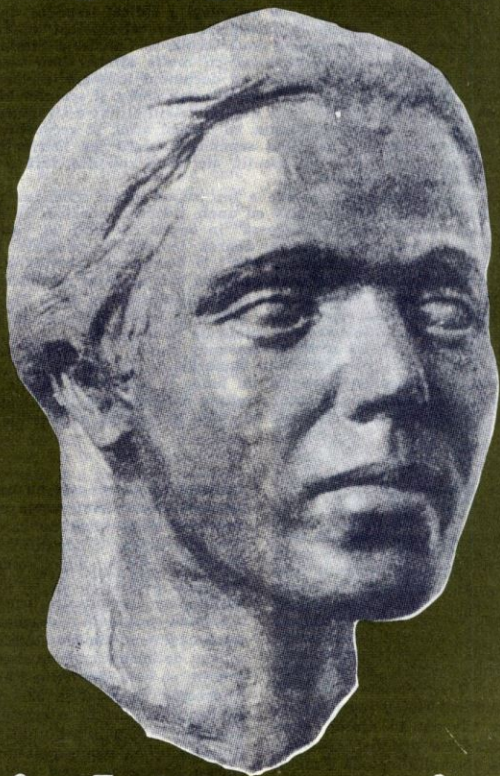
Dar ultima zi de pace nu s-a încheiat fără a mai fi martora a încă două grosolane provocări naziste. Sub conducerea maiorului Alfred Naujocks, o bandă de S.S.-iști, deghizați în uniforme poloneze, au executat un simulacru de atac asupra

* El însuși partizan al politicii de conciliere, Joseph Kennedy, al cărui fiu avea să devină peste 21 ani președintele S.U.A., era convins că, în eventualitatea unui război cu Germania, Anglia va fi înfrîntă în cîteva zile.

** La procesul de la Nürnberg al marilor criminali de război, Goering a declarat, referîndu-se la industriașul suedez: „În epoca aceea, un curier special asigura legătura dintre mine și Halifax, în afara canalelor diplomatice”.

(Continuare în p. 83)

Antropologia și istoria

Citind în osemintele străvechi...

Poate fi reconstituit chipul unui om din trecut, atunci când nu avem nici o reprezentare grafică a sa, ci doar un craniu sau fragmente de craniu? Ce ne poate spune cercetarea craniului sau scheletului, în ce privește vîrsta, sexul, ocupația, mediul înconjurător ș.a.m.d.? Autorii articolului de față încearcă să răspundă acestor întrebări —tema lor fiind reconstituirea înfățișării și vieții unor oameni din trecut, prin cercetarea resturilor fosile rămase de la ei, în lumina antropologiei istorice.

În anul 1939, un grup de istorici și arheologi a ridicat lespedea de marmură sub care se aflau osemintele aceuia ce fusese Iaroslav cel Înțelept, cneazul Kievului (1019-1054). Dormea acolo de aproape nouă secole, în Catedrala Sfânta Sofia din capitala Ucrainei. Dar scheletul se aseamăna cu multe altele. Cum s-ar fi putut reconstitui chipul acestui om, pe care nici un document iconografic cunoscut nu îl reprezentase? Cercetătorii s-au adresat celebrului antropolog și sculptor Mihail Gherasimov, care studia de mai bine de două decenii relațiile dintre structura craniului și țesutul muscular care îl acoperă; el știa, ca nimeni altul, să reconstituie plastică chipului după oasele capului, identificând semnele tinereții sau bătrâneții, ale feții grase sau slabe, ale nasului cîrn sau ascuțit, ale buzei coborîte, fără a mai vorbi de cicatrice sau deformări osoase*.

Din examenul antropologic la care a fost supus întreg scheletul, omul a reinviat ca un bărbat înalt, un tip de slav cu unele trăsături nordice. Cu o deosebită atenție, s-a apucat Gherasimov să „citească” în oasele craniului și, după puțină vreme, a modelat un bust, al cărui chip apărea deosebit de expresiv. Dar era el într-adevăr cel al marelui cneaz al Kievului? O descoperire neașteptată a adus dezlăgarea problemei. La renovarea catedralei, de sub un strat de tencuială a ieșit la iveală o pictură: chipul lui Iaroslav, așa cum îl înfățișase un artist din timpul lui. Rezultatul a fost o strălucită confirmare: bustul și fresca reprezentau același om. Arta și știința își dădeau mina peste o punte de nouă secole.

În mod similar a „reinviat” M. Gherasimov chipul lui Timur Lenk, după scheletul aflat în moscheea Hur Emir din Samarkand. Din păcate, de această dată imaginea creată de antropologul sculptor nu putea fi comparată cu nici o imagine autentică, din vremea marelui cîrmuitor: religia mahomedană interzicînd reproducerea chipului omenesc, era de prisos să se caute un portret al acestuia**.

Enigme dezlegate

O contribuție decisivă, care a făcut senzație în vremea ei, a adus savantul și în disputa asupra osemintelor marelui poet și dramaturg Friedrich Schiller. Scheletul său se amestecase cu altele, din același cavou din orașul Weimar (R.D.G.). Oasele se fărimaseră și se urmărea măcar identificarea craniului ilustrului creator. Dar cum mai semănau, pentru un neinițiat, craniile între ele! Timp de cîteva decenii, nici măcar specialiștii nu au reușit să rezolve problema. Chemat în ajutor, după cel de-al doilea război mondial, Gherasimov a recurs la obișnuita metodă a mularilor sale. Un astfel de mular a dat cheia enigmei, chipul reconstituit corespunzînd pe deplin cu portretele din timpul vieții lui Schiller. Craniu la fost astfel identificat.

În țara noastră, antropologul dr. Dardu Nicolaescu-Plopșor a avut de făcut față, în 1962, unei probleme întrucîtva asemănătoare, fiind vorba, întîmplător, tot de un mare artist, pictorul Ion Andreescu. Acesta fusese înhumat, în 1882, la cimitirul Mănăstirii Tigănești, nu departe de București, după șapte ani osemintele fiind dezgropate și așezate într-o groapă comună.

Admiratorii operei sale au hotărît însă să se facă un mormînt aparte, corespunzător meritelor și prețuirii de care se bucură. Dar cum puteau fi identificate osemintele artistului? Antropologul român a separat mai întîi scheletele de femei de cele de bărbați, iar acestora din urmă le-a aplicat o metodă originală: diagnosticul vîrstei după examenul dinților. Astfel a găsit un schelet de bărbat care murise curînd după împlinirea a 30 ani. Nu era altul decît Ion Andreescu, decedat la 32 ani. De altfel, analiza a mai arătat că scheletul aparținea unui om care umblase mult pe jos — ori Andreescu, ca pictor peisagist, drumețea adesea pentru a-și găsi subiecțiile în natură.

Dr. Cantemir Rîșcuția, medic antropolog și sculptor talentat, a dus mai departe cercetarea, procedînd la reconstituirea plastică. Modelul obținut a reușit pe deplin; sculptura semăna cu celebrul autoportret al lui Andreescu, cu excepția unui detaliu: reconstituirea ducea la o frunte mai țesită decît cea din pictură. Greșise specialistul? O fotografie a artistului a dovedit că reconstituirea era exactă, corespunzînd pe deplin cu aceasta. Iată și explicația nepotrivirii amintite: pentru a-și face portretul, pictorul se privise în oglindă, dintr-un unghi din care fruntea părea mai înaltă...

* Vezi și articolul *Vîrsta omului*, în *Magazin istoric*, nr. 3/1970.

** Vezi *Magazin istoric*, nr. 8/1971.

Un copil de 1,5 milioane de ani!

Profesorul Ralph von Koenigswald descoperise în 1937, în Java, un hominid*, despre care susținea că este un pitecantrop, fapt contestat de celebrul savant Eugène Dubois, care, în 1891 găsisse, în aceleași locuri, primul pitecantrop. Polemica, începută cu Dubois, a continuat și după moartea acestuia (1940), între adepții săi și descoperitorul presupusului pitecantrop II. Într-o bună zi, dr. C. Rîșcuția, pe care Koenigswald îl cunoscuse la o reuniune științifică internațională, a primit de la acesta din urmă un colet neobișnuit: un mular după rămășițele craniului controversat. Savantul din Utrecht îi cerea să reconstituie plastic chipul hominidului. După doi ani de muncă asiduă, din mularul rămășițelor de craniu s-a născut bustul hominidului, pe care cercetătorul român l-a prezentat la Institutul de antropologie din Utrecht, unde a și lucrat o vreme. Reconstituirea a confirmat pe deplin ipoteza profesorului Koenigswald.

Savantul olandez i-a propus atunci doctorului Rîșcuția rezolvarea unei alte probleme. Cu trei decenii în urmă, Koenigswald descoperise, tot în Java, fragmentul unui craniu presupus a fi al unui pitecantrop copil. Nu-l încredințase însă nimănui spre cercetare, iar acum îi sugera specialistului român dezlegarea misterului acestei fosile, denumită în mod provizoriu „copilul de la Modjokerto”. Fără a intra în toate detaliile lucrării, vom arăta doar cel mai important dintre rezultatele determinării: copilul-pitecantrop are o vechime de 1,5-1,9 milioane ani, față de cca 500 mii ani cît au primii doi pitecantropi descoperiți de Dubois și Koenigswald.

Astfel era din nou rezolvată o controversă: după Koenigswald, copilul de la Modjokerto era mai „bătrîn” decît pitecantropii descoperiți anterior, pentru că și stratul geologic în care fusese găsit era mult mai vechi; adversarii săi, dimpotrivă, susțineau că toți acești hominizi aparțineau aproximativ aceleiași epoci. Așa cum am arătat, cercetătorul român a dovedit că, atît prin capacitatea craniană, cît și prin caracterele morfologice, copilul provenea dintr-o populație de hominizi mult mai veche decît pitecantropii „clasici”. Concluzia lui a fost confirmată de o reconstituire făcută de dr. Wandel (R.F.G.) asupra pitecantropului IV (găsit în aceleași condiții cu copilul), precum și de datarea prin metode ale tehnicii nucleare a stratului respectiv. Însemna deci că între hominidul de la Modjokerto (a cărui vîrstă individuală nu depășea 3-4 ani) și cei-

Pitecantrop II. Reconstituirea craniului și a chipului

În p. 79: reconstituirea chipului femeii de la Boian-Vărdști

laltă a trecut o perioadă de circa trei ori mai lungă decît cea dintre vremea cînd trăiau pitecantropii I și II și zilele noastre.

Urechile au lungimea nasului...

Observația existenței unei corelații între forma craniului și figura propriu-zisă a omului este destul de veche. A fost însă nevoie ca știința formelor anatomice (mor-

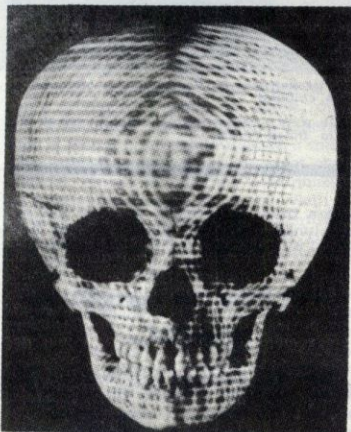
* Vezi Magazin istoric, nr. 2/1972.

Așa arăta, conform reconstituirii plastice „copilul de la Modjokerto”

fologia) să se dezvolte, iar ideile evoluționiste să se impună definitiv. Încă de la sfârșitul veacului trecut, unii anatomiciști și sculptori au încercat să redea, după craniile, portretele făpturilor umane străvechi despre care vorbiseră Darwin, Huxley, Hae-

Curbele de lumină ale metodei fotostereoto-
mice românești

ckel. S-a stabilit o serie de relații precise — analoge unor standarde — între oasele craniului și țesuturile moi ale capului.

Citeva exemple, dintre multe altele posibile : cînd omul a fost gras, oasele sînt poroase, cînd a fost slab — mai consistente și mai netede. Înălțimea se calculează după dimensiunile oaselor lungi. Numeroase reguli permit reconstituirea țesuturilor moi și cartilajilor. Pentru a se stabili forma nasului, se prelungește, cu o linie ultima porțiune a oaselor nazale ; locul de intersecție cu linia spinei nazale (osul de la baza nasului) va da virful acestei proeminențe. Cu rare excepții, urechile au lungimea nasului. Nasurile turtite și late corespund unor buze mai pline, există o corelație între forma orbitei ochiului și forma pleoapei etc. etc.

Tehnica de lucru pentru reconstituirea chipului începe cu consolidarea și — dacă e nevoie — cu întregirea craniului, completîndu-se părțile osoase care lipsesc. Se trece apoi la un studiu antropologic minu-

Un om de la Histria : reconstituire grafică

țios, constînd din diferite măsurători, prin care se stabilesc diametrele, circumferințele, unghiurile existente pe craniu. O fișă tipologică determină cărui tip istoric și geografic aparține fosila, se face diagnoza de sex, vîrstă și înălțime. Deosebit de importantă este apoi craniograma : fotografierea și desenarea craniului, din diferite

unghiuri, permite trasarea — peste imaginea acestuia — a părților moi, conform corelațiilor cunoscute. După faza aceasta — de calcule și operații grafice — urmează faza plastică, lucrându-se cu plastiline speciale, pe bază de ceară și colofoniu, cu respectarea unor reguli de lucru bine stabilite. Așa s-a putut afla, de pildă, cum arăta o femeie din așezarea neolitică de la Boian-Vărăști*, printr-o reconstituire remarcabilă.

Pentru ușurarea reconstituirii plastice, dr. C. Rîșcuția, împreună cu inginerul Ciril Petrescu, au elaborat o nouă metodă, denumită fotostereotomică. Cu ajutorul unor curbe de nivel luminoase, aceasta permite obținerea unei „hărți de nivel a obrazului”, întrucâtva asemănătoare hărților topografice.

Dr. Dardu Nicolaescu-Plopșor a oferit autorilor rîndurilor de față și o serie de alte date despre procedeele, prin care specialiștii „citesc” în osemintele străvechi, fapte din viața individului și a populației din care a făcut parte. Sistemul osos păstrează, de pildă, urmele unor maladii, ca de ex. reumatismul, traumatismele, fracturile și chiar procedeele de vindecare a lor. Pînă și tulburările glandelor cu secreție internă se pot uneori diagnostica după studiul scheletului. Or, unele boli de acest fel vorbesc despre mediul în care viețuiau oamenii respectivi.

În oase se poate „citi” dacă omul a fost stingaci ori nu; s-a stabilit, de pildă, că în neolitic femeile erau în general ambidextre, adică foloseau în mod egal ambele mîini (probabil datorită lipsei unei specializări). Studiul oaselor membrilor inferioare arată dacă omul respectiv a aparținut unei populații nomade și dacă ea se deplasa pe jos sau călare (nomazii călăreți au picioarele arcuite și pășesc pe muchea exterioară a tălpii).

Antropologii își aduc astfel o largă contribuție la cunoașterea multilaterală a evoluției străbătute de om. Se confirmă ideea lui Friedrich Engels, care arăta că antropologia marchează trecerea de la studiul morfologiei și fiziologiei omului și rasei umane, la istorie. Folosind elemente din toate științele (morfologie, biochimie, fiziologie, patologie etc.), antropologia oferă istoriei instrumente variate de elucidare a unor enigme legate de trecutul omenesc.

* Magazin istoric s-a ocupat de cultura neolitică Boian în nr. 6/1967 și nr. 2/1971.

CEA MAI LUNGĂ NOAPTE

(Urmare din p. 78)

stației de radio germane din orașul Gleiwitz, în apropiere de frontiera cu Polonia, pentru a furniza pretextul propagandistic al unui „incident”. În aceeași seară, toate posturile de radio ale Reichului au difuzat cele 16 puncte ale propunerilor germane destinate Poloniei — fără a sufla bineînțeles un cuvînt despre faptul că ele nu fuseseră prezentate niciodată polonezilor. A fost ultima minciună pe care hitleriștii au proferat-o în timp de pace.

Noaptea care a coborît asupra Europei după 31 august a fost cea mai lungă dintre cele pe care le-a cunoscut continentul nostru în zbuciumata sa istorie. Ea a ținut pînă la 9 mai 1945, cînd Germania nazistă a capitulat pe toate fronturile de luptă, sub presiunea forțelor armate ale coaliției antihitleriste.

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

Dintre toate conflictele care au înșingurat istoria omenirii, cel de-al doilea război mondial dispune de bibliografia cea mai vastă. A încerca un fișier bibliografic, cit de limitat, devine în sine un indiciu neorientativ. Menționăm totuși, cu titlu informativ, cîteva dintre volumele consultate la redactarea acestor secvențe din ajunul conflagrației:

Documents on German Foreign Policy (1918-1945, vol. IV, seria D), Department of State, Washington, 1957; I. M. Maiski: Cine l-a ajutat pe Hitler, Ed. Științifică, București, 1963; Elizabeth Wiskeman: Europe of the Dictators (1919-1945), Ed. Collins, Londra, 1966; William Shirer: The Rise and Fall of the Third Reich, vol. I, Ed. Simon and Schuster, New York, 1960; Vincent J. Esposito: A Concise History of the World War II, Ed. Frederick Praeger, New York, 1965; Gh. Zaharia: Acordul de la München și reacțiile față de el (în Marea conflagrație a secolului XX — al doilea război mondial, Ed. Politică, București, 1971); Desmond Flower și James Reeves: The War 1939-1945, Ed. Panther Books, Londra, 1967; Istoria Oțetstvennoi Voini Sovetskovo Soiuza, vol. I, Moscova, 1960; Martin Gilbert și Richard Gott: Conciliatorii, Ed. Politică, București, 1966; A. I. Poltorak: De la München la Nürnberg, Editura Politică, București, 1963; Adrian Ball: 3 septembre 1939, le dernier jour du vieux monde, Ed. Robert Laffont, Paris, 1963; Bilanz des zweiten Weltkrieges, Ed. Gerhard Stalling, Hamburg, 1953.

1907: un proces politic celebru

„Afacerea” V. M. Kogălniceanu

DAMIAN HUREZANU

Cind valul răscoalei țărănești din 1907 înainta rapid pe întreg cuprinsul țării, puțini credeau, într-adevăr, serios că o asemenea dezlănțuire uraganică s-ar putea datoră acțiunii unui centru organizat sau ar fi rezultatul unor „uneltiri culpabile”. Insinuările de acest gen, este drept, nu au lipsit dar ele erau făcute de circumstanță, din motive evident politice, urmărind să salveze niște aparențe total compromise. Asemenea insinuări pigmentau atmosfera politică; autorii lor găseau motive să fie satisfăcuți dacă reușeau să arunce măcar o umbră de discreditare asupra unor adversari politici și să abată atenția opiniei publice de la fondul marilor probleme pe care răscoala le pusese într-o lumină orbitoare. Există, de altfel, o stereotipie bine regizată a acestor tertipuri care se șlefuiuse în cursul deselor frământări țărănești de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului nostru.

Un eveniment istoric și dimensiunea unei interpretări

Atacurile conservatorilor la adresa lui Spiru Haret*, învinuit și el de izbucnirea răscoalei, nu erau lipsite de virulență. Nu fusese de loc menajat nici Nicolae Iorga. Oameni politici, publicații ale tim-

* Matematician, pedagog și animator al învățământului; ca ministru Spiru Haret a desfășurat o amplă campanie de ridicare a nivelului cultural al satelor, cu ajutorul corpului didactic din mediul rural. A scris o broșură intitulată *Chestia țărănească* — n.r.

pului și mulți proprietari și mari arendași proferau amenințări la adresa lui. Laboriosul istoric le răspundea energic și curajos în 1907, în coloanele *Neamului românesc*. Adunările universitarilor, ale studenților erau dezavuate vehement de lumea „ordinii”, fiindcă acolo se auzeau multe cuvinte de simpatie pentru țărani.

Oricât de ascuțite erau atacurile îndreptate împotriva unor personalități politice ale vremii sau a unor reprezentanți ai cercurilor intelectuale și democratice, ele nu aveau același caracter, aceeași semnificație și aceeași modalitate de desfășurare ca încercările claselor dominante de a da, în perioada de după marea răscoală a țăranilor, o lovitură puternică proleta-

riatului și mișcării sale organizate politice și profesionale. Din arsenalul acestor încercări nu a lipsit nici arestarea și aruncarea în închisoare a lui Ștefan Gheorghiu și a altor socialiști, nici reprimarea demonstrațiilor, nici perchezițiile și devastările localurilor cercurilor socialiste și ale sindicatelor, nici prigonirea lucrătorilor de la Atelierele căilor ferate din Pașcani, nici concentrările abuzive ale unor muncitori, nici expulzările ilegale, culminând cu cea a fruntașului socialist Cristian Racovski.

Privirile liberalilor căutau, însă, febril pretextul unei relații de ordin judiciar între activitatea mișcării socialiste și ridicarea țăranilor. Și cum o astfel de relație n-a putut fi cuprinsă într-o formulă expresă de acuzare, „cazul Vasile Kogălniceanu” era o ocazie rară, mai mult decît binevenită, pentru a da o satisfacție mentalității ce asocia ideea de răscoală cu aceea de „instigație”.

Pe fondul unei situații conflictuale din care a izbucnit un uriaș incendiu și al unor grave probleme cu care era confruntată țara, al unor mentalități politice saturate de superficialitate, de suficientă și spirit ieftin speculativ, a luat astfel naștere un celebru proces politic.

Vinovații caută să-și descarcе vina

Care au fost antecedentele și cadrul desfășurării lui? Ce semnificație degajă „cazul Kogălniceanu”? Iată cîteva întrebări la care ne propunem să schițăm un răspuns în rîndurile de mai jos, folosindu-ne de un izvor informativ de primă mînă: materialele dosarului de punere sub acuzare a lui V. Kogălniceanu și un manuscris al său, intitulat *Apărarea mea*, care reconstituie întreaga desfășurare a „cazului”, apelînd masiv la documente oficiale.

„Războaiele țărănești din 1907 — arată V. Kogălniceanu — au avut de urmărit firească o întinsă cercetare judiciară și administrativă pentru aflarea autorilor răscoalei... Instrucția începuse în tot cuprinsul țării. Șefii armatei instruiiau, agenții administrativi instruiiau, membrii justiției instruiiau... Era nevoie cu ori ce chip de un instigator asupra căruia vinovații să-și descarcе vina și asupra căruia să se

Vasile M. Kogălniceanu

În p. 84: partidele noastre istorice lucrînd din răspuțeri pentru... rezolvarea chestiei țărănești (Caricatură publicată în *România muncitoare* din 4-11 noiembrie 1907)

arunce întreaga răspundere a războalelor... În atmosfera aceasta încărcată a început să nască, să prindă încetul cu încetul și apoi să ia trup definitiv acuzarea că vina, sau cel puțin o parte din vină, o am eu.

Chemat mai întîi la instrucție la Dorohoi, prin adresa Judecătorului de instrucție nr. 835 din 14 martie 1907, ascultat apoi aici în București de către dl. procuror general Ciocărdia, care n-a găsit nimic împotriva-mi... am fost declarat în urmă ca vinovat de izbucnirea războalelor... și dat în judecata Curții cu juri... „pentru că prin uneltiri culpabile și prin instrucțiuni viclene date, am ațîțat la război

civil, înarmind și ridicind pe locuitorii din Județul Vlașca, unii contra altora, săvârșind omoruri și jafuri în 52 comune din acest județ».

De mai multă vreme, V. Kogălniceanu se preocupa de problema agrară și de situația țărănimii. Scrisese mai multe broșuri, ținuse discursuri, intrase în viața politică, militând de pe o platformă democratică, colaborase la publicații interne și externe. În 1906, Kogălniceanu a publicat lucrarea sa de bază, **Chestiunea țărănească**. Dintre toate aspectele problemei agrare, în centrul preocupărilor sale se aflau cele ale ameliorării situației materiale și ale emancipării politice a țărănimii. Soluțiile sale se integrău, după conținutul lor obiectiv, în perimetrul unui liberalism democratic moderat. Ele pledau pentru improprietărire, dar cu destule precauții pentru păstrarea marii proprietăți ca element constitutiv al structurii agrare din România. Reducerea marii proprietăți urma să se facă, inițial, pe seama suprafețelor deținute de stat, a societăților de binefacere, a moșierilor absenteiști, a latifundiilor. Propoziția acestei reducere nu depășea, în concepția lui Kogălniceanu, cotele pe care le credeau necesare și alți reprezentanți ai gândirii liberal-burgheze (ca, de pildă Radu Rosetti în lucrarea sa **Pentru ce s-au răsculat țărani**, apărută în 1907), numai că el stăruia pentru rapidă punere în aplicare a măsurilor, pentru o inițiativă concretă neîntârziată.

Activismul lui Kogălniceanu își găsea însă o viguroasă expresie nu atât în domeniul economic, cât în viața politică. Ridicarea țărănimii însemna pentru el nu numai îmbunătățirea situației economice a acesteia, ci și antrenarea ei la o viață publică, afirmarea ca factor al vieții politice. Omul care susținuse cu căldură câteva inițiative (dovedite a fi până la urmă destul de firave), pentru introducerea votului universal, aducea la concluzia necesității înființării unei formații electorale țărănești. Viziunea lui, cu puternice afinități poporaniste, era direcționată spre o „democrație rurală” prin intermediul unui partid țărănesc...

Momentul 1906-1907 se constituie astfel ca un capitol interesant al istoriei țărănimii în România. Ținerea congresului din septembrie 1906, la București, în sala Oppler, îmbrățișarea entuziastă a ideii de a forma o organizație politică sprijinită pe țărâni, de către o asistență compusă în majoritate din reprezentanți ai conducerii băncilor populare — învățători, preoți, casieri ai băncilor, dar și țărâni — lansarea manifestului program **Către săteni și, ulterior a statutelor „Reuniunilor țărănești”** (așa se numeau organizațiile locale) deschideau perspec-

CHESTIUNEA ȚĂRĂNEASCĂ

Datele problemei. — Proprietatea funciară.

Am arătat în capitolul trecut deosebitele forme sub cari se prezintă în țara noastră proprietatea rurală. În lipsa unei statistici agrare generale, e însă imposibil de a cunoaște în mod sigur felul și însemnătatea diferitelor categorii de proprietăți rurale. Astăzi nu știm precis care e întinderea terenurilor războșii în câmpie și care e aceea stăpânită în deal-mărie în munți, fiind știți a ne mulțumi cu evaluări mai mult sau mai puțin sigure. Tot astfel nu știm în mod exact, care e întinderea proprietății rurale mari în sine și fața de aceea mică a de aceea mijlocie. Afară de aceasta, suntem reduși la presupuneri...

tive încurajatoare pentru acțiunea propusă.

Ca promotor al acestei acțiuni, alături de Kogălniceanu, se afla și fostul învățător Al. Vălescu din Mușetești-Argeș, redactorul **Gazetei țăranilor**, întemeiată de cumnatul său, învățătorul Dobrescu-Argeș, fost deputat la Colegiul III.

Drept motivele care l-au determinat să se orienteze spre crearea unei mișcări politice susținute de țărâni, V. Kogălniceanu notează în **Apărarea mea**:

„Sînt mulți ani de cînd mă ocup de chestia țărănească. Credincios amintirii părintelui meu, Mihail Kogălniceanu, care și-a legat numele de legea de improprietărire din 1864, mi-am închinat și eu slabele mele puteri acțiunii pentru îmbunătățirea soartei țăranilor.

Am studiat și scris mult în chestiunea aceasta... Încet, încet am ajuns la convingerea că scrisul singur nu duce la nimic. Treceau anii și nu se făcea nimic. Nu se făcea măcar o anchetă agrară atât de mult cerută de mine, prin ziarul Agrarul și prin scrierile mele. Partidele politice erau nepăsătoare și abia în ultimii doi ani au început să ia o poziție ceva mai hotărîită în chestia țărănească, silite la aceasta de o mișcare foarte pronunțată a opiniei publice. Îmi ziceam, împreună cu mulți alții, că partidele noastre nu se vor hotărî niciodată să facă ceva serios în chestia agrară decît atunci cînd vor simți că există o putere nouă care să le îndemne la aceasta. Și cine putea fi această putere dacă nu populațiunea satelor desțepită printr-o acțiune pașnică la viața politică de la care a fost exclusă pînă acum”.

Pentru clasele dominante și sistemul partidelor politice din România acțiunea în sine de creare a unui partid țărănesc era privită ca o amenințare. Sigur, șansele de afirmare ale unui asemenea partid, în condițiile sistemului electoral

de atunci, erau reduse; dar actul în sine al inițiativei prefigura consecințe deloc neglijabile pentru privilegiile stăpînitorilor politici ai zilei. De aceea curmarea activității întreprinse de Vasile Kogălniceanu și Al. Vălescu era primită cu satisfacție de către forțele coaliției burghezo-moșierești. Procesul lui Vasile Kogălniceanu căpăta dimensiunile unui act politic de anvergură, tocmai pentru că își avea împlîntate rădăcinile în evenimente de mare rezonanță: răscoala din 1907 și mișcarea pentru afirmarea politică a țărănimii.

De la niște vorbe ale reginei...

În cadrul viitoarei formații politice, Kogălniceanu și cei din jurul său nu se gîndeau, bineînțeles, să depășească limitele unei activități moderate fără puternice accente revendicative de clasă. Cu toate acestea, acolo unde a pătruns propaganda, țărani au început să manifeste un interes crescînd pentru „partid” la o scară ceva mai redusă se potrivea o născare de formare a „Reuniunilor țărănești” similare celei din 1898-1899, din perioada cluburilor socialiste la sate. Locuința lui V. Kogălniceanu era tot mai des căutată de țărani — mai ales de cei din județul Vlașca, dar veneau la el și săteni din Teleorman, Ilfov, Rîmnicu Sărat, Dorohoi. Corespondența se înteeja; se intensifica, de asemenea, răspîndirea broșurilor editate de Kogălniceanu, mai ales apelul manifest *Către săteni*. Țăranii începeau să-și lege de „Reuniuni” speranțe care străbăteau pînă departe, în miezul nevoilor și revendicărilor lor, căutau să impună acestor forme de organizare o notă de dinamism spre sarcini ce depășeau planurile inițiatorilor. Era nevoie de insistențe din partea lui Kogălniceanu pentru a aminti țărănilor făgașul pe care el înțelegea să-l croiască noului partid:

„Oamenii veneau la mine din inițiativa lor — sublinia Kogălniceanu în manuscrisul menționat — în urma citirii broșurii *Către săteni*... Oamenii veneau la mine, îmi aduceau copii de pe învoilei sau copii de [pe] cererile pe care le făceau la minister și eu le spuneam la toți să fie liniștiți, să nu se răzvrătescă și să aibă răbdare.

Țăranii, în loc să se mărginească și [să] scrie cum le ceream [în broșura *Către săteni*]: au început să vie în persoană la mine. Trebuie să spun aici că am fost fericit de acest prilej fiindcă cu chipul acesta eram pus în situația ca să mă informez de starea țărănilor din diferite regiuni...”

Activitatea lui Kogălniceanu și a lui Vălescu a fost găsită de autorități drept un pretext nimerit pentru intentarea procesului. Toate actele, corespondența lui Kogălniceanu, depozitiile martorilor au fost supuse unor flagrante denaturări pentru a proba teza preconcepută a „instigației”.

TABLOU

Copii în vîrstă de școală în comunele rurale

Anii	Băieți	Fete	Total
1897—1898	374.469	310.981	685.450
1899—1900	380.034	324.005	704.039
1900—1901	384.867	330.109	714.976
1901—1902	389.777	338.316	728.093
Total . . .	1.529.147	1.303.411	2.832.558

Au urmat cursurile

Anii	Băieți	Fete	Total
1897—1898	119.606	18.908	138.604
1899—1900	152.705	28.079	180.784
1900—1901	159.295	31.384	190.679
1901—1902	162.229	34.232	196.461
Total . . .	593.835	112.603	706.528

În patru ani de zile, din 2.832.558 copii în vîrstă de școală, nu au urmat dar cursurile decît 706.528, adică numai un sfert.

Extras din lucrarea Chestiunea țărănească

Broșura *Către săteni* a fost considerată o piesă de greutate a acuzării. Aît pentru conținutul ei propriu-zis, cît și pentru motto-ul: „Sculați, oameni buni, și ridicați-vă la înălțimea datoriei voastre. Atunci va veți uimi singuri de puterea voastră”.

Pentru judecătorul de instrucție Eftimie Antonescu motto-ul era un nod important în rețeaua acuzării. El a înșinuat că Vasile Kogălniceanu ar fi preluat cu intenție această frază, dintr-un text aparținînd reginei Elisabeta și apărut cu prilejul Expoziției jubiliare din 1906.

Procedeele organelor judiciare nu excela prin noutate. În 1899, ele înscenaseră un proces asemănător, în jurul cluburilor socialiste organizate la sate și conduse de P.S.D.M.R.; acuzații de atunci erau T. V. Fișinescu și I. T. Banghereanu, care participaseră la formarea cluburilor. Este, de altfel, semnificativ faptul că „Reuniunile țărănești” erau denumite în actele oficiale tot cluburi. Ordonanța de punere sub acuzare susținea că fuseseră înființate 133 cluburi, dintre care majoritatea în Vlașca. Cifra era intenționat exagerată, după cum și Vasile Kogălniceanu, aflat în postura de a se apăra, diminuea, probabil, în expunerea sa rezultatele mișcării pentru cluburi. Expunerea făcea o destăinuire de mare

importanță și anume releva prezența unui club socialist la sate, în 1907.

„Mai târziu — notează el — informându-mă despre rostul acestor cluburi am aflat următoarele: Clubul din Băbăița era socialist, înființat de un socialist, Radu Avram [subl. a.] iar cel din Stănești a fost al liberalilor, deoarece programul lui prim cerea împărțirea moșilor până la trei sferturi din întinderea lor, o cerere care nu se afla în broșura Către săteni pe care eu am respins-o ca irealizabilă...”

Este incontestabil că acuzații i-a fost limpede că Vasile Kogălniceanu nu s-a prevalat de numele reginei pentru a aduce țărănimea spre „Reuniuni”, punându-le sub adăpostul autorității ei. Este însă la fel de adevărat că, în unele părți, țărani au dat ei înșiși o asemenea accepție motto-ului la broșura **Către săteni**. Fenomenul de transfigurare a unor idei în mintea țăranilor, de „prelucrare” imaginativă în care vedem o proiecție a propriilor lor năzuințe este foarte frecventă în istoria mișcărilor țărănești și el a avut loc și în timpul răscoalei

Între conservatori și liberali a existat un element de legătură — monarhia; a urmat o reprimare cruntă împotriva țăranilor răsculați (Caricatură publicată în Adevarul din 7 martie 1907)

din 1907. În câteva localități, răsculații au invocat numele reginei și al lui Kogălniceanu ca simbol acoperitor al acțiunii lor. Ceea ce la țărani ținea însă de domeniul naivității și al speranțelor adînc implantate în dreptatea cauzei pentru care se ridicaseră la luptă, devenea pentru autorități un real cap de acuzare împotriva lui Kogălniceanu.

Un refuz de a abdica de la glasul conștiinței

Deși arestarea lui a izbit cu forța unui șoc opinia publică, în atmosfera apăsătoare creată după răscoală curentul de protest în legătură cu „cazul Kogălniceanu” a fost relativ restrîns. L-a apărut cu căldură și promptitudine ziarul **Adevărul**, care a relatat situația lui Kogălniceanu la închisoare, mersul procesului, acțiunea apărării.

„De mai multe zile — relevă **Adevărul**, la 8 aprilie 1907, — s-a pornit instrucția împotriva lui Vasile Kogălniceanu. Interogatorii lungi și oboseitoare i s-au luat, interogatorii penibile și a căror tendință era ca fiul lui Mihail Kogălniceanu să fie scos vinovat...”

Din închisoare, Vasile Kogălniceanu i-a trimis lui C. Mille o scrisoare plină de căldură și recunoștință:

„Soția mea — scria el, la 3 aprilie 1907, — mi-a spus și mi-a vorbit mult de apărarea caldă ce-mi iei prin ziarul d-tale. Poți fi încredințat că aperi un om nevinovat. Așa erezie juridică constituie în secolul nostru și chiar în țara noastră o pată neagră în istoria neamului și care va fi infierată așa cum se cuvine.

Abstracție făcînd de persoana mea, eu cred că acest proces este și nepatriotic și nepolitic.

Îți mulțumesc frățeste”.

Accente de simpatie pentru Vasile Kogălniceanu împărtășea și Gh. Panu. Cu toate că era membru în Comitetul executiv al Partidului Liberal, Panu nu-și ascundea sentimentul că împotriva lui Kogălniceanu se comitea o gravă injustiție care își întorcea întreaga greutate a răspunderii asupra liberalilor înșiși.

„Mai este un iubitor al țărânimii, un propagator printre țărani — scria Panu în **Săptămîna** din 7 iunie 1907 — care poartă un nume mare și scump neamului românesc, numele lui Kogălniceanu. Nu știu dacă cuvîntul său patriotic a trecut măsura propagandei permise. Pe

cit mi se spune de cei care au văzut dosarul lui Vasile Kogălniceanu nu se constată nimic grav în sarcina lui.

Și cu toate acestea, bietul Kogălniceanu, bolnav, stă în închisoarea de la Giurgiu,.... așteptând să fie judecat și judecata nu vine“.

Mișcarea muncitorească din România și-a ridicat și ea glasul viguros în apărarea lui Kogălniceanu. Socialiștii români au dezvăluit semnificația mai largă a actului de injustiție în „cazul Kogălniceanu“, arătând că el făcea parte din acel val de sălbăteacă represiune dezlănțuită de clasele dominante împotriva țărănimii și a altor forțe sociale, în prima linie a acestora fiind, desigur, clasa muncitoare. Într-un protest al socialiștilor, publicat de **România muncitoare**, se spunea, printre altele :

„...Protestăm contra arestării ilegale a acestui om de bine care, dacă a greșit prin ceva față de cei de sus, a greșit tocmai prin aceea prin ce greșesc și socialiștii : prin lupta pentru ridicarea stării materiale și pentru luminarea maselor muncitoare. Nu trebuie să uite guvernanții că chiar de l-ar dobori, nu vor dobori prin aceasta și imboldul de ridicare a țărănimii. Această ridicare ține de cauze adânci economice și politice, pe care politicienii noștri nu le vor suprima pentru că nu au interesul.

În lupta aceasta pe care dl. Kogălniceanu o duce contra autorității partidelor noastre politice, în contra samavolniciei și terorismului lor, socialiștii țin de a lor datorie să fie alături de el“.

Printre apărătorii lui Vasile Kogălniceanu, alături de reputatul avocat Petre Grădișteanu s-a aflat și socialistul Toma Dragu. „Afacerea Kogălniceanu“ a fost pentru el mai mult decît o prezentă într-un proces. De fapt ea a schimbat însăși cursul carierei sale. În calitate de judecător-supleant la Tribunalul Vlașca, Dragu urma să facă parte din completul de judecată a procesului :

„Nu cunoșteam nimic din dosarul afacerii, cum de altfel nu cunoșteam nimic chiar din vedere pe acuzat. În principiu, însă, ideea că un publicist de merit, un fost deputat al țărănimii și un om care purta numele unui bărbat de stat ilustru, ar fi cauza dezastrului răscaloalelor, mă tulbura și mă înăsprea“.

Pe măsură ce făcea cunoștință cu situația reală a procesului, Dragu își dădea seama că era vorba, de fapt, de o înșenare. Înfruntînd tot felul de presiuni, a persistat în opinia lui și a refuzat să abdice de la glasul conștiinței. Cînd forurile

superioare și-au dat seama că era „irecuperabil“ pentru acțiunea pusă la cale, l-au transferat din Vlașca la Tribunalul din Gorj. Drept răspuns, acesta a demisionat din magistratură și s-a angajat să apere, la proces pe Kogălniceanu.

Dar înainte ca procesul să înceapă în fața Curții cu juri (în septembrie 1907), la 12 august s-a proclamat amnistia celor implicați în răscaloale. Printre cele aproape 8 000 persoane care cădeau sub prevederile amnistiei — mulți țărani au rămas totuși să execute pedepse — se afla și Vasile Kogălniceanu. Raportul privitor la amnistie, publicat în **Monitorul oficial**, nr. 105, din 11 august 1907, conținea un paragraf care referea și la „cazul Kogălniceanu“:

„Ca urmare firească a acestei amnistii — specifica paragraful — se va amnistia și fapta de provocare imputată celor dați în judecată ca autori morali ai atentatelor la siguranța statului“.

„Mărinimia“ guvernanților izvora, de fapt, din dorința de a evita confruntarea deschisă la proces. Arbitrariul era prea flagrant ca să poată fi camuflat în cursul judecății. În manuscrisul amintit, al lui Vasile Kogălniceanu, ca și într-o broșură a lui Toma Dragu, publicată sub titlul **Partidul Liberal și chestia țărănească. Destăinuirile unui fost magistrat în afacerea Kogălniceanu** stăruie o idee pe care ultimul o exprima astfel :

„...Din toate punctele de vedere, actul amnistiei a fost o mare pierdere pentru moralitatea publică. Meșteșugarii cei mai mari ai sugrumării libertății unui cetățean nevinovat s-au răzgîndit și au preferat condamnării publice a cruzimei ce urziseră, spălarea prin propriile lor mâini a propriilor lor păcate. Căci trebuie să se știe că prin decretul regal — lor și-au acordat amnistia, propria lor crimă ei singuri și-au iertat-o. Ne măgulește, deci, pe toți gîndul că nu puteau să-și dea o pedeapsă mai dureroasă decît fugind de judecata publică a crimei inchipuite pentru care ne țineau în închisoare“.

Curmat în pragul unui deznodămint ce devenea complicat și greu de stăpînit pentru reprezentanții cercurilor dominante, procesul lui Vasile Kogălniceanu a căpătat o forță demascatoare cu ample și multiple semnificații. În peisajul practicii judiciare de pînă atunci el face oarecum notă singulară și distinctă. A fost o încercare de a coborî răspunderile de ordin istoric, pe care le implica răscaloale, la nivelul unei proceduri juridice.

Ecurile pe care le-a trezit și sensurile care l-au fost atribuite îl situează în rangul proceselor politice de răsunet de la începutul secolului nostru.

1972

Anul
 internațional
 al cărții

Un oarecare Ioan, denumit Gutenberg

- Începutul, învăluit de taine, al tiparului
- Care e prima carte tipărită în Europa?
- Un aurar certăreț și procesele lui ● Cărțile-bloc, străbunele celor tipărite ● Procesul Gutenberg-Fust și Biblia din Mainz ● Emisarul regelui Franței în misiune tainică

RADU CREȚEANU

În misterul care mai învăluie în mare măsură începuturile tiparului, ne-am propus să începem cu un reper pe care-l considerăm esențial. E vorba de un simplu petic de hîrtie, un document, în aparență neînsemnat față de alte opere prestigioase, dar de o valoare incomensurabilă pentru istoria culturii. Pentru că acesta nu este altceva decît un fragment din prima carte tipărită de Gutenberg, anterioară cu aproximativ zece ani faimoasei Biblîi din Mainz, considerată în mod obișnuit a fi cel dintîi volum imprimat. Ne referim la Cartea Sibilelor, o scriere germană, răspîndită ca manuscris încă din secolul XIV, iar fragmentul tipărit — o jumătate de pagină, scrisă pe o parte și pe cealaltă — este cunoscut sub numele de Judecata de apoi, deoarece despre această temă tratează cele cîteva rînduri conservate. S-au calculat dimensiunile unei foi, deci și numărul de rînduri (28) ale unei pagini și, prin raportare la textul operei, cunoscut din alte versiuni, numărul de pagini ale întregii lucrări: 74. O carte deci în toată accepțiunea cuvîntului din care însă nu a rămas nici un exemplar întreg. Fragmentul

a fost descoperit la Mainz, în anul 1892, și este fala Muzeului Gutenberg din acest oraș. Cartea Sibilelor a fost tipărită în anii 1445-1447, astfel încît opinia, larg răspîndită, cum că Biblia din Mainz, care datează din 1456, reprezintă prima carte tipărită în Europa, a fost rectificată de specialiști în sensul că aceasta din urmă este prima carte tipărită în Europa care a ajuns întreagă pînă la noi (în Europa, dar nu în lume, căci tipărituri similare au existat în China și Coreea cu mult înainte de Gutenberg), după cum Cartea Sibilelor este prima carte tipărită în Europa de către inventatorul german.

Prin migăloase studii comparative, s-a putut stabili că Judecata de apoi este anterioară unei alte tipărituri, atribuită tot lui Gutenberg și care vădește un oarecare progres tehnic; această tipăritură, tot în stare fragmentară, este un Calendar, care a putut fi datat cu destulă siguranță pentru anul 1448.

Cu aceeași literă primitivă ca fragmentul din Judecata de apoi au fost tipărite mai multe ediții din gramatica latină a lui Aelius Donatus, o carte care a avut o deosebită căutare în evul mediu. Trei

Nu există nici un portret autentic al lui Gutenberg; se găsesc în schimb numeroase gravuri, mai mult sau mai puțin fantaziste, printre care și aceasta, datînd din anul 1584

Arhivele judiciare au cuvîntul

Viața lui Gutenberg, omul care a însemnat atât de mult în cultura europeană, nu e mai puțin învăluită în mister decît începutul operei sale. De ajuns să menționăm că nu s-a păstrat nici un portret autentic al său, nici o semnătură, nici un rînd așternut de mîna lui. Numele său nu apare niciodată pe tipăriunile sale — așa cum apar numele altor tipografi — de unde dificultatea atribuirii volumelor respective. Și în privința anului exact al nașterii sale dăinuie controverse.

Se știe că s-a născut la Mainz, pe atunci sediu de episcopie, cu o populație de cca 3 000 locuitori, probabil în jurul anului 1397 (anterior se indica anul 1400). Dintr-o familie de aurari. Johannes Gensfleisch — zis Gutenberg, după numele proprietății familiei sale — a trebuit, în anii tinereții, să părăsească orașul natal, împreună cu unchiul său, controlor al monetăriei și personaj de vază, din pricina unor conflicte politice, care au dus la exilarea lor. Prin 1430, Gutenberg s-a stabilit la Strasbourg, unde s-a înscris în corporația aurarilor. Despre activitatea lui în această perioadă se știe, din păcate, foarte puțin. Din fericire însă pentru cei ce au încercat să-i reconstituie viața și activitatea, Gutenberg nu era un om rezervat, ci o fire întreprinzătoare, fantezistă și chiar arțăgoasă: veșnic încurcat în procese, el ne vorbește astăzi, în mod neașteptat, prin filele îngălbenite ale arhivelor judiciare.

Astfel, s-au păstrat două citații din anul 1436, una pentru a fi părăsit o femeie căreia îi promisese căsătoria, alta în urma unei încăierări la care luase parte. Dar cu mult mai important, servind la descifrarea operei lui culturale, este dosarul unui alt proces. În 1439, Gutenberg a fost chemat în judecată de trei strasbourghezi, cu care era asociat încă din 1436, în legătură cu o lucrare destul de confuz descrisă: din textul documentului reiese că este vorba de un mecanism cu două șuruburi „care servește pentru tipărit” *das zum Drucken gehört*. Specialiștii consideră, pe bună dreptate, că enigmatică afacere se referă probabil la o primă tentativă de a tipări cărți cu caractere mobile, rolul lui Gutenberg fiind, pare-se, acela, de a-i instrui pe asociații săi. Nu ne este însă cunoscut dacă s-a ajuns în această privință la vreun rezultat; în orice caz, chiar ca experiment, faptul este de mare interes.

Donate, cunoscute prin cîte un fragment, sînt și ele anterioare **Bibliei din Mainz**. Mai trebuie adăugat că în anii 1454-1455, adică în perioada premergătoare **Bibliei din Mainz**, Gutenberg a tipărit și o serie de „indulgențe papale”, pe foi volante (desigur o sursă bună de cîștiguri), din care un exemplar, purtînd anul 1454, poate fi considerat prima tipăritură datată (din Europa), precum și un **Türkenkalender** („Calendar turcesc”) din 1454-1455. Faza care a urmat a fost aceea a tipăririi **Bibliei din Mainz**.

Aceasta cel puțin era cronologia admisă de majoritatea autorilor pînă în ultimii ani. Pe baza descoperirii în Biblioteca din Cracovia a unor vechi probe de tipar, specialistul german Helmut Presser, fără a contesta data redactării **Calendarului** în anul 1448, a propus în 1967 **redatarea** întregii serii de lucrări amintite mai sus, pe care le socotește contemporane sau chiar posterioare **Bibliei**, punînd la îndoială și paternitatea lui Gutenberg asupra lor. În această mult discutată problemă a începuturilor tiparului, care prezintă încă atîtea puncte neclarificate, cei mai mulți specialiști au rămas însă la atribuirea și datările amintite mai înainte, care le par mai verosimile.

Preistoria imprimeriei

Tiparul se bazează, în primul rând, pe utilizarea de caractere mobile, adică litere refolosibile de la o scriere la alta, asamblate de fiecare dată corespunzător textului.

Cum e și firesc, tiparul a avut și o „preistorie”, unele dintre procedeele tehnologice precursore, pe care acesta le-a adaptat ulterior nevoilor sale, existând în practica vremii. „Cărțile-bloc”, „tabelare” **Blockbücher**, de exemplu, au făcut parte din această epocă. Au fost denumite astfel, deoarece textele și imaginile erau gravate în bloc, pe o placă întregă de lemn, care corespundea unei pagini și putea fi folosită doar pentru imprimarea acesteia. Alături de mai multe pagini, se puteau alcătui adevărate volume, tendința fiind de a se acorda din ce în ce mai mult spațiu textului. Astfel s-a ajuns, prin anii 1430-1450, la realizarea unor cărți-bloc destul de cuprinzătoare. Unele dintre ele au cunoscut o largă difuzare la vremea lor, ca **Biblia Pauperum** „Biblia săracilor” sau **Ars moriendi** „Arta de a muri” și utilizarea lor a continuat chiar după invenția tiparului, până către sfârșitul sec. XV.

Deși constituia un incontestabil progres față de manuscris, procedeul era totuși

costisitor și anevoios, iar tirajul era redus, din pricina deteriorării rapide a plăcilor de lemn, manevrate manual.

Paralel cu acest procedeu primitiv, trebuia amintită și practica imprimării prin ștanțare a unor litere izolate, pe monede și medalii, sistem extins ulterior și la legătura de cărți, pentru scrierea titlului.

Nu trebuie uitat de asemenea că, în sec. XV hirtia din fibre vegetale începuse să ia din ce în ce mai mult locul pergamentului, costisitor și greu de procurat în cantități mari, iar dezvoltarea gravurii în lemn duse la o sensibilă ameliorare a calității cernelurilor.

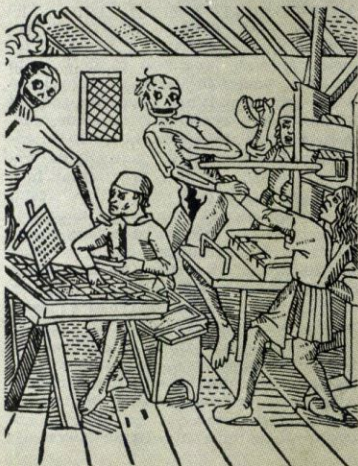
Așadar, în cel de-al doilea sfert al sec. XV, materialele și unele elemente de bază premergătoare tiparului de mai târziu existau în practica vremii, deși în forme rudimentare și ca procedee tehnologice izolate. Trebuia însă cineva care să le selecteze, să le coordoneze, să le adapteze unui mod de producție nou, bazat pe folosirea unor litere separate, atât de precis și de uniform croite, încât să fie posibilă asamblarea lor pentru tipărirea rapidă a unei foi și apoi recuperarea și refolosirea aceluiași caracter pentru alte și alte foi, până la limita uzurii. Acestea erau condiții esențiale pentru satisfacerea unei cereri din ce în ce mai mari, pentru îndestularea imensei sete de cunoștințe a oamenilor.

Bancherul are pretenții

Condițiile amintite nu puteau fi îndeplinite decât prin turnarea unui aliaj adecvat, în matrice dinainte pregătite pentru obținerea literelor, așezarea acestora, rând pe rând, în niște forme rigide și imprimarea rîndurilor astfel obținute pe hirtie, cu ajutorul unei prese mecanice. Numai un meșteșugar foarte iscusit putea proiecta și executa cu o precizie desăvârșită literele metalice standardizate, menite să înlocuiască scrisul de mână. Numai o minte foarte inventivă putea, pe de altă parte, imagina și pune la punct numeroasele operații anexe implicate în procesul de tipărire. După datele existente, admise astăzi de specialiștii din întreaga lume, omul care s-a dovedit capabil de a concepe și duce la bun sfârșit, după mai bine de douăzeci de ani de îndărătnică căutare, această genială invenție, este Johannes Gutenberg, creatorul tiparului cu litere mobile.

Gutenberg este menționat pentru ultima oară la Strasbourg în anul 1442, iar începând din anul 1448 în orașul său natal, unde s-a reîntors după ce fusese amnistiat de către autoritățile din Mainz.

Cea mai veche reprezentare a unui atelier tipografic, în contextul unui desen de epocă, nu lipsit de elemente stranii și groteschi (cca 1500)

Von gütlichem leben.

Ino mals ein alle ham gerant. Do er vil guter
nusse vant. Der hette er gesien gerne. In was
gelagt von dem herne. Der wer gar lustiglich vnt
gut. Eschwert was sein thumet mut. Do er der pit
schert euphant. Der schaleu daruach zu hant. Be-
greiff er der schalen herheit. Von den nussen ist mir
geleit. Sprach er das ist mir worden hmit. Sie ha-
ben mir verhonct meinu munt. Ihu warffe er sie
zu der selben vart. Der herne der nussen nre wart.
Von selben alten sein glück. Weizning arm unde
reich. Die durch kurze pitecht. Verschmehen lan-
ge lustheit. Wenn man das feur czunden wil. So
wirt des ranches dick zu vil. Der thut einem in den
angewirre. Wenn man darzu pleser mer. Wilt er zu
zunbt mir mol. Und dar hize gib als es sol. Das
feur sich hant erwiget. Das es hize und licht gibt.
Also ist es umb gütlichem leben. welchs mēch sich

Pagină din colecția de fabule Edelstein,
prima carte tipărită cu caractere mobile
și ilustrată (1461)

Tocmai în acești ani, deosebit de
obscuri, din viața lui Gutenberg, se si-
tuează și tipărirea **Cărții Sibilelor**, fără
a se putea preciza dacă a fost imprimată
la Strasbourg sau la Mainz. Istoricii în-
clină să creadă că ea a fost tipărită în
acest din urmă oraș, cu materialele pre-
gătite, cel puțin în parte, la Strasbourg.

Tot arhivele judiciare, însă de data
aceasta din Mainz, informează despre
împrejurările tipăririi **Bibliei**. Ca să re-
zumăm faptele, în anul 1455, bancherul
Johannes Fust, din Mainz, îl acționează
în judecată pe Gutenberg, cerind ram-
bursarea importanțelor sume de bani (de
două ori cîte 800 fiorinți) avansate ace-
stuia în anii 1450 și 1452, în cadrul aso-
ciației lor pentru „lucrarea cărților”.
Gutenberg neputînd plăti, asociația este
declarată desființată, iar Fust își ia partea
aferentă din utilaje. Un an mai tîrziu,
în condiții tehnice impresionante pentru
epoca respectivă, cu litere de un model
cu totul nou, reprezentînd un veritabil

salt calitativ, a ieșit la lumina zilei **Bi-
blia din Mainz** zisă și **Biblia cu 42 rinduri**
(cîte avea într-o pagină) sau **Biblia lui
Gutenberg**. Numai că aceia care au dus
la bun sfîrșit și au comercializat marea
operă au fost Fust, fostul asociat al lui
Gutenberg, și Peter Schöffer, meșterul
tipograf format de Gutenberg și mîna
lui dreaptă, devenit între timp ginerele
lui Fust. Cartea nu este semnată, nici da-
tată. Se știe însă că ea a apărut după
procesul Fust-Gutenberg (1455) și anter-
rior datei de 15 august 1456, înscrisă de
meșterul miniaturist Heinrich Kremer pe
exemplarul de la Biblioteca Națională.

Gutenberg își păstrează vechiul utila-
j, inclusiv caracterele de literă, de acum
depășite, ale **Judecății** și **Donatelor**. Cu
ele va tipări, prin anii 1456-1457, încă o
serie de lucrări mărunte, precum și, poate
în 1459-1460, în asociație cu Albrecht
Pfister din Bamberg, **Biblia cu 36 rinduri**
care, net inferioară aceleia din Mainz,
a fost multă vreme, tocmai din acest mo-
tiv, considerată anterioară ei. Ultima lu-
crare importantă a lui Gutenberg este un
Catholicon din 1460. Ilustrul cărturar
moare în ziua de 3 februarie 1468.

Deși Fust l-a învins pe Gutenberg prin
forța banilor săi, verdictul posterității a
fost categoric. Într-un consens unanim,
Gutenberg este considerat nu numai in-
ventatorul tiparului, dar și realizatorul,
datorită mijloacelor tehnice pe care le-a
făurit, a **Bibliei** care-i poartă numele. De
Fust, în schimb, nu mai știu decît specia-
liștii.

Este semnificativ faptul că faima lui
Gutenberg s-a răspîndit în mod spontan
și imediat, neputînd fi vorba, prin ur-
mare, de zelul excesiv al unor partizani
sau admiratori. Amintim în acest sens o
însemnare din arhivele franceze, care
arată că, la 4 octombrie 1458, cu numai
doi ani după tipărirea **Bibliei**, regele Car-
ol VII al Franței, auzind că „Gutenberg,
un om priceput în prelucrarea caractere-
lor de literă, a adus la lumină arta tipa-
rului”, ordonă directorului monetăriei să
trimită în mod tainic la Mainz pe cineva
competent, ca să învețe noua artă. De
asemenea, într-o scrisoare către eruditul
Robert Gaguin, datată 1 ianuarie 1471,
Guillaume Fichet, care cu doi ani înainte
introdusese tiparul în Franța (decî un bun
cunoscător al problemei) scrie, printre
altele: „Se zice că acolo, nu departe de
Mainz, un oarecare Ioan, poreclit Guten-
berg, a gîndit, înainte de toți oamenii,
arta tiparului”.

Episod post-revoluționar pașoptist

În pribegie printre prieteni

ÁRPÁD ÁRVAY

După ce generalul Görgey, comandantul suprem al armatei revoluționare maghiare — fără să fi obținut consimțământul Adunării Naționale a capitulat în fața generalului țarist Paskievici, Habsburgii au dezlănțuit teroarea în Ungaria și Transilvania. Numai într-o singură zi, la 6 octombrie 1849, au fost executați la Arad 13 generali revoluționari; la Budapesta, președintele Consiliului de miniștri al Guvernului Revoluționar Maghiar, Batthyány Lajos a fost, de asemenea, împușcat.

Odiosul general austriac Haynau, poreclit — după bala de singe în care a înăbușit mișcarea patrioților italieni — „hiena Bresclei“, a condus represaliile împotriva revoluționarilor maghiari și români. Într-un raport înaintat Curții din Viena în toamna anului 1849, acesta nota cu cinism și înfatuare: „Garantez cu capul meu că timp de o sută de ani nu va mai fi nici o revoluție în Ungaria“.

În asemenea împrejurări, fruntașii revoluțiilor din Ungaria, Transilvania, Muntenia, Moldova, ca și din alte țări, și-au salvat viața prin emigrație. De exemplu Kossuth, ca și alți revoluționari, a cerut azil politic autorităților turcești. Mai târziu el s-a stabilit la Londra, de unde a dirijat activitatea „Directoratului Emigrației Maghiare“, realizând astfel o permanentă colaborare între revoluționarii maghiari refugiați în țările occidentale și cei din Orient.

Nicolae Bălcescu, apărător consecvent al prieteniei româno-maghiare, aflându-se în această vreme ca emigrant la Paris, i-a expus din nou lui L. Kossuth prin intermediul diplomatului Teleki László, revendicările românilor din Transilvania în problema națională și necesitatea unirii forțelor revoluționare ale tuturor popoarelor din Europa Centrală și de Sud-Est. La rândul său, Dimitrie Brăteanu, ca reprezentant al emigrației române în cadrul Comitetului central democratic european de la Londra, a facilitat legături între membrii emigrației pașoptiste europene, deci implicit și cu cea maghiară.

Peste un deceniu, după unirea Moldovei cu Țara Românească și formarea statului național român credința într-o nouă revoluție a pus în mișcare multe energii. În timpul domniei lui Al. I. Cuza, legăturile de colaborare româno-maghiare s-au intensificat și mai mult pe linia creșterii luptei pentru independență națională a celor două popoare*.

La drum...

La începutul anului 1849, grupuri, grupuri de revoluționari maghiari au început să treacă pasurile Carpaților. Cei mai mulți nu au putut scăpa decât cu ce aveau asupra lor; nu știau limba țării care avea să-i adăpostească și erau neinformați

asupra posibilităților și condițiilor care-i așteptau. Au fost însă primiți cu simpatie de locuitorii Principatelor, care le-au venit în ajutor.

Populația din București nu s-a mulțumit doar să-i încurajeze, ci și-a manifestat deschis simpatia față de cauza revoluției, și, cu toate că țările române se aflau încă sub ocupație străină, publicul bucu-reștean a organizat unele acțiuni de simpatie și de sprijin în folosul refugiaților maghiari. Dimitrie C. Ollănescu în lucra-

* Despre ajutorul dat de către Al. I. Cuza revoluționarilor maghiari și convențiile încheiate cu aceștia în vederea procurării și depozitării de arme pe teritoriul Principatelor Unite, vom reveni într-un alt articol.

rea **Teatrul la români**, amintește despre o serată artistică dată în folosul emigranților maghiari ce a avut loc la 23 martie 1849, în sala Momolo, la reușita programului contribuind numeroase personalități cu vederi înaintate. Între acestea tină-rul Grigore C. Cantacuzino — fiul caimacamului Constantin Cantacuzino — s-a dovedit a fi cel mai înflăcărat organizator al serbării. Caimacamul, care avea dispoziții stricte să împiedice orice manifestări favorabile ideilor revoluționare, s-a făcut a nu observa caracterul și scopul serbării organizate în acea seară. Sub firma unei serate de binefacere, s-a desfășurat în fond o adevărată demonstrație pentru libertatea popoarelor.

Curând după aceea, în aprilie 1849, a fost încheiată Convenția de la Balta-Liman, prin care guvernele otoman și țarist s-au înțeles să procedeze la reprimarea oricărui act revoluționar în Principatele Române. Manifestații publice nu s-au mai putut organiza; în schimb populația și chiar autoritățile românești au contribuit la înlesnirea soartei emigranților maghiari. Mulți dintre ei și-au continuat drumul spre Turcia, alții au rămas aici, căutând să ia parte la viața țării. Între aceștia se găseau muncitori, meseriași, precum și intelectuali. Oameni harnici și pricepuți, arătându-se leali față de țara care i-a primit, ei s-au bucurat de înțelegere și simpatie. Numeroși croitori, cizmari, blănari, tăbăcari, rotari, timplari, ceaprazari, fierari, zidari din rîndul emigranților s-au stabilit în acei ani în București.

Recensământul făcut în anul 1831 atesta existența în București a 1226 locuitori stabili și 5200 locuitori nestabili „austrieci”, din care majoritatea aparțineau de fapt naționalității maghiare. În deceniul șase, numărul lor s-a ridicat simțitor. După unele evaluări făcute în baza registrelor parohiilor protestante și romano-catolice totalul populației maghiare stabilite permanent în București se ridica la aproximativ 6000.

În timp ce recensământul din 1831 nu consemna nici un nume maghiar printre intelectuali din București, în deceniul șase al secolului trecut existau 8-10 medici și cam tot atîția farmaciști maghiari, precum și artiști, profesori, învățători, preoți etc. Printre aceștia se remarcă Fialla Ludovic, medic cu un bun renume, care după ce a fost luat prizonier înții de armatele țariste, apoi de cele imperiale, s-a refugiat la București, unde în 1864 a organizat „Asociația maghiară pentru ajutor în caz de deces”. Medicii Borozsnyói János, Mézes Carol, Rezi Iosif, Paczek Iosif, Oroszhegyi Jósza au fost, de asemenea, foarte prețuiți. Lukács Farkas, fost ofițer în armata revoluționară maghiară, a activat înții ca medic, apoi

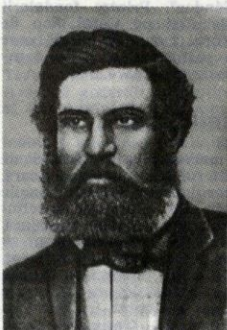
ca profesor la Institutul de agricultură de la Pantelimon. Farmacistul Mester Ede și el fost ofițer, a lucrat la Farmacia Steege, de pe Podul Mogoșoaiei (actualmente Calea Victoriei). În anul 1856, a făcut parte dintr-un mic colectiv, avînd în frunte pe profesorul de chimie Marin Alexe de la Colegiul Sfîntul Sava, care a reușit să producă, prin distilare, pentru prima oară în România, petrol lampant din țitei. Procedeu a fost utilizat de prima rafinărie din România, înființată în 1857 la Rîfov, în județul Prahova.

Din inițiativa lui Mester Ede s-a organizat, în anul 1856, prima asociație culturală maghiară din București, sub denumirea „Cercul maghiar de lectură” care, peste un an, a devenit „Asociația Maghiară Hunnia”. Începînd cu anul 1873, asociația a funcționat în sediul său propriu din Str. Zalomit, în clădirea care găzduiește, în zilele noastre, Casa de cultură „Petőfi Sándor”. Printre fondatorii asociației îl găsim și pe Carol Pop de Szathmáry, pictorul curții domnești, care a contribuit la susținerea școlii și organizațiilor culturale maghiare.

Primul ziar

Altă figură marcantă a emigrației de aici a fost inginerul Veress Sándor, care, la izbucnirea revoluției a părăsit băncile Școlii Superioare din Debrețin înrolîndu-se în armata revoluționară maghiară. A luptat alături de generalul Bem și, după înăbușirea revoluției, s-a refugiat, împreună cu Kossuth Lajos, în Turcia. După izbucnirea războiului de eliberare din Italia, Veress a luptat în Legiunea Maghiară condusă de Garibaldi, avînd gradul de căpitan. În toamna anului 1859 s-a stabilit la București, devenind un partizan convins al prieteniei româno-maghiare. A lucrat ca inginer cadastral, la măsurători de pămînt, apoi a contribuit la lucrările de construcție a liniei ferate Turnu Severin-Craiova, pentru care a și primit o înaltă distincție românească. Demnă de remarcat este activitatea sa literară; a publicat o serie de articole în ziarele și revistele care apăreau în Ungaria, în care a înfățișat cu multă simpatie viața și obiceiurile poporului român. Este autorul lucrării intitulate **România**, în care vorbește pe larg despre geografia, istoria, starea economică, culturală și socială a țării. Manuscrisul, în limba maghiară, n-a putut vedea lumina tiparului; se păstrează la Academia de Științe din Budapesta. O altă carte a lui, **Emigrația maghiară în Orient**, publicată în 1878 la Budapesta, a rămas pînă în zilele noastre una din cele mai valoroase contribuții istorice pe această temă.

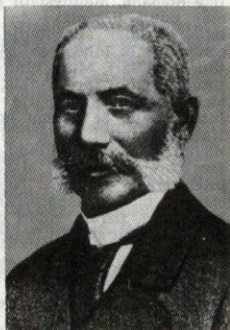
Koós Ferencz, parohul bisericii reformate maghiare din București între anii 1855-1869, în cartea sa **Viața și amintirile mele**, descrie, între altele, episoade interesante din viața emigranților maghiari, de pildă cazul lui Berzenczey László, fost comisar guvernamental în timpul revoluției. Acesta fusese trimis în Principate de conducerea emigrației și aici luase contact cu mai mulți compatrioți. Spionii austrieci l-au descoperit și au vrut să-l aresteze. Mihail Kogălniceanu, ministrul Afacerilor Interne de atunci — după cum a declarat el însuși mai târziu în Parlament, răspunzând la interpellarea unui deputat — i-a facilitat obținerea unui pașaport, i-a dat bani și l-a ajutat să se pună la adăpost.

Veress Sándor, inginer, figură marcantă a emigrației maghiare din România

Ferencz Koós, scriitor, paroh al bisericii reformate maghiare din București între anii 1855-1869

Medicul Fialla, unul dintre cei mai activi emigranți maghiari din grupul stabilit la București

Emigranții au fondat și primul ziar în limba maghiară din București, cu titlul **Bukaresti Közlöny**, care de la 15 mai 1860 a apărut săptămânal. Redactor responsabil — Várady Adam; editor — scriitorul Koós Ferencz. Pe lângă informațiile locale și externe, ziarul publica materiale care au propagat ideea apropierii româno-maghiare. **Bukaresti Közlöny** urma să fie tipărit, începând de la 1 ianuarie 1861, în tipografia lui Carol Pop de Szathmáry care, în acest scop, a adus din străinătate literele alfabetului maghiar. Dar, la sfârșitul anului 1860, ziarul a trebuit să-și sisteze apariția. La 1 octombrie 1876, a apărut un nou ziar, cu titlul **Bukaresti Híradó**.

Simpatia și căldura cu care au fost primiți și tratați emigranții unguri în Principate s-a evidențiat și cu prilejul festivității ce s-a desfășurat în ziua de 25 martie 1865, cu ocazia așezării pietrei fundamentale a bisericii reformate maghiare din str. Calvin. La această festivitate au participat, în afară de domnitorului Al. I. Cuza și doamna Elena, membrii guvernului român și diplomații țărilor străine acreditate la București. Cu acest prilej, doamna Elena Cuza a îmbrăcat un șorț alb dantelat și brodat cu motive populare maghiare, și coborînd treptele improvizate pînă la fundație, a așezat, după obiceiul zidarilor, cărămida cea dintîi.

Desfășurarea evenimentelor în deceniile care au urmat a confirmat previziunea din

1851 a lui Nicolae Bălcescu, previziune căreia îi corespundea năzuința multor revoluționari pașoptiști maghiari și români: „**Libertatea naționalităților nu poate veni de la curțile împărațești și din mila împăraților și a despoților, ci numai dintr-o unire strînsă între toți românii și dintr-o ridicare a tuturor împreună și în solidaritate cu toate popoarele impilate**”.

Din cauza abundenței de materiale, articolul Înrușiți cu Garibaldi — anunțat că va apare în acest număr — va fi publicat într-unul din numerele viitoare.

Numărul 12 al colecției **Evocări**, editată de Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R., este consacrat vieții și activității lui **ȘTEFAN STINCĂ** (1865-1897), militant de seamă al mișcării socialiste din România, revoluționar care s-a dăruit cu trup și suflet cauzei socialiste. Ca medic și propagandist a desfășurat o prodigioasă activitate la sate, fiind, în același timp, un publicist activ și de mare rezonanță.

Studiul introductiv și antologia aparțin lui **Ion Felea**.

Sub titlul **NICOLAE IORGA — ISTORIC AL BIZANȚULUI**, a apărut o culegere de studii îngrijită de **Eugen Stănescu** (Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1971), care pune în lumină ceea ce este durabil în scrierile marelui savant — ilustru reprezentant al bizantinologiei românești — fără a ocoli laturile depășite în perspectiva cercetărilor mai noi. Simpla enumerare a temelor tratate exemplifică registrul aspectelor analizate: **Orientul latin în opera lui Iorga** (Andrei Pippidi); **Perioada protobizantină** (Emanuela Popescu); **Sensul istoriei Bizanțului** (Eugen Stănescu); **Cruciadele tirzii** (Tudor Teotoi); **Istoricul literaturii bizantine** (Nicolae Șerban Tanașoca); **Arta bizantină** (Radu Lăzărescu); **Problematika bizantină a veacului XIII** (Stelian Brezeanu); **Relațiile osmano-bizantine** (Cristina Rotman);

Conceptia privind „Bizanț după Bizanț” (Olga Cincaci).

ISTORIA AUGUSTA, Editura Științifică, București, 1972. Biografiile celor 39 împărați romani, de la Hadrianus până la Carus, pe o perioadă de aproximativ 170 ani (117-284 e.n.) pot fi considerate ca o continuare a scrierilor consacrate de Suetonius altor 12 conducători ai Romei, de la Caesar la Domitianus. Scopul acestei scrieri — a cărei paternitate este viu controversată de către specialiști de mai bine de 80 ani — a fost glorificarea domniilor lui Dioclețian și Constantin cel Mare, la curtea cărora a și fost redactată. În traducerea integrală a lui **David Popescu** și **Constantin Drăgulescu** lucrarea apare pentru prima dată în limba română și constituie un prețios izvor — pentru unele evenimente unice — cu privire la istoria Daciei; săpăturile arheologice au confirmat multe din informațiile cuprinse în ea.

DIN GÎNDIREA MATERIALIST ISTORICĂ ROMÂNESCĂ (1921-1944), Editura Științifică, București, 1972. Pe baza unor texte reprezentative din Lucrețiu Pătrășcanu, Petre Constantinescu-Iași, Miron Constantinescu, Andrei Oțetea, Tudor Bugnariu, David Prodan, Ilie Cristea și alții, autorul culegerii — conf. dr. **Pompiliu Teodor** — își propune să prezinte aspecte ale evoluției istoriografiei românești, tradițiile filozofiei istoriei

în perioada interbelică. Un substanțial studiu introductiv analizează condițiile social-istorice în care au apărut textele selectate.

TINERETUL COMUNIST ÎN ACȚIUNE, Editura Științifică, București, 1972. Culegerea — editată cu prilejul aniversării semicentenarului creării U.T.C. — înmănușează 19 studii care pun în circuitul literaturii istorice noi date cu privire la mișcarea revoluționară și democratică a tineretului din țara noastră. Volumul acoperă o perioadă de aproape 100 ani, începînd cu primele manifestări ale organizării tineretului, pînă la participarea activă a tinerii generații la construirea noii societăți socialiste.

Studiile sînt precedate de o prefață semnată de **Ion Popescu-Puțuri**.

Secția de istorie veche și arheologie a Institutului „A. D. Xenopol” din Iași a tipărit, în Editura Academiei Republicii Socialiste România, cel de-al șaptelea tom al publicației anuale **ARHEOLOGIA MOLDOVEI**, redactor responsabil fiind **prof. univ. dr. doc. Mircea Petrescu-Dimbovița**, membru al Academiei de Științe Sociale și Politice, directorul institutului.

Volumul conține, în cele 400 pagini ale sale, lucrări elaborate de cercetători și de membri ai corpului didactic universitar. Cele 13 studii ating diverse domenii ale cercetării istoriei noastre vechi, de la neolitic și epoca bronzului pînă la feudalism.

PRIETENI STATORNICI

CONSTANTIN VUCEA, municipiul Drobeta-Turnu Severin: „Sînt un pasionat cititor al acestei reviste... O citesc de la prima copertă și pînă la ultima, găsind toate materialele documentate. Pentru aceasta nu pot decât să felicit pe toți colaboratorii și istoricii care își dau concursul la bogatul cuprins al revistei”.

După aceste măgulitoare aprecieri, corespondentul nostru ne face o serie de sugestii și propuneri. Firește, nu vom omite din paginile noastre materialele referitoare la trecutul și prezentul recent sărbătoritului oraș dundrean.

„Mulți cititori — ne mai scrie domnia sa — vin în scris cu multe întrebări legate de istorie. Dar, în multe cazuri, ca răspuns, cititorul este trimis la un număr al revistei apărut în 1967 sau 1968, pe care nu ai de unde să-l iei, pentru că în acel timp nu erai cititor al acestei reviste. Trebuie ținut seama și de acest lucru, că apar noi cititori!”.

Aveți dreptate, ați sesizat o reală problemă. Sîntem în fața unei grele încercări. Cerințe sînt multe și diverse. Dăm curs aceluia care prezintă interes pentru un număr cit mai mare de cititori, deoarece, așa cum și do. remarcăm, „răspunsul este citit nu numai de cel cărui îi este adresat, ci de către toți cititorii revistei”. În al doilea rînd, nu dorim să repetăm anumite lucruri; sîntem, totuși, o revistă tîndră, care n-a epuizat nici pe departe toate subiectele interesante. Nu uitați că dialogul nostru cu cititorii nu se reduce numai la spațiul oferit de rubrica de față; multe, foarte multe scrisori primesc răspuns direct prin poștă. Altfel îl se răspunde indirect, prin publicarea materialelor solicitate.

★

D. UDREA, comuna Cristian, jud. Brașov. Multe din problemele ridicate de dvs. au fost dezbătute în materiale publicate de revista noastră. Spre pildă, vedeți nr. 2 și 7-8/1968.

În legătură cu așezările descoperite la mari adîncimi, ele au ajuns în această stare și din cauza unor catastrofe naturale: cutremure, scufundări de teren.

SUGESTII—PROPUNERI

GH. TĂTUCU, Libotin, jud. Maramureș; D. ANDRIESCU; T. MUNTEANU, Iași. Propunerile dvs. ni se par interesante și le-am reținut.

★

SERBAN LAZAR, Deva: „În revista Magazin istoric, nr. 4/1972, a apărut articolul Celfi de profesor dr. docent Dumitru Berciu. În capitolul Regi și druzii se fac referiri la năvălirea celtilor în Italia. Sub conducerea lui Brennus, aceștia au atacat și jefuit Roma, către anii 390 sau 387 î.e.n. Spre sfîrșitul aceluiași capitol, se amintește despre violențele atacuri ale celtilor în Balcani după 310 î.e.n., care au culminat cu jefuirea vestitului sanctuar de la Delphi. În cursul lernii 279-278, la care dată ar fi intervenit și sinuciderea lui Brennus”. Cititorul se arată nedumerit că Brennus ar fi putut să trăiască și să dea două lupte la interval de peste un secol. Iată răspunsul autorului articolului, profesorul dr. doc. Dumitru Berciu: „Primul Brennus pomenit în articol este un sef legendar al celtilor, care, către anii 390 sau 387 î.e.n. au atacat și jefuit Roma, cu excepția Capitoliului. Romanii au trebuit

— după legendă — să plătească o mare cantitate de aur. Se spune că Brennus ar fi aruncat în tălgerul balanței spada, pentru a lua mai mult aur. Cu această ocazie ar fi spus și celebrele cuvinte: Vae victis — Val de cel învins”. Cel de-al doilea Brennus menționat în articol a condus cetele de războinici celti prin Peninsula Balcanică împreună cu Acichorius. După lupte crîncene duse cu tracii, macedonenii și grecii, cetele lui Brennus au ajuns la Delphi și au jefuit tezaurul lui Apollo. Legenda spune că însuși Apollo ar fi rănit cu trei săgeți pe conducătorul celtilor în luptele date în cursul lernii 279-278 î.e.n. Brennus s-a retras la Heraclea și s-a sinucis.”

Prin urmare este vorba despre un alt Brennus și nu despre cel care a atacat Roma, cum și-a închipuit cititorul nostru.

ABUNDENȚA CURIERULUI

Una dintre satisfacțiile și în același timp problemele cele mai importante ale acestei rubrici este numărul din ce în ce mai mare de scrisori primite de la cititori. Este pentru noi cea mai vie dovadă a ecoului revistei în rîndul cititorilor iar prin sugestiile, criticile, îndreptările sau propunerile pe care le primim o adevărată sursă de necontenită inspirație în alcătuirea revistei. Credem în același timp că acest dialog permanent care s-a statornicit între noi și cititori reflectă marelui interes, poate chiar tot mai marele interes, al oamenilor muncii din România pentru problematica istorică. Cititorii nu numai că se interesează despre istorie dar ne și scriu despre istorie.

În această ordine de idei, după o îndelungată căutare am optat pentru o soluție impusă de spațiul inevitabil limitat al acestei rubrici, și chiar al paginilor revistei. Iată deci că vom menționa în această coloană — din timp în timp, numele și subiectele tratate de acei cititori care ne scriu oferindu-și colaborarea prin diferite materiale care nu pot apărea în revistă datorită aglomerației de texte în redacția noastră. Procedăm astfel, repet, sub constrîngerea spațiului și convingîți că vom fi înțeleși de corespondenții noștri cărora le mulțumim încă odată pentru interesul ce ni-l arată.

Așadar să începem menționînd pe tovarșul profesor MATEI STANCIOIU, Breaza, jud. Prahova: Ștan Popescu, erou al lui Caragiale și personaj istoric real; N. KOZLINSKY, București: Scurt istoric al navigației; general maior în rezervă GRIGORE IONESCU, București: Evenimentele de la Gheorghita din 28 august 1944; NICOLAE NIȚU, Făurel: Să lupti în război dar... fără arme; prof. EUGEN MERA, comuna Ivănești, jud. Mureș: Rolul lui J. A. Vaillant în organizarea mișcării de la 1841 din Moldova la Iași; I. LAZARESCU, Orăștioara de Sud, jud. Hunedoara: Peripețiile unui lăbgar hunedorean în secolul al XVII-lea; colonel în rezervă VASILE BARBULESCU, București: Hiroshima-Nagasaki; AUREL GHEORGHIU, Arhivele Statului, Iași: Din activitatea organizațiilor sindicale din Iași în anii 1921-1922; prof. LEONIDA LIAHNO, Tirgu Mureș: Cu privire la Iosofat Snagoveanu; ION STROE OANCEA, Turnu Severin: Fișă biografică a lui Iancu Iilescu; LOGHOTETIS SOCRATIS din București: File din cronica rezistenței antifasciste din Grecia; OCTAVIAN METALE: Badea Cârțan la cel de-al XII-lea Congres de istorie al Orientaliștilor — Roma 1899; ION RUSU SI-

RIANU, Craiova: Întâlnire cu Tudor Vladimirescu; EMILIAN PASCU, Iași: Un veac de existență a liceului pedagogic din Iași; ION POPESCU-SINTEARU: Revista Măntăst — Iași 1934.

AM REȚINUT SUGESTILE

cititorilor: GERGELY JUSTINA din Oradea: Alexandru Ioan Cuza; D. PAREPEANU, comuna Drăgănești, Prahova: Exploratorul I. Popescu; L. VLASSIE, comuna Farnat, jud. Mureș: Cursele de cai în istorie; ZENOVIU TENESCU, București: Contribuția U.T.C.-iștilor la victoria insurecției din august 1944; dr. GEORGE IONESCU, Vitioara de Sus, jud. Prahova: De ce n-a fost distrus Parisul; GRIMLING NICOLAE, București: Primul număr din Magazin istoric pentru Dacia; un mare număr de muncitori din Valea Jiului: Istoriul hidrocentralelor din Republica Socialistă România.

MICROISTORIA LEULUI

IOAN MITUT, str. Ioan Vidu nr. 16, Jimbolia, jud. Timiș, ne întreabă: „De unde provine denumirea leului și de când a fost ea introdusă în țara noastră?”

Denumirea unității monetare românești provine de la Löwentaler (talerul cu figura unui leu pe revers), monedă de argint bătută în Țările de Jos începând cu sec. XVI. Răspândită în toată Europa, moneda aceasta a ajuns și la noi pe diferite căi, în primul rând datorită negofiului. Deși în sec. XVIII această monedă a început să dispară, la noi a fost păstrată în continuare, populația folosind-o ca monedă de socotăală. În anul 1867 leul a devenit monedă națională, când statul român a adoptat sistemul monetar bimetalist al Uniunii monetare litiene. Aplicarea efectivă și deplină a acestui sistem monetar a început însă abia în 1880, o dată cu înființarea Băncii Naționale a României, care a pus în circulație și biletele de bancă.

(Vezi și Dicționar enciclopedic român, Editura Politică, București, 1965, vol. 3, pp. 110-111).

PE SUB BOLTA ARCULUI DE TRIUMF

Trei scrisori, semnate de general în rezervă I. GEORGESCU, general în rezervă C. NESTORESCU și dr. C. M. DEMETRESCU ne sesizează unele erori legate de articolul Memorii unui veteran de general Marcel Olteanu (Magazin istoric, nr. 6/1972), în care autorul își amintea că a trecut „pe sub bolta monumentului bucureștean (Arcul de Triumf — n.r.) la sfârșitul primului război mondial.

În esență, scrisorile subliniază că Arcul de Triumf a fost construit după 1918 și că în anul menționat în articol fusese compus înainte de primul război mondial.

Așa cum am arătat în Magazin istoric, nr. 4/1970, Arcul de Triumf s-a construit în 1922, în cinstea armatei române. A fost apoi reconstituit în 1935-1936, autorul monumentului fiind marele arhitect Petre Antonescu. Așa cum rezultă din lucrarea Arcul de Triumf (București, 1929), în prima formă monumentul a fost ridicat „având construcția temelilor din beton, baza de granit de Deva, iar restul structurii interioare, de la bază pînă la creștet, de beton armat. Tot exteriorul a fost însă provizoriu executat [...] în materiale ușoare și puțin costisitoare [...] Sub acest monument au defilat armatele victorioase de la Mărășești și Otuz”. Este evident, deci, că autorul articolului menționat a calculat greșit în sensul că trecuse nu cu 55, ci cu 50 ani în urmă pe sub Arcul de Triumf din București. Mai precis, acest lucru s-a întâmplat în 1922, când a avut loc o importantă paradă militară, armata trecind pe sub construcția provizorie. În ce privește cîntecul amintit, deși compus înainte de război, el s-a bucurat de o mare popularitate în anii de după 1920.

Cristian POPIȘTEANU

Cititorii MIHAI GANEA — Galați, LIVIU VARO — Tg. Mureș, ANTON STAMATE — București, cîștigători ai cite unui abonament pe un an sau șase luni la Magazin istoric, în cadrul concursului organizat de revistă pe anul 1972, sînt rugați să ne transmită adresele complete pentru a li se putea efectua abonamentul.

CE VOM CITI ÎN NUMĂRUL VIITOR AL REVISTEI

● O limbă-o națiune: acad. Al. Rosetti despre filioanele și micro-filoanele limbii române ● 1655: seimenii și dorobanții „...se-au rădăcat asupra a tot neamul boieresc...” ● Un martor ocular despre detronarea lui Al. I. Cuza ● „Stofă” de jad și „ață” de aur — mărturiile ale străvechii civilizații chineze ● Dramaticul asediu al Fama-gustei ● 1872: toți lucrătorii din România sub un singur stindard ● Celebrul Big Ben și peripețiile sale ● Când s-a tipărit prima carte bucureșteană ● Din culisele unei trădări ● Cronicile și hărțile față în față: a trecut Soliman Magnificul prin vechiul Ester dobrogean? ● Amiralii în boxa acuzaților ● Pe meterezele munților: glorioasa epopee a partizanilor iugoslavi ● Captivi între ghetarii Nordului

CONTENTS

VASILE NETEA, M. BADEA, AUREL DECEI Avram Iancu — Leader of the 1848 Revolution in Transylvania	2
D. ALMAŞ, ION BULEI Concepts and Developments in the Struggle Waged by the Romanians for the Republic (1802-1870)	13
F.W.D. DEAKIN The "Typical" Operation	23
EUSEBIU NICORESCU Post-mortem Wanderings of Christopher Columbus	30
OCTAV LIVEZEANU Dialogue between the Romanian Political Leaders — Dr. Petru Groza — Dr. Nicolae Lupu (1933)	38
E. FARCA Richard III — a Legitimate King or a Usurper?	42
H.D.J. SIRUNI Manuc Bey (1769-1817) Legend and Truth	50
ADINA BERCIU Sicilian Vespers	58
WILLIAM MARIN Revolutionary Fighters of Banat (1903-1944)	66
NICOLAE MINEI The Longest Night	71
DAN LAZĂRESCU, I.M. STEFAN Anthropology and History	79
DAMIAN HUREZEANU 1907: The Son of Mihail Kogălniceanu in Court	84
RADU CRETEANU A Certain Johann, Called Gutenberg	90
ĂRĂPAŞ ARVAY After the 1848 Revolution. Hungarian Revolutionaries Emigrants to Romania	94

SOMMAIRE

VASILE NETEA, M. BADEA, AUREL DECEI Avram Iancu — chef de la révolution de 1848 en Transylvanie	2
D. ALMAŞ, ION BULEI Idées et moments dans la lutte pour la République chez les Roumains (1802-1870)	13
F.W.D. DEAKIN L'opération "Typical"	23

EUSEBIU NICORESCU Les pérégrinations de Christophe Colomb après sa mort	30
OCTAV LIVEZEANU Dialogue entre les dirigeants politiques roumains Dr. Petru Groza — Dr. Nicolae Lupu (1933)	38
E. FARCA Richard III — roi légitime ou usurpateur?	42
H.D.J. SIRUNI Manuc Bey (1769-1817) légende et vérité	50
ADINA BERCIU Vêpres siciliennes	58
WILLIAM MARIN Militants révolutionnaires de Banat (1903-1944)	66
NICOLAE MINEI La nuit la plus longue	71
DAN LAZĂRESCU, I.M. STEFAN L'anthropologie et l'histoire	79
DAMIAN HUREZEANU 1907: Le fils de Mihail Kogălniceanu devant le tribunal	84
RADU CRETEANU Un certain Johann, dit Gutenberg	90
ĂRĂPAŞ ARVAY Après la Révolution de 1848. Révolutionnaires hongrois émigrés en Roumanie	94

СОДЕРЖАНИЕ

В. НЕТА, М. БАДЯ, А. ДЕЧЕЙ Аврам Янку — руководитель трансильванской революции 1848-го г.	2
Д. АЛМАШ, И. БУЛЕЙ Идеи и эпизоды борьбы за Республику у румын (1802-1870) ..	13
Ф. У. ДИКИН Операция «Типичная» ..	23
Е. НИКОРЕСКУ Посмертные скитания Христофора Колумба ..	30
О. ЛИВЕЗЕАНУ Диалог между румынскими политическими главарями Д-р Петру Гроза и Д-р Николае Лупу (1933) ..	38
Е. ФАРКА Ричард III — законный наследник или узурпатор? ..	42
Х. ДЖ. СИРУНИ Манук — Бей (1769-1817), легенда и былль ..	50
А. БЕРЧУ Сицилийский вечерник ..	58

У. МАРИН Революционеры Баната (1903-1944)	66
Н. МИНЕЙ Самая длинная ночь	71
Д. ЛАЗĂРЕСКУ, И.М. ШТЕФАН Антропология и история	79
Д. ХУРЕЗАНУ 1907: сын Михаила Когăлницану перед судом	84
Р. КРЕЦЯНУ Некий Иоанн прозванный Гутенберг	90
ĂRĂPAŞ ARVAY Эпизод после революции 1848-го г. Венгерские революционеры — эмигранты в Румынии	94

INHALT

VASILE NETEA, M. BADEA, AUREL DECEI Avram Iancu — Führer der Revolution von 1848 in Transylvanien	2
D. ALMAŞ, ION BULEI Ideen und Episoden aus dem Kampf für die Republik bei den Rumänen (1802-1870)	13
F.W.D. DEAKIN Die Operation "Typical"	23
EUSEBIU NICORESCU Christoph Columbus' Wanderungen nach seinem Tode	30
OCTAV LIVEZEANU Dialog zwischen den rumänischen politischen Leitern Dr. Petru Groza — Dr. Nicolae Lupu (1933) ..	38
E. FARCA Richard III. — legitimer König oder Usurpator? ..	42
H.D.J. SIRUNI Manuc Bey (1769-1817) Legende und Wahrheit ..	50
ADINA BERCIU Sizilianische Vespers ..	58
WILLIAM MARIN Revolutionäre Kämpfer aus Banat (1903-1944) ..	66
NICOLAE MINEI Die längste Nacht ..	71
DAN LAZĂRESCU, I.M. STEFAN Anthropologie und Geschichte ..	79
DAMIAN HUREZEANU 1907: Der Sohn Mihail Kogălniceanus vor Gericht ..	84
RADU CRETEANU Ein gewisser Johann, Gutenberg genannt ..	90
ĂRĂPAŞ ARVAY Nach der Revolution von 1848. Ungarische Revolutionäre als Emigranten in Rumänien ..	94

ABONNEMENTS: ROMPRESFILATELIA — Serviciul Import — Export presă, Bucureşti, Calea Griviţei nr. 64-66, P.O.B. — 2001

magazin istoric

Bucureşti, str. Oneşti, nr. 5 — Sectorul 1. Oficiul poştal Nr. 1, telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Ioan Dragomirescu, Ştefan Sorin Gorovei, Vasile Şimandan, I. M. Ştefan, Marian Ştefan, Domnica Zavoicinschi
SECRETAR GENERAL DE REDACŢIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găseşte de vânzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — Bucureşti

Incipit prologus sancti theononis
presbiteri i parabolas salomonis
ungar epistola quos iungit sacrorum
unum: immo raris non diuidar: quos
epi nedit amor. Comētanos in oster-
amos. i zachariā maladiā. quosq;
posuās. Desipisse: si licuisset pre uali
rudine. Mitine solacia sumptuum.
notarios nros et librarios sustenta-
re: ut uobis possimū nrm desubet
ingauū. Et ecce et late frequēs uerba
diuīsa posuim: quasi aut equū sit me
uobis cūrentibz alijs laborare: aut
in ratione doni et accepti. cuiq; pter
uos obnox^{us} sum. Itaq; lōga egrota-
tione fradus. ne pūius hoc anno re-
tūret. i apud uos mūis rēm. adui
opus uonūci uro conseruui. interp-
tationē uidelicet mī salomonis vo-
lūmīnū: mālloch qd hēbet pabolā
uulgata edino pūbia uocat: coelest-
que gēre ecclīastīcū. lanne dīgnatōre
posuim^{us} dīcet: hīrastrim. qd i linguā
nrām uerit cāuūcū cān con. fētur et
pānartos. i hī filij sīrach liber: i ali^{us}
pseudographus. qui sapientia salo-
monis inscribit. Quos priore hebrea-
icūm repen. nō ecclīastīcū ut apud la-
tīnos: sed pabolā pnotatū. Qui nūc
etā ecclīastīcū. et cāuūcū cān nroq; ut
similitudinē salomonis. nō solū nu-
mero librorū: sed etā mātīcāz gēre
et cōsequat. Secūdus apud hēbreos
nūq; est: quia et ipse filius grecāz
eloquēciā redoler: et nōnulli scriptos
uereq; hūc esse iudei filioz affirmāt.
Sicut ergo iudith i thobie i macha-
beoz librorū. legī quidē eos ecclīa. sed
inter cāuūcūcū scripturas nō recipit:
sic i hēc duo uolumina legat ad edī-
ficatōnē plebis: nō ad auctoritatē
ecclīastīcōz dogmatū dīstīnandam

Si cui sane septuaginta interpretum
magis edino placeat: habet eā a nobis
olim emdata. Atq; enī noua sit ui-
dim^{us}: ut uerba destruam^{us}. Et tamē tū
diligētissimē legem. sciat magis nra
scripta intelligi: que nō in tēctū uas
cōsūsa cōauerit: sed statim de pēdo
purissimē emdata esse. suū sapōrē se-
uauerit. Incipit parabole salomonis

Parabole salomonis
filij dauid regio isrl:
ad faciendā sapientī-
am i disciplinā: ad
intelligendā uerba
prudētiē et suscipi-

endā mūditanōnē dōctīnē: iusticiā
et iudiciū i equitatē: ut tēur paruul^{us}
astutia: et adolecentī sciētia et intel-
lectus. A ubi sō sapiēs sapiētior erit: i
intelligēs gubernariā possidebit. Anī
aduertit parabola mī et interpretatō
nem: uerba sapiētū i nūgmata eoz.
Timor dñi pīcipiū sapiētē. Sapiētī-
nam atq; dōctīnam stultī despiciūt.
Audi fili mi disciplinā pīs tui et ne
dimittas legem nrōz nūc: ut addatur
grātia capiti tuo: i rōrque collo tuo.
Fili mi si te ladauerit pēcoro: ne ac-
quiescas eis. Si dīciet ueni nobiscū:
insidiemur sāguīni. abscondam^{us} rēdi-
culas nrā iulōnem frustra. deglum-
amus tū sicut infēnus uiuentē i inter-
geum. quasi descēdit in lacū: omne
pīosā sibi tūā i repiem^{us}. implebim^{us}
domū nrāz spolijs. sōnem mīne nō
bīscū. mātīpūū sūt unum omniū
nrām: fili mi ne ambules cū eis. Pro-
hibe pedem nrū a seminis eoz. Pedes
nrī illorū ad mālū cūcūt: i sēdīnāt ut
effundant sāguīnem. Frustra autem
ianē nrā ante oculos pīnatorū. Ipī q;
contra sāguīnē suū insidiāntur: et